خاطرې:

د يــوي دورې لنــډ تاريخ

(1881_1869)

ليكوال
محمود طرزي

پښتو ژباړن
پوهاند ډاكتر محمد حسن كاكړ

Download from: aghalibrary.com

د کتاب ځانګړنې

د کتاب نوم :: خاطرې: د يوې دورې لنډ تاريخ(1869_1881)
ليکوال :: محمود طرزي
پښتو ژباړن :: پوهاند ډاکتر محمد حسن کاکړ
خپرندوی :: د افغانستان د کلتوري ودې ټولنه_ جرمني
چاپ کال :: 1386ل (2007ع)
چاپ شمير :: 1000 ټوکه
د خپرونو لړ :: (99)
کمپوز :: ذبيح شفق

چاپ او کمپيوتر حی

د دانش خپرندويي ټولني تخنيکي خانګه _ پيښور

Tel:+92-91-2564513/Email:danish2k2000@yahoo.com

Download from: aghalibrary.com

د خپرندویې ټولنې یادښت :

د محمود طرزي د خاطراتو یوه پهٔ زړه پورې ځنډه

د افغانستان پـه معاصـر تـاریخ کـې د محمـود طـرزي د کارنـامو او تـاریخي نقـش پـه اړه بیلابیلـې لیکنـې او څیړنــې شـوې دي . هغـه د نـوي افغانستان د تـاریخ پـه مهـم پـړاو کـې نـه یـوازې یـو نومیـالی ژورنالیست ، لیکوال او شاعر و ، یو هیوادپال مبارز هم و .
دغـه اثـر چـې اوس یـې تاسـو لـولئ ، د محمـود طـرزي د ژونـد د لـومړي پـړاو ځینـې پـه زړه پـورې پیښـې پـه خپلـه خـولی کـې رانغاړي او لیکوال د خپل ژوند پـه اواخـرو کـې پـه ترکیـه کـې پیل کـړې او څرنګـه چـې پـه همدغـه وخـت کـې ناروغـه شـوی او بیـا وفـات شـوی دی ، د ژونـد خـاطرې یـې نیمګـړې پـاتې شـوې دي . څـه وخـت مخکـې دغـه کتـاب لـه دري ژبـې ښـاغلي حمیـد طـرزي انګریـزي کـړی اوخپـور کـړی دی . سـره لـه دې چـې د دري مـتن د خپرېدو ژمنـه یـې هم شـوې ده ، خـو مـوږ تـه یـې لا د هغـه مـتن د خپرېدو معلومات نشته .
نومیـالي افغـان مـورخ پوهانـد ډاکتـر محمـد حسـن کـاکړ دغـه اثـر لـه انګلیسـي ژبـې څخـه پښـتو کـړی او دا دی د افغانسـتان د کلتوري ودې ټولنې له خوا خپرېږي.
مـوږ خوشـحاله یـو چـې دغـه اثـر د نـوي افغانسـتان د جوړېـدو د ۲۶۰ کلیـزې د نړیـوال جشـن پـه ویـاړ خپـروو او د افغانسـتان د تاریخ مینه والو ته یې وړاندې کوو .

په درنښت
د افغانستان د کلتوري ودې ټولنې د مشرتابه جرګه
د ۲۰۰۷ ع . د سیپتمبر څلورمه
د ۱۳۸٦ ل . د وږي ۱۳
جرمني ، د کولن ښار

Download from: aghalibrary.com

د پښتو ژبارن سريزه

محمود طرزي)1864_1934(د فکر، ادب او شعر په ډګر کې د معاصر افغانستان يو ځلانده ستوری دی. دده د ژوند کيسه افغانانو ته الهام ښوونکي او سرمشق کېدلی شي، خو دغه خاطري د هغه د ټول ژوند پېښو په اړه نه دي.

دا د طرزي د لومړنۍ ځوانۍ خاطري دي، چې له **1869** نه پيل کېږي او په **1881** کې پای ته رسيږي، ياني په هغه کال کې چې امير عبدالرحمن دی له خپلې ټولي کورنۍ سره له وطن نه بيرون کوي او په پای کې دوی ټول په عثماني سوريي کې هستوګن کېږي. طرزي بيا د شلمي پيړۍ په سر کې چې امير حبيب الله په بهر کې افغان مهاجران بيرته وطن ته بولي، خپل هيواد ته ستنيږي. په دغه وخت کې **47** کلن طرزي د امير حبيب الله په اجازه په کال **1911** کې د سراج الاخبار په چلولو پيل کوي.

طرزي د سراج الاخبار له لاري کوم هغه عصري فکرونه، چې په جلاوطنۍ کې يي له اسلامي او اروپايي سوچ والانو نه خپل کړي، خپروي. په تيره چې د ازادۍ او وطنپالني په پلوي او د امپرياليزم په مخالفت دي. د طرزي ليکني په تحول منونکو افغانانو باندي په خاص ډول اثر کوي. طرزي وروسته د پاچا امان الله په واکمنۍ کې لوړو دولتي مقامونو ته رسيږي او په دغه ډول د پاچا امان الله د سمون غوښتونکي او ژوند ښه کوونکي حکومت په چلولو کې هم برخه اخلي، ترڅو چې د **1930** کال په سر کې د ملايانو او پيرانو په لمسونو د ساتنپالو افغانانو په فشار له پاچا امان الله سره يوځای د دويم ځل لپاره له خپل هيواد نه ايستل کېږي. په دغې تراجيکي پيښې سره د افغان لومړنی اوشتون پال، ژوند پال او خپلواکي پال غورځنګ ځپل کېږي او د حکومت واکي د يوي لنډي مودي لپاره د په شا تلونکيو او تر زياتي اندازي د نالوستو په لاس ورځي، افغانستان د عصريت او تمدن له کاروان نه کلونه کلونه بيرته غورزول کيږي او په دي ډول د وطن، ازادۍ او پرمختك لپاره د پاچا امان الله او محمود طرزي ارمانونه وچ کيږي.

Download from: aghalibrary.com

لکه چې دمخه ويل شوي دغه خاطري د محمود طرزي له لومړي مهاجرت او د پاچا امان الله په واکمنۀ کې د هغه له وندې او د دويم مهاجرت دوري نه، نه غبرېږي که څه هم له ملي، مدني او سياسي نظر نه دا د هغه د ژوند ډېر مهم وختونه دي.

حميد طرزی په خپلې سريزي کې وايي، چې اروابناد عبدالوهاب طرزي تر **1911**پوري د خپل پلار ژوند پيښې ځيرلي او د قلم کوتو ته سپارلي. دغه برخه به له دي لامله مهمه وي، چې طرزي څنګه د مهاجرت په دوره کې له اسلامي او اروپايي متفکرانو نه متاثر شوی او کوښښ يې کړی، چې د وطنپالني، ملت پالني او ازادۀ په اړه د هغو او خپل فکرونه خپلو تحول منونکو وطنوالو ته ورسوي او په ژوندانه کې يې پلې کړي.

د طرزي له دغې خاطري نه دغه هيله کيدلی نه شي. دا د هغه د اولي ځوانۀ خاطري دي، په دغه وخت کې پيښو په ده اثر کړی، نه ده پر پيښو. په هغه سربيره د خاطرو يوه برخه يې د نورو په تيره د خپل پلار غلام محمد طرزي روايتونه دي. البته غته برخه يې د هغه د خپلو ليدنو کتنو محصول دی. بله دا چې ده دغه ټوله ليکنه د ژوند په ورستي کال)**1933**(کې له خپلې حافظي نه کړي، نه د ليکل شويو يادښتونو له مخې. په هغه وخت کې دی ناروغ هم و او دغه ناروغي بيا دومره سخته شوه، چې له ليکلو نه يې وغورزاوه او ژوند يې ورختم کړ. دده د زوی په روايت ده غوښتل، چې دغه خاطري دده د ټول ژوند په اړه وي[1]. هغه دغه خاطري هم په پنسل ليکې وي، چې ښاغلی حميد طرزي هغه بيا تنظيم او ايډيت کړي دي. په دغه حال کې لکه چې حميد طرزی هم وايي، د متن په رقمونو کې شايد مبالغه هم وي. له هغه نه پرته ددغې خاطري د متن ځيني برخې د وخت له پيښو سره سر نه خوري. له دي لامله ما په لمن ليك کې دغه تيروتني لږ څه په اوږده ډول سمي کړي او ځای ځای مي تبصري هم پري کړي دي، خو په دي کې شك نه شته، چې محمود طرزي ددغو خاطرو په ليکلو کې له ربښتين توب نه کار اخيستی دی. څنګه چې محمود طرزي يو ماهر او پوخ ليکوال و، دده دغه خاطري په زړه پوري او تبصري او نظرونه يې روزونکي دي. "د طرزي د ربښتين توب څرګند ثبوت د هغه دغه وينا ده: له وطن نه ووتلو "...په دغه کاروان کې هيڅ يوه زما په ګډون د هيواد لپاره احساسونه، نه لرل."

طرزی دا هم وايي، چې "د برتانيي د نفوذ او قدرت په هسکيدو او په افغانستان کې د هغو په خوريدلو سره د هيواد پالني، ازادۀ او خپلواکۀ ايډيالونه د خلکو له ذهنونو

نه ورو ورو وتلي وو. دا ډير وروسته و، چې هغه بيرته ژوندي شول."

په دي کي شك نه شته، چې د هيواد پالني، ازادۍ او خپلواکۍ د ايډيالونو په بيرته ژوندي کولو کي د محمود طرزي ونډه دومره غټه وه، چې ساری يي نه ليدل کيږي. په مجموع کي محمود طرزي د خپلواکۍ، ازادۍ، عصريت او پرمختك په اړه په عمومي ډول د بدلون پالو او په خاص ډول د مشروطه غوښتونکيو افغانانو په رونولو او عمل ته د هغوی په هڅولو کي غټ رول لوبولی دی. له بده مرغه په حاضر مهال کي دغه روحيه يو ځل بيا خفيفه شوي، اوس يوه بل محمود طرزي ته ضرورت دی، چې د هغي د بيرته ژوندي کولو او پياوړي کولو لپاره يو نوی پياوړی غورځنك په پښو ودروي.

په پای کي له محترم پوهاند ډاکتر ابراهيم مجيد سراج نه مننه کوم، چې ددغي رسالي انگريزي متن يي ماته ښنلی او خوښ يم په دي، چې هغه ما د لوستونکيو لپاره په پښتو اړولي او د ليکوال زرين انځور په مشرۀ د کلتوري ودي ټولني خپره کړي ده.

په درناوي

پوهاند محمد حسن کاکړ

اکست **2007**_ کليفورنيا

يادښت:

1_ ښاغلی عبدالغفور روان فرهادي، شخصي مفاهمه، استانبول، جولای **2007**.

✲ ✲ ✲

د انګريزي ژباړن سريزه

د محمود طرزي په هکله ډير څه ليکل شوي، په تيره د شلمي پيړۍ په لومړيو لسيزو کې د افغان ملت پالني، خپلواکۍ او عصري کيدو په موضوع ګانو باندي د هغه د ليکنو په اړه. ددغو په پرتله، د هغه د وروستيو څلورو کلونو په اړه لږ څه معلوم دي، چي په دوم مهاجرت کي يي تير شوي دي. دغه دوره د سمون پال پاچا امان الله له لويدلو نه وروسته وه، چي حبيب اله چي خلکو د "سقاو زوی" په نامه يادوه، ورته د پای تکی کيښود. دغي پيښي د طرزي هغه ارمان په سين کي لاهو کړ، چي د خپل هيواد د ځلاندي راتلونکي لپاره يي لاره.

سره له دي هم دغو کلونو ورته موقع ورکړه، چي خپلي لومړنۍ ميني)شعر(ته ځير شي. دی چي د خپل محبوب استانبول په ښکلا او کلتور هڅول شوی و، د شعرونو دوه ټولکي يي د "غم لړلي" او "مړاوي" په نومونو وليکلي، چي په کال **1934** کي خپري شوي. په هغو کي د ورځي د مهمو ټولنيزو، سياسي او فلسفي مسئلو په اړه د هغه اندونه او احساسونه ځای شوي دي. لومړنۍ ټولکه د ليکونکي هغه کړاو او اغفال نه تښتيدلو ته په تينګه متوجه ده، چي د هغه د سمون او پرمختګ ارمان د ناپوهۍ او تعصب په شا تلونکيو قوتونو په خپګۍ بدل کړی و. دی چي په قومي او فيوډالي ټولني باندي په تينګه انتقادي و، ملايان يي په خاص ډول د بيرته پاتي توب د حال مسؤل کڼل.

ددغو کلونو په بهير کي د هغه مشر زوی عبدالوهاب طرزي په پرله پسي، څو په نابريالي ډول ورنه هيله کوله، چي خپلي خاطري د قلم کوټو ته وسپاري. بيا نو په پای کي په کال **1933** کي يوه ورځ هغه د خپلو خاطرو په ليکلو پيل وکړ. له بده مرغه د همدغه کال په نومبر کي په **68** کلنۍ کي مرګ ددي خنډ شو، چي هغه د خپل ژوندانه له لومړۍ برخي څخه چي **1869** نه تر **1881** پوري رسيږي، زيات څه وليکي.)د هغه د ژوند کيسه تر **1911** پوري چي په هغه کال کي د سراج الاخبار دوه_اونيز اخبار چلول پيل کړل، د عبدالوهاب طرزي له خوا څيړله شوي او ليکلي شوي ده، چي زر به خپره شي.(

د طرزي د اولو وختو يادونه، چي د امير شير علي، امير محمد يعقوب او امير عبدالرحمن له واکمنيو سره سر خوري، تر **16** کلنۍ پوري وده کوي. دی د خپلي شي حافظي په ډاډيني د خپل ژوند هغه پيښي په زړه کوي، چي د هيواد له تاريخ سره اوبدلي شوي دي.

د محمود طرزي لومړنۍ ځواني په ډيره اندازه د هغه د پلار غلام محمد طرزي په عقلاني او هنري غونډو سره

اغيزمنه شوې ده. پلار يې له تينګو دموکراتيکو فکرونو سره يو وتلى شاعر، اديب او ارستوکرات و. په وروستيو کلونو کې د عثماني فيلسوف او مولف احمد مدحت، څخه په ژور ډول اغيزمن شوى، بې له دې چې يې ورسره ليدلي وي. ده دغه وتلى ښوونکى يواځې د هغه له ليکنو نه پيژنده. دى چې څومره ډير وګرځيد او لوستل يې وکړل او له ځوانو ترکانو، عقليانو او سياست کوونکيو سره يې د حکومت، ساينس او کلتور په موضوع کانو بحثونه وکړل، په همدغه اندازه د خپل هيواد، خپلواکۍ او پرمختګ ته ليوال شو. پوهني او سمون ته د هغه تينګې عقيدې دې په پاى کې وهڅاوه، چې خپل هيواد ته ستون شي او د خپلو وطنوالو د مانوي او اخلاقي لوړتيا لپاره کوښښ وکړي.

محمود طرزي نه درباري او نه سياس و، قدرت يې هيڅکله ونه غوښته، د استبداد او امپرياليزم مخالف و، په دغسې روښانه شوي اسلام معتقد و، چې سمون او ډيموکراسۍ ته اوړي او په دغه فکر و چې ختيځ له لويديځ نه ډير خه زده کولى شي، په تيره په ساينس او تکنالوجۀ کې.

ما دغه خاطري[1] ژباړلي او ايډيت کړي دي، نه يواځې ددي لپاره چې دا د ليکونکي او د هغه د زوى هيله وه، چې د يوه بيوګرافيك او تاريخي اثر په شان چاپ شي، بلکې ددي لپاره هم چې هغه له اوسني په غم لړلي بحران سره په څرګند ډول نسبت لري، چې افغانان ورسره مخامخ دي. زه هم په دغه فکر کې ځان شريك ګڼم، چې که يو ملت په خپلي تيري سترګي پټې کړي او په خپل تاريخ کې د حقيقت په څيړلو کې پاتي راشي، له راتلونکي سره په باوري ډول مخامخ کيدلى نه شي.

د زړه له کومي نه هيله کوم، چې دغه ليکنه ددغه اريانونکي او په ظاهر کې نه پاى ته رسيدونکي بدمرغۀ ته د شي پوهاوي لپاره مرسته وکړي.

وحيد طرزى
جينوا، **1997**

يادښت:

1_ ايډيت کول ددي لپاره ضروري وو، چې يواځې د متن له سره متوافق توب ښه کړي. په ياد دي وي، چې ليکونکى څه وخت چې دغه خاطري کښلي، په ځان روغ نه و. دا هم بايد وويل شي، چې ځينې رقمونه چې يواځې د ياد له مخې ليکل شوي، ممکن د مبالغي په خوا روان وي. غواړم خپل وطنوال خبر کړم، چې هغوى چې انګريزي لوستلى نه شي، ددغه متن فارسي نسخه د چاپيدو لپاره د تياري په حال کې ده.

❋ ❋ ❋

د خپرندويې ټولنې يادښت :

د محمود طرزي د خاطراتو يوه په زړه پورې ټنده

د افغانستان په معاصر تاريخ کې د محمود طرزي د کارنامو او تاريخي نقش په اړه بيلابيلې ليکنې او څېړنې شوې دي . هغه د نوي افغانستان د تاريخ په مهم پړاو کې نه يوازې يو نوميالى ژورناليست ، ليکوال او شاعر و ، يو هيوادپال مبارز هم و .
دغه اثر چې اوس يې تاسو لولئ ، د محمود طرزي د ژوند د لومړي پړاو ځينې په زړه پورې پيښې په خپله ځولۍ کې رانغاړي او ليکوال د خپل ژوند په اواخرو کې په ترکيه کې پيل کړې او څرنګه چې په همدغه وخت کې ناروغه شوى او بيا وفات شوى دى ، د ژوند خاطرې يې نيمګړې پاتې شوې دي . څه وخت مخکې دغه کتاب له دري ژبې ښاغلي حميد طرزي انګريزي کړې اوخپور کړى دى . سره له دې چې د دري متن د خپريدو ژمنه يې هم شوې ده ، خو موږ ته يې لا د هغه متن د خپريدو معلومات نشته .
نوميالي افغان مؤرخ پوهاند ډاکتر محمد حسن کاکړ دغه اثر له انګليسي ژبې څخه پښتو کړى او دا دى د افغانستان د کلتوري ودې ټولنې له خوا خپريږي .
موږ خوشاله يو چې دغه اثر د نوي افغانستان د جوړيدو د ۲۶۰ کليزې د نړيوال جشن په وياړ خپروو او د افغانستان د تاريخ مينه والو ته يې وړاندې کوو .
په درنښت

د افغانستان د کلتوري ودې ټولنې د مشرتابه جرګه
د ۲۰۰۷ ع . د سيپتمبر څلورمه
د ۱۳۸٦ ل . د وږي ۱۳
جرمني ، د کولن ښار

د لوی او ښېونکي خدای په نامه

پيلامه

ددې لپاره چې په هغې کيسې ښه پوه شئ، چې زه يې دلته کوم يوه لنډه ليکنه به د خپل محمدزيي قوم په اړه وړاندې کړم، چې له 1826 نه يې تر 1979 پورې پر افغانستان حکومت کړی دی(1). دغه ليکنه چې له تاريخ او ژوند ليك څخه غړيبوړې په زياته اندازه زما له خپلو يادونو او د هغو روايتونو له مخې برابره شوې، چې له خپل پلار نه مې اوريدلې دي.

د محمدزي قوم لنډ تاريخ او غوره شوی ژوندليك

سردار پاينده محمد هغه نيکه دی، چې زامنو يې پر افغانستان حکومت کړی دی. له بيلو بيلوښځونه د هغه له يوويشت زامنو نه يو څو زما په ياد پاتې دي.

وزير فتح د شاه محمود د وزير په توګه په پټه کوښښ کاوه، چې واك خپل قوم ته وليږدوي. له خپل مقام نه په استفادې سره يې خپل ځينې ورونه په ټولې امپراتورۀ کې واليان وګومارل. سردار محمد عظيم د کشمير والي و.

امير دوست محمد وروسته له هغه چې د سدوزي امير واکمنې پای ته رسيدلې او کابل او جلال اباد د انګريزانو له خوا نيول شوي وو، د هغو له خوا په لوديانه کې بندي شو، خو د انګريزانو پوځ په کابل کې د وزير محمد اکبر، د نورو سردارانو او قومي مشرانو په کوښښ سره پوپناه شو او يو شمير نظامي افسران او ښځې يې يرغملي شوي(2). انګريزانو موافقه وکړه، چې امير دوست محمد به د افغانستان د امير په توګه د يرغملو د ازادولو په بدل کې خوشې کړي.

هغه پينځه کندهاري سرداران، چې يو په بل پسې په کندهار کې په واك شول دا دي:

سردار پردل تر ټولو مشر و.

سردار شهر دل په ځوانۀ کې مړ شو.

سردار کهندل په کندهار کې کلونه کلونه واکمني وکړه.

سردار رحمدل يو نوميالی شاعر و.

له ادبياتو، په خاص ډول له شعر سره زما د پلار لومړنۀ پيژندګلوي د هغه د غونډو له برکته و. سردار رحمدل يوازې د شيړو مياشتو لپاره واکمني وکړه. د هغه او د هغه د وريرو ترمينځ (د کهندل زامن) پرله پسې شخړو ديته اړ کړ، چې

ورور امير دوست محمد د مينځکړي په توګه راوبولي. امير کندهار ته په چټکۀ سره روان شو او پياوړي زامن يې ورسره ملګري شول، خو هغه ددي پرځای چې د تره او وريرو ترمينځ روغه وکړي، کندهار يې په کابل پوري وتاړه. رحمدل فارس ته وتښتيد او وروسته په تهران کې مړ شو. د هغه زوی، زما پلار غلام محمد طرزي له امير سره کابل ته لاړ، هلته يې په درنښت او شتمنۀ سره ژوند وکړ، تر هغو چې امير په هرات کې مړ شو او زوی يې شير علي چې د پلار پرځای امير شو، دی بندي کړ)3(.

سردار سلطان محمد او سردار يار محمد)د پيښوري سردارانو دوه تنه(

لومړنی په "طلايي سردار" يادېده له دي امله چې هم ښکلی و او هم يې په سرو زرو ښکلي شوي جامي په تن کولي. د اټکل له مخې سل ښځې او تر خپل پلار او امير ورور ډېر زامن او لوني لري.

د هرات محاصره او د لوی امير مړينه

امير دوست محمد چې د "لوی امير" په لقب يادېده، له هرات پرته چې له کابل نه خپلواك و، ټول ولايتونه ترلاسه کړل او خپل زامن يې واليان وټاکل)4(. د بېلګې په ډول ترکستان يې يوه زوی سردار محمد افضل او کندهار يې بل زوی سردار محمد امين ته په لاس ورغی.

د هغه د واکمنۀ په وروستيو کلونو کې په هرات کې د کورنيو شخړو له امله د هغه وراره او زوم سردار سلطان احمد د فارس په ملاتړ هرات ونيوه. دغه نه فکر کيدونکي انکشاف امير ته سخت ټکان ورکړ او خپه يې کړ. سمدلاسه يې په پوځي کړو لاس پوري کړ او هري خوا ته يې فرمانونه واستول. د خپلو زامنو، د شير علي او وريرو په ګډون)چې زه غلام محمد هم پکې وم(د يوه لوی پوځ په قوماندانۀ د هرات په لور په چټکۀ سره روان شوو. پر هغه سربيره د هغه زامن، واليان له خپلو ايالتي پوځونو سره هم ورسره ملګري شول.

دا چې دغه تيری د فارس له خوا شوی و او حکومت يې ملاتړ کړی و، دغي سياسي مانا ورکوله چې امير يې د ځپلو په هوډ کې ښه تينګ کړ. برتانويانو هم دغه انکشاف د خپلو ګټو پرخلاف ګڼله.

هرات نهه مياشتي کلابند و او نشتي به هره ورځ وي بيا د سلطان احمد ماينه مړه شوه، ورپسي يې ميړه هم مړ شو. زامن يې تسليم شول او هرات ونيول شو. له بده مرغه لږ وروسته امير هم مړ شو. امير د مړيني په ورځ)1863(چې سرداران او لويان هم ورسره وو، په شير علي باندي غږ کړ چې خواته يې ورشي. په لړزيدونکو لاسونو يې خپله توره د

شير علي تر ملا وتړله او په خپل نري اواز يې پاچا اعلام کړ، ښه يې ونازاوه او د بريالیتوب لپاره يې ورته دعاګاني وکړې، خو همدا چې د جنازې او فاتحې مراسم پای ته ورسيدل، هر زوی يې له خپل پوځ سره د خپل ولايت په لور روان شو او د حيرانۀ ځای دی، چې هر يوه يې ځان امير وباله.

د امير شير علي خان دوهمه دوره
(1879_1868)

ددغې لسيزې لومړنى ياد مې له هغې پېښى نه پيل کيږي، چې زه نږدې پينځه کلن وم او امير امبالي ته د هند په لور روان و. لږ مې ياديږي، چې يوه ورځ نابېره يو درجن شډل او ړيره ور سرتيري او افسران زموږ په کور ننوتل او د بامونو او ورونو لارې يې ونيولي. زما خوينددې، وينزې او د کور ښځې له يوې کوټې نه بلې ته استولې کيدلې، ددې لپاره چې د ټول کور چور کيدل اسان شي. زه د خپلې دايې په غيږ کې وم او په پرله پسې ډول مې پوښتله، چې "سردار پلار مې چيري دى؟" او "دوى ولې زموږ څيزونه ټولوي؟". هغې ويل چې پلار دې د امير دليدلو لپاره تللى او دوى دغه څيزونه زموږ نوي کور ته وړي. هغې يواځې کوښښ کاوه، چې ارام مې کړي.

په واقع کې دا د امير په امر و، چې پلار مې بندي شوى او زموږ کور او اټکل سل اسونه ضبط شوي وو. له وړوکتوب نه ما له خپل پلار سره ژوره مينه پيدا کړې وه، په واقع کې زه د خپلې مور تر غيږې نه د خپل پلار په غيږ کې ډير لوى شوى يم. لکه هسې چې هيله کيده مور مې په سبا د خپل لالا په غيږ کې د پلار د ليدلو لپاره بندي خاني ته واستولم. اقچان يو اوږد، نرى او تور ړيرى کندهارى و، چې کلونه کلونه له موږ سره و، نو ددې پرځاى چې زه پر خپل ښکلي، ځليدونکي، برک ټبټي اس سپور اوسم د خپل لالا اقچان په اوږو باندې د بالاحصار بندي خاني ته د امير هستوګنځي او د حکومت مرکز ته يووړل شوم. هلته مې خپل پلار وليد او ډاډه شوم.

دغه ورځنۍ ليدني له سهار نه تر ماښامه پورې درې مياشتې رواني وې. دغه بندي خانه مې ښه ياديږي چې د امير هستوګنځي ته نږدې يوه پراخه کوټه وه، ځيني نور لويان هم په دغې کوټې کې د پلار ملګرى وو. دوى خپل وخت د کتابونو او شعرونو په لوستلو او ويلو تيراوه. د ملګرو او خپلوانو د سخي توب له برکته په کوټه کې پلاوونه او شير چاى پريمانه وو. د هغو چرګ پلوونو مزه به مې هيڅکله هيره نه شي، چې پلار به مې له مخکې شپې نه ماته ساتل او زما په راتګ سره به يې د منقل دپاسه تودول.

امير شير علي له امبالي نه له بيرته راتلک نه وروسته زما پلار ازاد کړ او د مياشتي يو نيم زر روپۍ يې ورته معاش وټاکه. يوه شيبه وروسته به د هغه د بندي کيدلو دليل ووايم، اوس به د امير د ورونو د سرايله توب په اړه خه ووايم.

امير شير علي وروسته له هغه، چې په هرات کې نظم خوندي کړ، زما له پلار سره کابل ته ستون شو. په دي ډول د امير دوست محمد د زامنو او لمسيانو ترمينځ د شخړو او نشتو اور بل شو. د امير شير علي او د هغه د ورونو محمد افضل، محمد اعظم او محمد امين او د هغه د وراره سردار عبدالرحمن)د محمد افضل زوی(ترمينځ په پرله پسې ډول کلونه کلونه جنګونه وشول. کله سوبمن او کله مغلوب، امير په پای کې په ټولو غالب شو، ولايتونه يې په کابل پوري وتړل او د هيواد د اداره کولو چاري يې په لاس کې ونيولي. دددغو خونړيو کورنيو او تر هغو دمخه جنګونو کې چې له سدوزيانو سره وشول، په زرګونو خلک ووژل شول او هيواد وران شو. په هغه سربيره په خلکو کې دښمني او ژوره بدبيني پيدا شوه. د بې اتفاقۀ دغې بدمرغۀ تر نن ورځې پوري دوام وکړ او زما د پلار بندي توب د همدغه حال نتيجه وه. په لا مشخص ډول په **1866** کې چې امير شير علي په هرات کې و او سردار محمد افضل او زوی يې عبدالرحمن کابل نيولی وو، طبيعي وه چې زما پلار د هغوی د دوستي ليکونو ته ځواب ورکړی و. څو کاله وروسته)په **1868** کې(چې شير علي کابل بيرته ونيوه، ځينو خبرلوخو دغه ليکونه هغه ته ورکړل او نتيجه يې هغه شوه، چې دمخه بيان شوي ده.

د امير شير علي په دوره کې "وړوکتوب او ځواني"

ددغو يوولسو کلونو په بهير کې چې زما پلار د دربارد دراندو مسوولیت له بار نه ازاد و، خپل وخت د چاردهي په بنو او د کابل په کورونو کې له شاعرانو او پوهانو سره تير کړ او د ښکلو صنایعو په نړۍ کې مجذوب و. ما او زما ورونو د اخوند محمد اکرم په نامه یو کورنی ښوونکی لاره، چې ښه متقي او د پوهې او مروجه علومو خاوند و، خو زما د پوهني رښتيني سرچينه زما د نوميالي پلار غونډي وي، چې زه به تل پکې وم او په ځير به مي غوږ نيوه.

پلار مي دغسي يو ښه شتمن کتابتون لاره، چې په هغه کې داسي اثرونه وو، چې ځيني يي په سرو زرو ښکلي شوي وو، ځيني يي زاړه او ځيني يي نوي وو. پلار به وړ کاتبان استخدامول او څارل، چې اوله درجه پخواني کتابونه نقل کړي. ماته اجازه وه، چې دغه کتابونه واړوم راواړوم او پخوانيو اوله درجه اثرونو ته لکه د عبدالرحمن جامي، يوسف زليخا او د فردوسي شاهنامه يا پاچا ليك ته ښه ځير شم.

د کجباز يا د غلزي کلات جنګ

دغه جنګ هم زه د خپل پلار له قول نه بيانوم. د **1863** کال په پای کې امير شير علي له کابل نه د کلات په نيت له نږدي ديرش زريز پوځ سره روان شو، چې خپل کشر ورور سردار محمد امين ته جزا ورکړي، چې غوښتل يي د کندهار د والي په څير کندهار له کابل نه په خپلواك ډول اداره کړي(4الف). د پوځ قوماندانی د امير د زوی محمد علي، چې يو ښکلی ځوان و، په غاړه وه.

د جنګ ميدان د دوو غونډيو ترمينځ و، د توپخانې ځيني واحدونه د يوه بې تجربه افسر له خوا په ډډه کې په ناسم او خطرناك ډول ځای پرځای شوي وو. محمد امين د امير په ځايونو ناڅاپه حمله وکړه، د امير زوی په متقابلي حملي لاس پوري کړ، خو په بې پروايي او زړه نازړه توب سره د هغه بدقسمته اس د دوو غونډيو ترمينځ په منډو شو. متقابل پوځونه لا پوره سره نښتي نه وو، چې د دري په دواړو غاړو کې له ځای پرځای شويو توپونو نه ډزي وشوي. په دغه حال کې طبيعي وه، چې محمد امين او محمد علي دواړه له ډيرو افسرانو سره مړه شي.

کندهار ونيول شو، خو امير ته په ډېر تاوان سره. د زوی او ورور مرگ ورته دغومره دردناك شو چې د څه وخت لپاره يې فکر له لاسه ورکړ. دري مياشتي په کندهار کي تم شو، بي له دي چې حکومتي چارو ته توجه وکړي. د شپي به په لوڅو پښو د حويلۍ په ويالو کي روان شو، ژړل به يې چې "محمد علي څه شو؟" ده د ليونتوب نوري نښي هم شوولي.

د وليعهدۍ جشن

امير ټول ملت ته د نهه کلن پاچا زوی عبدالله جان دوليعهدتوب د مراسمو پرځای کول اعلام کړل. دا يوه ډېره غټه پيښه وه، چي په ذهن کي مي پاتي ده.

د مرنجان غونډۍ او تر هغي نه اخوا ډگر چي د بالاحصار لاندي ده، ددغه جشن لپاره غوره شوي وه. په سباوون کي د سرنيو، ډهلونو او شپيليو اوازونه سره په سيالۀ شول او جشن پيل شو. قومي خلکو د غونډۍ سر او ډډي نيولي وي او دوی په ښکلونو او ژبو کي سره متفاوت وو. د عسکرو کنډکونه په رنگه يونيفورمونو کي په ټول حضوري چمن کي تر بازارونو او سړکونو پوري خواره وو. سرداران او ميرمني يي او نور مشران په پاچايي لويي خيمي يا څرکاه کي په ضيق ډول ټول شوي وو. په يوه ټاکلي وخت کي د عسکري موسيقۀ د سلامونو او د ټوپونو له ډزو او د نندارچيانو له حرکتونو نه ښکاره وه، چي د امير د راتللو وخت دی. امير چي وليعهد ورسره ملگری و، د گڼو خلکو د خوښۀ په مينځ کي په عالي شان ډول ښکاره شو. سيخ خپل تخت ته لاړ او زوی يي ترڅنگه ودريد. بيا نو ټول خلك يا له احترام نه او يا ددي لپاره چي ښه وليدلی شي، جك شول او هماغسي ولاړ پاتي شول، که څه هم امير غوښتل چي خپله وينا واوروي. خلکو ته يي ويل، چي کيني او د دربار مامورانو کوښښ کاوه، چي خلك د امير حکم پرځای کړي. سره له دي هم دی اړ شو چي اټکل د پينځلسو دقيقو دپاره ولاړ پاتي شي. وروستی کس چي کيناست، هغه زما پلار و او د هغه خبره مي پوره يه ياد ده، چي ويل يي:"په دي کي شك نه شته، چي تر ولاړي نه په ناسته کي ارامي ډيره ده، خو سره له دي هم د لوړ حضرت امر په دغسي مشکل سره ومنل شو، چي شك پيدا کوي چي دغه وليعهدتوب به په اسانۀ سره ومنل شي."

امير په فصاحت سره وينا وکړه او خپل نهه کلن زوی سردار عبدالله جان يي خلکو ته وپيژندده. د مبارکۀ او خوښۀ اوازونو هوا ډکه کړه، عسکري موسيقي په خاص ډول امير او د هغه وليعهد ته سلامونه استول او مراسم د ټوپونو په ډزو سره پای ته ورسيدل.

په پاچايي فرمان سره دري ورځي د ټولو لپاره د جشن سات تيري، تنگ تکور او ځراغي روښانتيا نه يواځي په کابل،

بلکې په ټولو ولايتونو کې اعلام شوی و، خو په هرات کې چې د امير مشر زوی سردار محمد يعقوب چې د هغه ولايت والي و، د خپل پلار په مقابل کې د جنګ اعلام وکړ. امير په چل او غولوونکو وعدو او د قران مجيد په لوړې کولو سره خپل زوی قانع کړ، چې کابل ته راشي. هغه همدا چې کابل ته ورسيد، په بندي خانه کې واچول شو. په هر حال، قسمت داسې و چې هغه به تر ډيرې مودې ژوندی وي. امير يو څو کاله وروسته مړ شو.

د ډيرو مايينو د لرلو مصيبت

دلته زه له دينه ډډه کولی نه شم چې د افغان د اميرانو او پاچايانو په منځ کې د خو ښځو لرلو پر موضوع باندې بحث ونه کړم، چې د هيواد د بربادۀ لوی علت شوی دی. که دا د شريعت او رواج له مخې د څلوروښځوموضوع وای مهم به نه وای. له بده مرغه دوی له شلو نه تر سلو پورې ښځې کړې او کنيزې لرلې دې او دوی ټولو بې شميره زامن او لوڼي لرلي دي. هر نوي زوکړي زوی ته سردار ويل کيده، چې وينځې، مريان، ناظران او حتی شخصي ساتونکي يې په خدمت کې وو. په دې ډول هغه د نالوستو او ناپوهو نوکرانو تر اثر لاندې لوييده.

څرګنده ده، چې په دغسې چاپيريال کې ماينو به تل د يوې او بلې په برابر کې کينه، رخه او بدګوماني شووله. سيالي ګاني او کرکې په عادې ډول له مريو او ناظرانو نه پيل کيدلې او په بې بې يانو به ختميدلې او بيا به يې سردارانو او ورو اشرافو ته سرايت وکړ، چې نتيجه به يې د قدرت او ميراث په سر زياتيدونکې بدې او دښمنۀ شوې. تاريخ په دې اړه د تيمور شاه سدوزې او محمدزې اولادونو ترمينځ د شخړو ډير شواهد په ګوته کوي، چې دوی په پرله پسې ډول يو بل ړانده کړي او وژلي دي.

د روسي استازي د رارسيدلو مراسم

1878 کې د روسي استازي جنرال ستاليتوف رارسيدل زما د ځوانۀ بله غته پيښه وه. په دغه مناسبت عسکرو ته نوي دريشي ګاني ورکړل شوي او سړکونه ترميم او هوار شوي وو.

يوه غرمه زه له خپل پلار او د هغه له دوستانو سره ملګری شوم، دوی روان وو چې دغه مراسم ووينې او هم د اسه مايې غره په ډډه کې په باغونو کې توت وخوري. نوکر او د چايو ناظر د توت د يوې ونې او سپيدار لاندې يو ډير ښه ځای غوره کړی و، له هغه ځای نه هغه سړک په ښه ډول ليده

کيده، چې دغه استازی به پرې روان وي. په چاينکو کې شيرچای او په پتنوسونو کې بې دانه او ابراهيم خاني توت د خوړلو لپاره تيار وو. خلک له هرې خوا نه راتلل او په باغونو، د اسه مايي په ډېو او د سرکونو په خواوو کې يې ځايونه نيول. دوی د توتانو له خوړلو او د رباب او سندرو له اوريدلو نه خوند اخيسته. د خوړو، کباب، ماهي او وچو ميوو د غرفو د ګټې او سوداګرۍ توده ورځ وه، ځينو ډلو د شو خوړو، نڅاګرو هلکانو او نجونو او د يو خه ځښلو باتي وهلې[5].

خاشت و، چې د ترم اواز جګ شو او عسکرو او خلکو د مخې ليکونو ته د رسيدلو کوښښونه پيل کړل. د ډهلونو اواز او د دوی د خاصو لنډو ترمونو ښه ايسيدونکو اوازونو د سورو د رسيدلو نښې وي. د هر واحد ځانګړي جامي او وسلي د هغه د قوم يا سمت نښه وه. يوه شيبه وروسته استازی ښکاره شو، چې په يوه لوی پيل سپور و او هره خوا يې په ښه يونيفورم کې د پليو عسکرو يو ټولی روان وو. دی په يوه لوی نقره يي رنګه کجاوه کې د امير د يوه ورور ترڅنګه ناست و. د دواړو يونيفورمونه ډير ښکلي وو. نورو سردارانو او په پيلانو سورو قومندانانو او سورو مشرانو[6] دغه ننداره پای ته ورسوله.

په هغه وخت کې زه ددغه سفر په سياسي اهميت نه پوهيدلم، سره له دي هم له هغو بحثونو نه چې زما د پلار او د هغه د ملګرو ترمينځ وشول او اوس چې زه هغه له خپلې اوسنۀ پوهاوي سره پرتله کوم، زه يوي موقتي نتيجي ته رسيدلی وم.

ما زده کړه چې لوی پيتر خپلو ځای ناستو ته وصيت کړی و، چې د روس حکومت چې څومره کولی شي بايد هند ته ځان ورسوي، چې د نړۀ خزانه ګڼله کيږي، چې بيا په مناسب وخت کې د هند ټوله نيمه وچه ونيوله شي او په دي ډول د نړۀ د لاندي کولو لپاره بيرغ جګ کړي. له دغه وصيت نه وروسته روسانو له پيترزبرګ او مسکو نه ورو ورو ځانونه د امو سين غاړي ته رسولي دي[7]. له بلې خوا برتانويانو حتی تر روسانو نه دمخه چې د پيتر وصيت عملي کړي ټول هند نيولی او د نورو ملکونو په لاندي کولو پسي وو. په هغه سربيره دوی له شاه شجاع او امير دوست محمد سره د تړونونو په کولو سره افغانستان په تيره په باندنيو اړيکو کې تر خپل نفوذ لاندي راوستی و. افغانستان له نورو ملکونو په تيره له روسيي، فارس او عثماني ترکيي سره په نيغه اړيکي لرلی نه شول، نو هغه نيمه خپلواك دولت و، داخلي خپلواکي يې لرله خو په باندنيو اړيکو کي د برتانيي تر حفاظت لاندي و[8].

داسي ښکاري، چې زموږ امير د وضعي په درك سره د کوټي، بلوچستان، خيبر او چترال په لور د انګريزانو له

پرمختکونو نه په ويره کې وو[9]. دی له روسانو سره شايد کومي پوهاوي ته رسيدلی و. دا چې امير په جديت او چټک توب سره دايمي پوځ تنظيم کړ، شايد د جنګ د حتمي توب مانا ولري.

له انګريزانو سره جنګ
(نومبر 1878)

کابل له اوازو او پرقهارې نه په جوش کې و، خلک وارخطا او انديښمن شوي وو، هري خوا ته روان وو، سرتيري د ميريانو په شان کرځيدل، د توپ کارخانه شپه او ورځ چالانه وه او د عسکرو ټولي ټولي د سرحد په لور په حرکت وو. برتانويانو جنګ اعلان کړی او په څو جبهو کې رادمخه کيدل. په ټول ملک کې خلك ددغه سپيڅلي جنګ پايلي ته سترګي په لار وو. بيا نو يوه ورځ ښار په واويلا او ژړا کې ډوب شو. د جنګ له جبهو نه ناوړي خبرونه راتلل، د امير پوځونه يو په بل پسي مات شوي وو. ځيني يي لا دمخه کابل ته بيرته راتلل، هيبتناك خبرونه د انضباط په نه شته والي سره پوځونه له کنترول نه ووتل، خلك ووهل شول او دکانونه چور شول. په ټول ښار کې قحطي پيدا شوه، د نرخونو له لوړيدلو او د مالي بحران له بديو سره د څلورو روپيو ماليي له املـه)د شيرپور په ودانيدلو سره د ډيريدونکي پوځ او دولتي ادارو لپاره(چي دوه کاله دمخه حواله شوي وه، خلکو کيلي او ماني کولي او سختي پري راغلي وه. اوس چي له لوتيدلو نه ويريدل خپلي شتمنۀ او کالي يي په انګړونو کې خښول.

خلك هره ورځ د امير قصر په مخ کې غونډيدل او چيغي يي وهلي، چي "زمری ځوان خوشي کړه." د دوی مطلب سردار محمد يعقوب و، چي په بالاحصار کي بندي و.

برتانويان وار په وار رادمخه کيدلو جلال اباد يي ونيوه او ګندمك ته ورسيدل. بيا د کندهار د سقوط خبر ورسيد. امير نه پوهيده چي د حل لار به کومه وي؟ ده نور وسايل نه لرل، چي مقاومت وکړي. عسکر وارخطا او سرايله وو، خلك اريان دريان وو، اعتراضونه يي کول او خزانه هم خالي وه. هغه بله لاره نه درلوده، خو دا چي ترکستان ته لاړ شي. لومړی يي کورنۀ، سامانونه او ډير عسکر هغي خوا ته واستول، بيا يي يو سبا لوی دربار جوړ کړ او يعقوب يي د وليعهد په توکه په پاچايي جامه کې ورانـدي کړ. يوه اوږده وينا يي واوروله، چي د هغي يو تکی مي هم په ياد کې نه دی پاتي. بيا په دغسي کجاوه کې ننوت، چي څلورو کسانو کشوله او په ډير غضب سره روان شو.

کابل ښار ته په لار کې دلته او هلته خلکو ته، چي د لارو په غاړو کې د خدا په امانۀ لپاره ولاړ وو، وويل چي "تاسي زمری ځوان غواړئ، ښه ده هغه لرلی شئ خو په دي کي زما شك دی چي تاسي به هغه په هغه ډول وپيژنئ، چي زه يي

پيـــژنم." هغــــه دا هـــم وويـــل چــــي "انګريزانـــو زمـــوږ د ازادۀ او خپلواکــۀ حــق نــه دی منلــی او پــه مريــي تــوب کــي مــو غــواړي. زه هــم ددي لپــاره چــي لــه روســانو ســره يــو شــم چــي مــالي او نظــامي مرسته ترلاسه کړم، چي بيا راوکرځم او خپل انتقام واخلم."

کلــه بــه يــي ژبــه دغــومره زيــږه شــوه، چــي ويــل بــه يــي "مــا د تاســي ځلــور بولــو ځنــاورو د ازادۀ لپــاره لــه دښــمن ســره جنــګ کــړی، چــي تاســي، دغــه او هغــه د خپــل وطــن لايــق نــه يــي او د عــزت پــه مانــا نــه پــوهيږئ؟ لــه مــا ســره مــو پــه خپلــي شــتمنۀ او ژوند سره له همکارۀ نه ډډه کړي ده."

پــه هــر حــال، اميــر شــير علــي، د هغــه ملکــه)د اروابنــاد وليعهــد عبــدالله جــان مــور(او د ســفر نــور ملګــري مــزار شــريف تــه پــه ترکســتان کــي ورســيدل. څــه وخــت وروســته د هغــه اوږدي ناروغــۀ کــاني توبرکلــوز او نقــرس چــي کلونــه يــي اړ کــړی و، پــه کجــاوه کــي د کــرزي سمدلاســه پــه دغســي زور ســره فعــال شــول، چــي پــه څــو ورځــو کــي يــي لــه ژونــد نــه بــي برخــي کــړ.)فبــروري ، 21 ،1879(

د امير شير علي واکمنۀ ته يو نظر

اوريـدلي مـي دي چـي امير يـو مـدبر واکمـن او د پرمختـګ او تمـدن پـه لـور متمايـل و. د خپلـي واکمنـۀ پـه يوولسـو کلونـو کـي يـي مهـم کارونـه ترسـره کـړل. د بيلګـي پـه ډول پـه بالاحصـار کـي يـي د پاچـازيو او د هغـو تربورانـو لپـاره د عصـري هنـر ښـوونځي پرانيسـتلي وو. داسـي يـي هـم د لويـانو يـوه شـورا جوړه کړه چي په حکومتي چارو کي ورته مشوره ورکړي.

د منشـي عبـدالکريم پـه مشـري يـي د وسـلو ماشـين خانـه جـوړه کـړه، چـي پکـي توپونـه، ټـوپکونـه، نيـزي، تـوري، جنګـي يـا فلـزي خولـۀ او لاسـي بمونـه)Grenades(جوړيـدل. پـه زيـاترو خلکـو کـي يـي د عسـکري جلـب طـرز رواج کـړ او د پـوځ اتيـا کنډکونـه يـي تيـار کـړل. هـر کنـډك لـه اتـه سـوه عسـکرو نـه جـوړ وو. د هغـو يونيفـورم د اروپـا د ځينـو هيوادونـو د يونيفـورم پـه تقليـد و. څنګـه چـي د افغانسـتان د نظـامي مهـارتونو لومړنـۀ سـرچينه د هغـه ختـيځ ګاونـډی)هنـد(و، نظـامي روزنـه د برتـانيي د نويـو معيـارونو لـه مخـي وه. افغـان عسـکر پـه هغـه سـويه نـه وو، چـي برتـانوي عسـکر وو او نـه يـي هـم د هغـو پـه شـان وسـلي لرلـي. د هغـه روزنـي عملـي ماهيـت درلـوده او لـه نظـامي سـاينس نـه خبـر نـه وو. لـه بـده مرغـه د پـوځ اداره او سـاتنه د سـورو د امـر احمـد پـه لاس وه، چـي يـو بدمزاجـه سـړی و او پـه اداري چـارو نـه پوهيـده. د اميـر سياسـت دا و، چـي د ملکـي او نظـامي مـامورانو زيـاتره يـي د غلزيـو لـه خيلونـو څخـه وي. لـه محمـدزيو سـره يـي چنـدان جـوړه نـه وه. کابـل پـه دغـو ورځـو کـي يـو نظـامي ښـار و، هـر چيـري اوازونـه، مارشـونه او ترمونه اوريدل کيدل.

اميـر کـه څـه هـم پـوره ليـوال او د ننـګ خاونـد و، بدمزاجـه هـم و، سـپکي سـپوري يـي ويلـي او ملنـډي يـي وهلـي. لـه اسـونو سـره يـي ډيـر شـوق لاره. پـه دي اړه بـه خلکـو پـس پسـکي کـولي چـي "هغـه نـه يـوائي بدمزاجـه دی، خوشـايي سـړی هـم دی. کـه داسـي نـه وی ولـي پـه غوجـل کـي ژونـد کـوي؟" پـه واقـع کـي امير شـير علـي د يـوه پـراخ ډګـر پـه مينځ کـي چـي شـاوخوا يـي د لـوړ نسـبه اسـونو لپـاره غـوجلي وي، يـوه وړه څپـرۀ درولـي وه، چـي مخـي تـه يـي يـوه کوتـه وه. لـه هغـي نـه نـه يـوائي د دفتـر پـه توګـه بلکـي د وايـن او تنـګ تکـور پـه ملګرتيـا د ميلمسـتياوو لپـاره هـر کار اخيستل کيده.

دا خـو څرګنـده وه، چـي د اميـر د سـقوط دليـل د انګريـزي امپريلـزم د وړانـدي تـك سياسـت و، خـو پـه دي کـي شـك نـه شـته چـي د هغـه د پـوځ د پيـاوړي کولـو پروګـرام، چـي د سـنګرو نيـول پکـي و، د څلـورو روپيـو محصـول او د عسـکرو لـه خـوا نـه د خلکـو ځپـل وضـع لا خرابـه کـړي وه. د يـادولو وړ ده، چـي د اميـر نظـامي قـوت د هـيڅ چـا لـه خـوا پـه تيـره زمـا د ملګـرو لـه خـوا جـدي نـه نيـول کيـده. د هغـو د يـوه پـه وينـا "د امير دغـه پوځونـه

د جنګ کولو لپاره روزل شوي نه دي. د هغه پرخلاف هغوی دتصور تمثيل کوي او يوازې د ننداري لپاره دي. هغوی په ښکلو يونيفورمونو کې د امير په انګړ کې د موسيقۀ ښکلو اوازونو ته يواځې د ميرمنو د خوښۀ لپاره تمرين کوي."

د امير محمد يعقوب واکمني

په داسې حال کې چې برتانوي پوځ پر وطن راننوتلی او خلك په غم لړلي او پاريدلي وو، محمد يعقوب سمدلاسه له بندي خاني نه وايستل شو او امير شو. دغه بيچاره انسان هك او پك، حيران او سودايي و. ويل شوي چې د زندان امر حاجي چايي، چې شير علي ته د اعتماد وړ او زيږ ظالم انسان و، له دينه منع کړی و چې له بل چا سره وغږيږي او حتی وهل يې هم ورته ورکړي وو، نو دلته دغه پوښتنه رامينځ ته کيږي، چې هغه چا چې شپږ کاله په زندان کې په يواځې ځان په يوې کوټې کې تير کړي وي او عذابونه ليدلي وي، په کافي اندازه به ورته عقل پاتي وي، چې په دغسې بحراني حال د ترتل شوي هيواد لپاره د حل معقوله لار ولټوي)10(.

دی په تخت کيناست او هغسې چې د سر زورو واکمنو خاصه ده، شاوخوا يې غوړه مالان ټول شوي وو. د هغه نږدې ملګري چې ځينې يې په پټه انګريز پلوه وو، ورته ويل چې "هرڅه تمام شول، ته بايد انګريزانو ته تسليم شې چې د هغوی د امير په توګه لږ تر لږه په بريالي او ښه حال سره ژوند وکړې." دغه مشوره دغه کمزوري انسان ته نرمه او زړه راکښوونکي ښکاره شوه. وروسته له هغه چې د اروابناد پلار د فاتحې مراسم يې پای ته ورسيدل، له يوې ډلې ځانګړو اشرافو سره)د هغه د خسر سردار يحيی په ګډون(کندمك ته لاړ، چې هلته د برتانوي پوځ جنرال سام براون په قوماندانۀ ديره و. يو تړون يې لاسليك کړ او راستون شو. ويل شوي چې په يوه دربار کې يې باتي وهلي وي، چې "ما له انګريزانو سره دغسې تړون کړی چې دغه دسمال به له ما وروسته که وارث هم ونه لرم، واکمنۀ ته دوام ورکړي."

دا به په زړه پوري وي، چې دغه وينا د برتانيې د يرغل او په کابل کې د هغه د استازي کوکناري د ټاکل کيدلو په اړوند تر بحث لاندې ونيول شي. افغانستان په رسمي ډول د برتانيې تر حفاظت لاندې په تللو سره له کرمې، پشين، سبې نه تير شو او په خيبر او مچنې کوتلونو باندې يې کنترول له لاسه ورکړ)11(.

دغه تړون له هغو تړونونو سره ډير ورته دی، چې د هندوستان مستعمري له لويو راجاګانو او نوابانو سره شوی وو.

ميجر لويي کوکناري له خپلو ملګرو او يوې ډلې نظاميانو سره د بالاحصار په پخوانيو حکومتي کورونو کې واړول)12(. انګريزانو په عين حال کې په دې پيل وکړ، چې خپل پوځونه

له افغانستان نه وباسي. امير خوښ و او د زندان د ترخو ورځو د جبران لپاره يې له خپلو ملګرو سره تر سهاره پورې په عيش تيراوه او د سوبې په نامه د يوې نڅاکرې له نڅا او له سندرو نه يې خوند اخيسته.

د هغه پرخلاف افغان قومونه دغومره سرايله شوي او پاريدلي وو، چې د بدل اخيستلو ته يې هڅول. په ټول ملك په تيره د سرتيرو په بې نظمه سلوك كې د تشدد ناك سرايله توب نښې ښكاره كيدلې. بيا نو د هيلې پرخلاف، يوه ورځ په بالاحصار كې د ډزو اوازونه واوريدل شول، دكانونه وتړل شول او پاريدلي او بې نظمه شوي خلك په هغه لور وخوځيدل. دوستانو خبر راوړ، چې افغان سرتيري جك شوي او د كوكناري په كور يې يرغل وړی او تينك جنګ روان دی.

نشته ان تر لومړي ماسپښين پورې روانه وه، بيا ارامي شوه. د كوكناري له كور نه د اور د لمبو په شان لوخړې جګيدلې. دغه لمبې زموږ له بام څخه ليدل كيدلې. لوی كمشنر [كوكناری]، د هغه ماموران او ساتونكي يا ووژل شول يا د اور په لمبو كې خاورې ايرې شول. وروسته په هماغه ماسپښين كې خلك په بازار كې وليدل شول، چې د برتانوي سرتيرو واسكتونه، بوټونه او فلزي خولۍ يې په ځان وې، چې بې له شكه له اور نه يې په ولجه نيولي وو.

پوښتنه دا ده، چې دا ټول څنګه پيښ شول. واقعيت دا دی، چې په پورته بيان شوي ناارامي فضا كې د سرتيرو درې قطعې بالاحصار ته د معاش اخيستلو لپاره ورغلې. د معمول په شان دوی د حكومتي دفترونو په انګړ كې غونډې شوې، دوی بې وسلې وې. دوی د دريو مياشتو معاش غوښته، خو هلته د يوې مياشتې معاش موجود و. سرتيرو شور ماشور جوړ كړ، ميرزايانو او افسرانو كوښښ وكړ، چې ارام يې كړي، خو ګټه يې ونكړه. شورماشور نور هم جك شو او سپكې سپورې وويلې شوې. وضع هغه وخت لا خرابه شوه، چې دوی پاسنۍ كوټه په تيږو وويشته چې هلته د ميرزايانو او محاسبانو دفترونه وو. بيچاره ميرزايان څوك وتښتيدل او څوك تعقيب شول او ووهل شول. په دغه وخت كې يوه واړه لانجه پيدا كوونكي افسر چيغې كړې، چې "ورونو! دغه دوستان زموږ حق نه راكوي، څنګه چې موږ يوبل بادار كوكناري د دوی دښځوميره لرو، ورنه به پوښتنه وكوو."

دغو خبرو سرتيرو ته ټكان وركړ او دوی د كوكناري د كور په لور منډه كړه. كوكناري چې دوی د ورتك په حال كې وليدل، لوی ور يې وتاړه او خپل ساتونكي يې په بام كې ودرول. افغان سرتيري همدا، چې ور ته ورسيدل كوكناري بې له كوم كړ و بړ نه په خپلو ساتونكيو د ډزو امر وكړ او عسكر ولګيدل. دغې پيښې د توقع پرخلاف افغانان په غضب كړل، خپلو باركونو ته لاړل، وسلې يې ترلاسه كړې او بيرته راغلل

او پــه ډزو يـــي پيـــل وکـــړ. لـــه دواړو خـــواوو نـــه ســـختې ډزې وشـــوې لکـــه هســـې چـــې پـــه ســـل کونـــو ننـــدارچيان هـــم چـــې فکـــر يـــې کـــاوه جهـــاد دی، پـــه جنـــګ کـــې داخـــل شـــول. انګـــرېز تـــه د اور خپريـــدلو تهديـــد ځرګنـــد شـــو او د خـــو کړيـــو پـــه بهيـــر کـــې نـــه لـــه کوکنـــاري، نـــه د هغـــه لـــه هســـتوګنځي او نـــه د هغـــه لـــه ملګـــرو نـــه څه پاتې شول.

دا وه د کوکنـــاري تراجيکـــه قصـــه لکـــه هســـې چـــې دغـــه خـــاورې ليکـــوال يـــې ننـــداره کـــړې وه. ددغـــې تراجيـــدې پـــه ارزونـــه کـــې زمـــا خپـــل نظـــر دا دی، چـــې کوکنـــاري د نـــه بښـــنې غتـــه خطـــا وکـــړه. ســـرتيرې هلتـــه د معـــاش ترلاســـه کولـــو لپـــاره لاړل، نـــه د جنـــګ لپـــاره. د تـــدبير خاونـــد بـــه لـــه هغـــو ســـره پوهـــاوې تـــه رســـيدلی او لازمـــي معـــاش بـــه يـــې ورکـــړی وای[13]. پـــه واقـــع کـــې دا يـــوه ښـــه موقـــع وه، چـــې د ســـرتيرو روغ نيتـــې ترلاســـه شـــوې او د حکومـــت خواخـــوږې شـــووله شـــوې وای، چـــې د بـــې نظمـــۍ اور غلـــی شـــوی وای او وروســـته يـــې بايـــد د اوږدې مـــودې د لارې پـــه اړه فکـــر کړی وای.

اميـــر محمـــد يعقـــوب پـــه مانـــۍ کـــې د بلـــوا دمخـــه شـــپه پـــه معمـــولي ډول تـــر ســـهاره پـــورې پـــه عـــيش کـــې تيـــره کـــړې وه. ســـهار پـــه ژور خـــوب کـــې ډوب لاړ، لـــوړ حضـــرت ولـــي انديښـــنه ولـــرې او ځـــان وربـــړوي او خپلـــه ســـات تيـــري او ارامـــي کـــډه وډه کـــړې. هغـــه خـــو د ډاډ وړ دغســـې تـــړون لاســـليك کـــړی و، چـــې لـــه هغـــه وروســـته بـــه يـــو دســـمال هـــم حکومـــت وکـــولی شـــي. هغـــه د برتـــانيې ســـاتندويي پـــه رســـمي ډول منلـــي وه. ولـــي ددې غمـــه وکـــړې چـــې هيـــواد يـــې د دښـــمن پـــه لاس لويـــدلی دی. اميـــر د نـــږدې ډزو لـــه املـــه لـــه خـــواږه خـــوب نـــه ويـــش شـــو، وارخطـــا شـــو او د خطـــر احســـاس يـــې وکـــړ، ويـــې ويـــل چـــې "دا څـــه خبـــره ده؟ څـــه پـــيښ شـــوي دي؟" د هغـــه نـــږدې ملګـــرو او غـــوړه مـــالانو وضـــع ورتـــه بيـــان کـــړه. هغـــوی چـــې لـــه خطرونـــو نـــه ويريـــدل، اميـــر تـــه مشـــوره ورکړه، چې له ځايه ونه شوريږي[14].

جنـــرال رابـــرتس چـــې پـــه کرمـــې کـــې دغـــه خبـــر واوريـــد، د کابـــل پـــه لـــور پـــه بيـــړه روان شـــو. پـــه کابـــل کـــې د هغـــه لـــومړی کـــار دا شـــو چـــې د کوکنـــاري د ســـوځيدلي کـــور پـــه کنـــډوالو بانـــدې دارونـــه وځـــړوي، چـــې پـــه دغـــې پيښـــې کـــې کـــډون کـــوونکي غرغـــره کـــړي. پـــه اصـــل کـــې خلـــك هلتـــه د ننـــداره کولـــو او چـــور کولـــو لپـــاره غونـــډ شـــوي وو. ځينـــې د جهـــاد کولـــو لپـــاره ورغلـــي وو. بـــې وجـــدانو مخالفـــانو چـــې زړونـــه يـــې لـــه کرکـــې نـــه ډك وو او د چنـــدول شـــيعه کـــانو چـــې هغـــوی د جاسوســـي پـــه بـــدل کـــې انعـــام غوښـــته، لـــه دغـــې موقـــع نـــه د ځـــان لپـــاره ګټـــه وکـــړه او بـــې ګنـــاه خلـــك يـــې پـــه ګيـــر کـــې ورکـــړل. نـــورو هـــم حتـــی د يـــو څـــه ګټـــې لپـــاره همدغســـې وکـــړل. پـــه دې ډول هـــره ورځ لـــه لســـو نـــه تـــر شـــلو پـــورې کســـان غرغـــره کيـــدل[15]. زمـــا مشـــر ورور کـــل محمـــد او عبـــدالخالق د غرغـــره کيـــدو لـــه ويـــرې نـــه تښـــتيدلو تـــه اړ شـــول. لـــومړنی پـــه هـــرات کـــې د

سردار محمد ايوب له پوځ او وروستى په كندهار كې د سردار شير علي له پوځ سره يوځاى شو.

امير وروسته له دي چې له خپلو درباريانو سره مشوره وكړه،له كابل نه په بيړه ووت او انګريزانو ته تسليم شو. دى د بندي په توګه د هندوستان دره دون ښار ته واستول شو، چې هلته د مرګ تر ورځې پورې تر څارني لاندي و.

د كركې وړ او د ګنډمك دغه شرمناك تړون، چې د انګريزانو له خوا په امير محمد يعقوب وتپل شو، د هغه خسر په هڅوني سره شوى و. په واقع كې سردار يحيى او د هغه كورنۍ افغانستان د برتانوي مستعمرو ډومينيون د يوې برخې په شان محاصره كړ[16]. يعقوب ته د انګريزانو غولوونكي وعدي په څرګند ډول ښيي، چې دغه ناوړې انسان د ملت پروا نه كوله، غوښتل يې چې خپل ځان او خپل تابع حكومت خوندي كړي.

د كوكناري له پيښې نه وروسته سرتيري خپلو كورونو ته ستانه شول، خو د امير ورور سردار محمد ايوب له هرات نه د كندهار په لور روان و. له ده سره دلايقو جنرالانو په قوماندانۍ يو پوځ او خزانه وه او په هرات كې يې دريځ تينګ و. كه يعقوب چاريكارو ته تللى واى لږ تر لږه خواره شوي عسكر او خلك به سره ټول شوي او په دي قادر شوي واى، چې د ايوب له پوځ سره يوځاى شي[17]. خو افسوس چې له خپل ورور سره د هغه رقابت دغومره تينګ و، چې بې له شكه يې غوره ګڼله چې د بانډنيو له خوا پرې حكومت وشي، نه دا چې له خپل ورور سره قدرت شريك كړي.

د انګريزانو له خوا د كابل نيول

د امير محمد يعقوب د ګوښه كيدلو او بندي كيدلو خبر په كابل كې د هغه تره سردار نيك محمد خپور كړ. دى چې په يوه جك اس سپور و او څلور سواره يې تر شا روان وو، د شاه شهيد په وره ننوت، ناري يې كړي چې "اوه خلكو! ستاسو امير د پرنګيانو له خوا بندي شوى دى، جك شئ، كوښښ وكړئ، خپل ننك پرځاى كړئ. د خپل هيواد او دين له دښمن سره جهاد وكړئ." دى په دغسي خبرو سره په ټول ښار كې وكرځيده، خلك يې د جهاد لپاره هڅول او پارول. د هغه پرخلاف، له ټول پوځ نه چې امير په څومره كړاو سره كلونه كلونه روزلى و، هيڅ يو هم نه په ښار كې او نه په چاونيو كې ليدل كيده.

ددغو ټولو ناارامیو په وخت كې زمونږ كورنۍ د امير دوست محمد د كراني لور بي بي فاطمي كره اوسيدله، چې په دغه وخت كې له دغو كسانو نه جوړه وه:)زما مور او پلار، زما دري خويندي، دوه مشران ورونه)چې هغوى زر له كابل نه ووتل(زه او زمونږ اخوند يا ښوونكى چې له پلار نه مې

هيڅ بيل نه شو او يو څو نوكران بې بې فاطمي په خپلي مهربانۀ سره مور. خپل كور ته بللي وو.(

پلار د معمول په شان ځان له دربار نه ليري ساته. ليكل، لوستل او رسم كشل به يي كول، شعر به يي وايه او ناسته ولاړه به يي له ملګرو سره كوله. يواځي د امير شير علي فاتحي ته لاړ، چي زوی يي امير محمد يعقوب د هغه په بڼ كي اخيستله. پلار مي نيغ د عامه خلكو برخي ته لاړ او د دعا لپاره يي لاسونه جك كړل. د دربار مامور د امير په اشاره ترينه وغوښتل، چي "صاحبه! دا ستا ځای نه دی، مور. هغه ځای ته په ورتك سره وويلړه چي هلته امير، سرداران او لويان ناست دي." پلار مي ورته توجه ونكړه. بل وخت پخوا له دي چي امير انګريزانو ته تسليم شي، پلار مي ورسره وليدل او ورته يي وويل چي "څه چي پيښ شول قسمت و، ايمان او وجدان مي حكم كوي چي دغه مشوره دركړم: انګريزانو ته د تسلميدلو پرځای كوهستان يا پنجشير ته لاړ شه، له تركستان او هرات سره ارتباط تينګ كړه او جهاد اعلان كړه. په ښو نيتونو او تينګ زيار سره ممكن بريالی شي او نوم به دي تر ابده پوري پاتي وي."

زمور. مالي وضع بد حال ته رسيدلي وه، يو كال شوی و چي دولتي معاش نه و رارسيدلی، خواړه كم شوي او ګراني ډيره شوي وه. څنګه چي بې بې فاطمي خپل كور ته اړه لرله، مور. اړ شو چي يوه واړه، زاړه، وراسته ځای ته كوچ وكړو او د خوارۀ په حال كي ژوند وكړو. له نوكرانو څخه يواځي دوه تنه پاتي شوي وو. بيرغ وړونكي چي له پلار سره مي د پاچا زويتوب له وخت نه و او رامان چي د پيرلو، پخلي او بو راوړلو ناظر و.

يوه ورځ رامان پلار ته وويل، چي د سبا لپاره نه په تحويلخانه كي او نه په جيب كي دينار شته او د سيمي هتۀ وال چي مور. نه پيژني، پور نه راكوي. د پلار غبرګون هيڅ هيرولی نه شم: "ته په هيرې چي غوري د پلاو خوړلو لپاره وي، څو چي پلاو نه وي هغه ارزښت نه لري. له غوريو نه يو څو خرڅ كړه او له پيسو نه يي د سبا لپاره ډوډۍ برابره كړه." په بله ورځ چي پلاو په ميز باندي ايښودل شوی و او ټوله كورنۀ ترينه چارپيره وه، پلار وپوښتل چي تاسي په هيرۍ ددغه پلاو نوم به څه وي؟ ښه! دغه ته غوري پلاو وايي." نو په راتلونكو ورځو كي مور. د يوه سماوار، قاليني او كليم پلاو خاوندان شو.

د كابل د خلكو جنګ

د سردار نيك محمد خبرو خلك پارولي وو، دوی په هر ځای كي غوندي كولي، په چارسوكانو كي، بازارونو او سړكونو كي، ځينو ملايانو د جهاد تبليغ كاوه[18]. خلكو پريكړه

وکړه، چې يا په وسلو او يا په تشو لاسونو وي له انګريزانو سره به جنګيږي او په دغه ډول به خپله ديني دنده ترسره کوي. د کابل د خلکو دغه جنګ هم عجيبه او د خندا وړ منظره وه. څنګه چې موږ پوهيږو د اطراف خلك د ښار تر اوسيدونکيو نه ډير تينګ او ډير زړور دي، نو کابليانو لاپې ډيري وهلې او په جنګ خبر نه وو، په تيره له ټوپکو او توپونو سره. په هغه سربيره دوی لنډي چړې)خنجر(او دوه ميله ښکاري توپك لرل.

خلکو دا پريکړه هم وکړه، چې د جوبې ورځ په مخ کې به ټول شي او د شاوخوا غونډيو په ډډو کې به ځايونه ونيسي. د کابل خلکو د رواج له مخې له لرغوني زماني نه راپه ديخوا د جوبې جشن نيوه. د پسرلي په هره جمعه کې به خلك هلته له سماوارونو، قالينچو، ديګونو او لوښو سره د ميلې او سات تيرۀ لپاره ټوليدل. د شپې له خوا به بازارونه ډير شول، جلبي او ماهي به يې خرڅول، چې د جشن اصلي څيزونه وو. کبابونه او خواړه به هم پريمانه وو. د ځغاستې لپاره به ډګر او د ډنډو لپاره به دايري جوړ شوې، تنګ تکور او سندرو به هوا ډکه کړه.

د جهاد لپاره غونډې به هم په همدغه ډول وي، يوازينی توپير په دې کې و، چې د سندرو او تنګ تکور پرځای به د "الله اکبر" او "اوه! څلوريارانو مرسته وکړئ!." د ټوپکو له اوازونو سره اوريدل کيدلې. داسې ښيښه شوه، چې د خلکو په دغې ګڼه ګونه کې يو دغسې ترکان استاد هم و، چې د توپونو په کارخانه کې يې کنداغونه جوړول. ده چې د توپچي افسرانو نه شته والی حس کړ، چې په عادي حال کې په خپلو ځليدونکيو يونيفورمونو کې په خاص ډول روان دي، د يوه جنرال يونيفورم يې واغوست او فلزي خولۀ يې په سر کړه او يوه جغه يې پرې وتومبله. په داسې حال کې چې د توپخاني خو هغو عسکرو ورسره مرسته کوله، چې بې ملګري وو، ده وکولی شول چې شپږ ميل کښونکی غټ توپونه او څو نور غوايي کښونکی توپونه ځای پرځای کړي. په دغه وخت کې خبر راغی، چې د يوه نظامي ښوونکي کرنيل مامدجان)محمد جان(په قومندانۀ دري کنډکه او څلور قاطري کښوونکي توپونه له چاريکارو]ارغنده[نه راروان دي.

په ماسپښين کې د ټوپونو ډزو او د سندرو او ترومپټونو اوازونو د برتانويانو د رادمخه کيدلو خبر ورکړ. همدا چې اولـه کولۀ د اسمان په لور جګه شوه، بې وسلو کابليانو په داسې حال کې چې سماوارونه يې په لاسونو کې نيولي او قالينچې يې په اوږو اچولي وي، د ښار په لور په تيښتې پيل وکړ. سره له دې هم د استاد ترکان له ټوپونو نه ډزې کيدلې او تلفات يې اړول. ځينو بيباکو ځوانانو چې د ديوالونو تر شا يا په غوچانو کې پټ و، په دښمن باندې ناڅاپي بريدونه کول.

ددغو ګډوډو اغيزه لېږه وه او د ماښام پر مهال يو غازي هم نه ليدل کېده. ټول په خپلو کورونو کې پټ شول او د خپلو ورونو شا ته يې اړمونه واچول. په بله ورځ برتانوي پوځ يوه اثر ښونکي ننداره وښودله، په داسې حال کې چې مارشونه يې کول، په ښار کې وکرځېدل او بيا خپلو بارکونو ته ستانه شول.

په هغه ورځ زموږ کورنۍ او د کابل وطنپالو او حساسو خلکو ځانونه د وير او مصيبت په پنجو کې ګير حس کړل. مور مې، خوېندو مې او ما سخت ژړل، زموږ اخوند افسوس کاوه "اوه اسلام! افسوس زموږ پر عقيدې." پلار په خپل لمونځ ځي ناست و، دعا يې کوله. بيرغ وړونکي کنځل کول او لعنتونه يې ويل، هم باندنيو ته او هم د هېواد خاينانو ته. رامان لاپې وهلې، چې که موقع په لاس ورغله دا او هغه به وکړي.

خو په نورو کورونو کې د خوښۍ ميلمستياوې وې، دا هغه خلک وو چې د پرنګيانو راتګ ته يې هرکلې ويلې و او د هغو په خپلو خبرو "د دوی غمه خوړله شوې وه." دوی زياتره شيعه او قزلباش وو، چې د ښار په مينځ کې په چنډولو کې اوسېدل، چې شاوخوا يې ټينګ ديوال او خندق وو. دوی په خپل فرقه يې تعصب سره نامسلمانان تر مسلمانانو نه غوره ګڼل.

لکه چې دمخه وويل شول مامد جان او د هغه کنډکونه راروان وو، کابل ته په رسيدلو سره يې په نيمه شپه کې په اسه مايي غره باندې دفاعي ترتيبات ونيول. زه به د خپلې خوښې هغه ژور احساس تل په ياد ولرم، چې په سبا يې چې له خوبه پاڅېدم کورم چې د اسه مايي غره په سر د افغانستان بيرغ رپيږي. يوه شيبه وروسته برتانويان د شير دروازې له پاسه ښکاره شول. "د درې ورځو او درې شپو جنګ" چې د "اسه مايي او شير دروازې جنګ" باندې هم يادېږي، پيل شوی وو.

دا دغسې يوه څرګنده منظره وه، چې په ليدلو سره يې زړونه رپيدل او اوښکې تويېدلې. دوستانو دعا کوله او دښمنانو لعنت وايه. زه به هر سبا د لمانځه په وخت کې بام ته ختلم، هلته به دوربين په لاس تر ماښام پورې پاتې کېدلم. مور مې بيخې خپه وه، ويريدله چې کومه خطا کولۍ رابانډې ونه لګيږي، خو ما مقاومت کولی نه شو. په شپه کې چې د برتانويانو له توپونو نه ډزې کېدلې زياتره په ښه نه لګېدلې. د مامد جان، د جهاد پهلوان د څلور لنډ هدفه توپونو ډزې د برتانوي پوځ په مينځ لګېدلې. په بله شپه افغان پوځونو چې برتانويانو محصور کړي وو او د ارتباط لارې يې پرې شوې وې، بله چاره نه لرله خو دا چې خپل توپونه له کار نه وباسي او د چاردهي او پنجشير په لور په شا شي. برتانويانو په پای

کې کابل په رسمي ډول ونيوه او نظامي حکومت يې اعلان کړ. شېرپور يې نوی ښار)شهرنو(ونوماوه او خپل پوځ يې هلته ځای پرځای کړ.

سردار ولي محمد د امير شير علي کشر ورور، چې زوړ او د انګريزانو رښتينی خادم و، د جنرال رابرټس)د انګريزي پوځ قوماندان(له خوا د کابل والي وکومارل شو. نور برتانوي پلوه سرداران او د طلايي سردار)سلطان محمد(د کورنۍ د غړيو په ګډون د هغه درباريان او ماموران غوره شول[20]. په عين حال کې خپل بل پولي سردار شير علي)د سردار مهر دل زوی(يې د کندهار والي وټاکه. لنډه دا چې د هيواد مهمې سيمې د برتانوي امپراتورۍ تر بيرغ لاندې شوې او سوبمن انګريزان په کابل، جلال اباد او کندهار کې ځای پرځای شول.

د مقاومت پياوړې کېدل

پرله پسې غرغرو د خلکو په زړونو کې کرکه او دښمني وکرله. په اوله کې بزګران راضي وو چې خپل محصولات په انګريزانو باندې په لوړه بيه خرڅ کړي، خو همدا چې خاين سرداران واليان شول او نورو مامورانو د خلکو په ځپلو پيل وکړ. په تيره چې له خلکو نه يې ځيزونه په ټيټه بيه اخيستل، دوی له وهمه ازاد شول. قومونو چې په عادي حال کې يو بل وژل او لوټول درک کړه، چې د بل قوم او دين خلک يې په وطن باندې مسلط شوي دي، له يو بل سره تړاو ټينګ کړ په دغه مقصد چې سره ملګري او يو موټی شي. په ټول ملک کې ملايان، چې زياتره يې د خانانو او لويانو له ملاتړ نه بهره من وو، د رښتيني اسلام په تبليغ پيل وکړ او د جهاد روحيه يې پياوړې کړه. ځينو قومونو لوړه وکړه، چې د ځان او مال په قيمت به د هيواد ساتنه کوي.

د مقاومت مرکز غزني او د هغه چاپيريال و. هلته يو پرهيزګار او عالم مجاهد ملا مشك عالم خلك د جنګ لپاره هڅول. د مقاومت نامتو اتل کرنيل مامد جان ورسره يو موټی شو او ډير جنګيالان يې پرځان راټول کړي وو.

برتانويانو چې مهمه ګڼله د کابل پوځ د کندهار له پوځ سره مربوط کړي، فيصله وکړه چې په غزني کې ديره ځای ولري. مجاهدان چې له دغې پريکړې نه خبر شول، والي سردار محمد حسن ته لاړل او ترينه يې وغوښتل، چې د هغوی مشرې په غاړه واخلي او ورته يې کړه چې "موږ مشر نه لرو، ته چې پاچا زوی يې بايد زموږ قوماندان اوسې. که مو وګڼله ته به زموږ امير اوسې، نوم به دې تلپاتې وي او لوی ځښتن به د اخرت په ورځ درته اجر درکړي." سردار

محمد حسن چي د معمول په شان پوچ خولی و، په خپل ښځينه آواز سره يي په قسم خوړلو باندي شروع وکړه:"اوه! تاسي سپيو او جاهلو مجاهدو! تاسي څنګه کولی شئ د برتانيي له حکومت سره ځانونه پرتله کړئ؟ تاسي بي وسلي او پښي ابلي خلك څنګه کولی شئ له انګريزي قدرت سره مقابله وکړئ؟ تاسي خه او خه ځئ ورك شئ، د خپلو کارونو غمه وکړئ!." مجاهدانو چي په دغو خبرو سره وپاريدل پري ودانګل او توته توته يي کړ، بيا نو دوی يواځي په چاقوکانو، سوتيو او يو څو ټوپکو سره لاړل، چي د انګريزانو له راتلونکي پوځ سره په شش ګاو کي مقابله وکړي.

په بنګلور کي يوه انګليس کرنيل ماته ددغي جګړي قصه وکړه. دی په هغه وخت کي د برتانوي پوځ يو قومندان و، دی هلته يو ډګروال و او زه د خپلي کورنۀ له کډوال کيدو نه وروسته په هند کي په سفر وم. اوس يي نوم زما په ياد نه دی، خو دی يو ښکلی جك ځوان و او په کيني غمبوري باندي يي يو شين داغ و. ماته يي وويل، چي "ما د جاسوسانو د راپور له مخي خپل پوځ په يوي ژوري دري کي ځای پرځای کړ، چي د راتلونکي انساني سيل مخه ونيسم. همدا چي افغانان په رنګه بيرغونو او د ډول په يوه ډوله اواز سره له لري نه ښکاره شول، خپلي توپخاني ته مي د دوو پرله پسي ډزو بولۀ ورکړه. ما فکر کاوه، چي سخت تاوان مي ور اړولی او د اور بند امر مي وکړ. دودونه لا هم په هوا کي و، چي په دغه وخت زما په سر باندي ناڅاپه د سوتي وار وشو. له درد نه يي نږدي و، چي له اس نه ولويږم او نتيجه يي دغه داغ دی. زما سړيو غوښتل، چي دغه وهونکی توته توته کړي، خو ما پري نه شوول. "هغه **55** کلن په مزاج کي درويش ډوله و او جنډه جامي يي پر تن وي. پرتوك يي ارت او په غوټو سره تړل شوی و. له هماغي توتي نه يي يو خيرن کميس پرځان و او دغسي زوړ وړين واسکت يي په تن و، چي د رنګ تميز يي په مشکل سره کيده. ملا يي له غاړي نه په يوي تراړي تړل شوي وه، يوازينۀ وسله يي د لرکي يو سوټی و. يوه زړه چرمي کڅوړه يي له اوږو نه ځړيدله، چي سورۀ سورۀ وه او په يوي رسۀ سره تړله شوي وه. د جواري نيمه تيکله او د مچنغوزي لپاره يو څو کتي پکي وي. وروسته له دي چي مخ يي ووينځه او بنداژ کړ، دغه سړی مي راوغوښت او ومي پوښته چي "آيا ته سرتيری يي؟" ويي ويل چي "نه". بيا مي وپوښته چي "ته د کوم خيل يا قوم مشر يي؟" ويل يي "نه، زه بزکر يم." بيا مي وپوښته چي "کوم ضرورت او کوم اجبار او کوم قدرت ته اړ کړي، چي ددغو ډزو او خطر مينځ ته راشي؟" ويلي چي "پرون زه د کلي د ماجت ترڅنګه تيريدلم، ډير خلك غونډ شوي وو. يوه ملا تبليغ کاوه، چي دا زموږ ملك کاپرو نيولی، د لوی خښتن او د هغه د پيغمبر له

خوا وظيفه لرو، چې د خپل هيواد او د دين له دښمنانو سره وجنګيږو. که مو ووژل غازيان او که ووژل شوو شهيدان به يو. په دواړو حالتونو کې به جنت زموږ انعام وي. ما خپلو ملګرو ته وويل، چې په دې کې ګټه نه شته، چې دغه خلک ووژل شي، د هغه پرځای موږ بايد دوی په دوستۀ سره جلب کړو او د هغو له سوچه عقيدو نه د روسانو پر ضد استفاده وکړو."

برتانوي پوځ د ټوپکو دغو پرله پسې ډله ييزو ډزو سره هم غزني ته په مخکې تک ونه کړای شو. مجاهدانو هم درک کړه، چې که څه هم شمير يې بيخي ډير دی، دا به ځانمرکي وي چې د انګريزانو له دغسې زورورو ډزو سره مقابله وکړي، خو دوی سره له دې هم کابل ته خپل وړاندې تک ته دوام ورکړ. په عين حال کې چې دښمن يې اړ کړ، چې په هماغې ليکې باندې بيرته په شا شي، دوی يواځې نه وو. په واقع کې د ټول ملک قومي لښکري د پای تخت د چاپيرولو په لور رواني وي. جنرال رابرټس ددې لپاره چې دغه فشار لږ کړي، له سردار ولي محمد نه وغوښتل، چې په چاردهي کې د ټوپونو او اس ځغلولو ننداره جوړه کړي. دا ددې لپاره و، چې شيرپور ته د برتانوي پوځونو په شا تګ يو څه اسان کړي.

"د درې ورځو او شپو جګړې" نه وروسته کابل په نسبي ډول ارام معلوميده. توپير دا و، چې اول د مجاهدانو او بيا د انګريزانو د په شا تللو اوازې رواني وي. بيا نو يو سهار په اسه مايي او شير دروازه باندې د انګريزانو له ځايونو نه زورورو ډزو وهڅولم، چې خپل بام ته وخيژم. څرګنده ده، چې غازيان له غزني نه د راتللو په حال کې وو، ما دا هم وليدل چې د دښمن توپونه شيرپور ته په شا کيدل. په حاضر وخت کې افغان بيرغونه په اسه مايي باندې په رپيدو شول. د الله پاک شکر دی، زه د خپل وړوکتوب د خوښۀ ژورتيا او معصوميت په ژبه بيانولی نه شم، خو افسوس چې عمر يې لنډ و، ځکه چې د انګريزانو متقابلي حملې غازيان ښار ته په ننوتلو اړ کړل. له ښه مرغه لږ څه وروسته له جنوبي نه قومي لښکري صحنې ته ورسيدلې او ورځ يې له تخت شا نه په حملو سره وګټله.

تر ماښامه پورې د برتانيي له هندي امپراتورۀ نه يو ځانګړی کس هم بيرون پاتې نه شو، ټول د وفا منو سردارانو په ګډون په شيرپور کې کلابند شول.

د ميوند جګړه

ددې لپاره چې ددغې نوميالۀ جګړې په اړه يو فکر درکړم، زه له دينه بل ښه خه نه شم کولی، چې د خپلو دوو ورونو روايتونه درته بيان کړم، چې پکې يې ګډون کړی و.

خالق:)د نور علي په کنډکونو کې د يوه ټولي کفتان و. په

ياد به مو وي چې برتانويانو سردار شير علي د كندهار والي ټاكلی و. دغه سردار چې انګريزانو ته بې له كوم شرط نه تسليم شوی و، د هغو مرستندوی شوی و. له خپل هيواد سره ددغه خيانت او له انګريزانو سره دغې وفا لرلو له لامله هغه دا خپله اخلاقي دنده ګڼله، چې د هغو لپاره شپږ بشه وسله وال كنډكونه تنظيم كړي. ددغه مقصد لپاره يې خپل مشر زوی سردار نور علي د خپلو قوتونو قومندان او خپل نور زامن، ورونه او نور د هغو افسران وګومارل.)دوی ټول به د سردار محمد ايوب د پوځ په برابر كې د سپر په شان كار وكړي.(د جګړې په درشل كې ما او دده نورو ګڼتانانو د خپل مشكل په اړه سوچ وكړ. په پای كې مو سره لوړه وكړه، چې موږ به د خپلو وطنوالو پر وړاندې ونه جنګيږو، چې غواړي هيواد د باندنيو له جغ نه ازاد كړي. دغسې بې ننګي به موږ په پاتې ژوند كې تل وځوروي. بيا نو موږ دغه پلان له خپلو عسكرو سره شريك كړ، چې دغه تجويز شوی ياغي توب ته يې تيار كړو.

په بل سهار زموږ د دم ځای ترروم زموږ د خيمې دباندې د سر قومندان په امر وغوږول شو. ترمونو او شكرونو اوازونه او د اسونو حركتونه او شنهارۍ د جګړې لپاره د تياري نښې وې. همدا چې موږ ته د وړاندې تللو قومنده راكړل شوه، موږ شودل شوی سمت پريښود، د غونډۍ ډډې ته وختلو او له هغه ځايه مو په برتانوي پوځ باندې ډزې وكړې. زمږ كرنيلان، چې د سردار شير علي زامن وو، اصلي پوځ ته په تللو سره زموږ په پريښودلو پيل وكړ. موږ داسې وښودله، چې دوی مو ليدلي نه دي. زموږ عمل په نورو ټوليو كې دغسې پاروني وكړې، چې يوه غټه غوغا يې كده كړه. نور علي او خپلوانو يې برتانوي لوی پوځ ته په تللو سره له تينكتيا نه پرار غوره وګڼله.

كل محمد: موږ د كوكناري له پيښې نه وروسته كابل پريښود او كندهار ته په كړاو سره ورسيدلو. ځنګه چې ما نه د برتانيي او نه د سردار شير علي د حكومت پروا كوله، فيصله مې وكړه چې هرات ته لاړ شم او د سردار محمد ايوب له پوځ سره يوځای شم. هلته چې ورسيدلم سردار ته مې خپل ځان ورساوه. هغه مهرباني وكړه، زه يې په خپلو ملګرو كې ونيولم. د هغه له پوځ سره چې جنرال حفيظ الله يې قوماندان و او د هرات له خزانې سره كندهار ته مخه وكړه، چې خپل هيواد ازاد كړو.

د جنرال حفيظ الله پوځ له نهو پليو، دوو سورو[كنډكونو؟]، دوه مخ په وړاندې توپخانو او دوه زرو هغو سورو نه جوړ و، چې په سورو خانانو پورې يې تعلق لاره، كندهاري قومي لښكر هم پلی و. ځينو يې وسلې نه لرلې. په هغه سربيره ډير شمير ملايان او طالبان هم په دغه پوځ كې وو، چې د جهاد په تبليغ سره يې د جنګياليو

معنويات لوړول. قوميښځو هم په هغه کې کډون وکړ، چې اوبه يي په مشکونو کې وړلې او حماسي بدلې يي ويلې.

په لار کې ډيرې قومي ډلې زموږ له پوځ سره يوځاى شوې. د شير علي کندکونو چې زموږ په خوا اوښتي وو، هم زموږ مادي او معنوي قوت ډير کړ. په پاى کې کندهار ته نږدې په ميوند کې دواړه پوځونه سره مخامخ شول. د تعجب ځاى دى، چې سهار د وخته له کوم نامعلوم ځاى نه برتانوي کولې په غلې ډول د خپلو هدفونو په ويشتلو پيل وکړ. جنرال حفيظ الله د جکړې دغسې پلان وايست، چې هغه په دغه حقيقت بنا و، چې موږ د دښمن له اوږدو هدفونو ويشتونکيو ډزو سره مقابله نه شو کولى. د هغه له مخې پلې سرتيرې، چې د زيږو ځايونو په حفاظت کې به وي د برتانوي پوځ په کينې خوا کې به پرمخ ځي. توپونه او سواره به دغسې ځاى ته ځانونه رسوي، چې له هغه ځايه به دښمن تر ډزو لاندې راځي او وروسته له هغه چې هغو ځايونو ته به ځان رسوي، ډزې به کوي. په عين حال کې نور واحدونه به د دښمن تر رسيدلو نه ړومبى هغه نږدې بند)Dam(ته ځانونه رسوي. سردار محمد ايوب او ملګرې به يي ددغې جبهې په دفاع کې ورسره يوځاى کيږي. دغه ستراتيجي بې له کوم خنډ نه پلې شوه. له خونړۀ جکړې نه وروسته دغه بند ونيول شو. دښمن له اوبو نه ليرې شو او د پر شا تګ لار يي له خطر سره مخامخ شوه.

ډګروال به روز)Burrows(چې پوه شو ايسار شوى دى، قومانده ورکړه چې پوځ يي بايد يو مثلث جوړ کړي، چې له دغه يرغل سره مقاومت وکړي. دواړو خواوو ته درانده تلفات واوښتل. په پاى کې دى د په شا کيدو امر ورکولو ته اړ شو. اول په منظم ډول او ورو ورو د سورو او پليو د فشار له امله او بيا دغه په شا تګ د بې نظمۀ او کډوډۀ له حال نه په مصيبتناك پړاو او ماتې بدل شو. ډير بنديان ونيول شول او توپونه يي وران شول[21]. ډګروال به روز او د هغه افسران له ډګر نه روغ ووتل. سردار شير علي تينك کوښښونه وکړل، چې په هغو کې له کندهارې مشرانو نه د هغه غوښتنې هم وي. په واقع کې انګريزانو ته دا د هغه يو ډير غټ خدمت و. انګريزانو ته درانده تلفات واوښتل. ډير يي چې په ويلو، څاکانو او باغونو کې پټ و، دښځوله لاسه له مينځه يووړل شول.ښځوله بامونو څخه درانده ډيزونه لکه بغرۀ، تيږې، خرڅې او داسې نور پرې باندې اچول.

نو لکه هسې چې ما په خپل واړه دوربين سره په شيرپور کې د انګريزانو ايساريدل ليدلي وو، اوس مې له خپلو ورونو نه د کندهار ښار په چونۀ کې د انګريزانو له ايساريدو نه هم واوريدل او بيا هم هغسې چې په کابل کې يو شمير سرداران د خيانت په کولو سره دغه "امتياز" وګاټه، چې له انګريزانو

سره محصور شي، شير علي او د هغه کورنۍ (زما مشر ورور زمان په کډون چې د شير علي خوريی و) او نور سرداران په هماغه ځال کې په کندهار کې هم ايسار شول.

بيرته کابل ته...

هر سبايي به چې په سلکونو غازيان ښار ته ننوتل، زموږ د کور له مخې تيريدل. زموږ کور د دري لويو سړکونو د يوځای کيدلو په محل کې پروت و. دوی چې جامې يې سره متفاوتې، قواري يې مختلفې او اوازونه يې زيږه وو، په ډلو ويشل شوي وو. ځينې يې جك قدي، غټ او پياوړي وو، دغسې اوږده په غوړيو غوړ ويښتان يې لرل چې تر اوږو پوري رسيدل. تر دغه وختـه پوري ما د دوی په شان خلك ليدلي نـه وو. هري ډلې يو بيرغ او يو يا دوه ډولچيان لرل. دوی به د ډول له اواز سره سم يوه کليمه بيزه يو ډوله سندره ويله.

د دوی لومړۀ دنده دا شوه، چې په شيرپور کې د ايسار شويو سردارانو کورونه چور کړي. دوی د هغو کورونه دومره ښه پيژندل، چې لکه د هغو لست د دوی په جيبونو کې و. داسې هم دوی ته د شتمنو کورونه معلوم و. د بيلګې په ډول زمونږ د کور مخامخ د يوه ميرزا کور و، چې د ولي محمد) د انګريزانو له خوا د کابل ټاکل شوی والي(د دفتر آمر و. له غازيانو نه يوه غږ کړ، چې "دغه کور بايد لوت شي." سمدلاسه د هغه تينګ ور يې مات کړ، په کور يې ننوتل، د ورونو او کړکيو په ګډون يې هرڅه ترينه وايستل. زمونږ د کور د مخې چې راورسيدل، يو نظر يې واچاوه او چې پوه شول دا د دوی دی، په خپله لاره سيخ لاړل. غازيانو نه يواځې لوټول کول، په پرله پسې يرغلونو سره يې پر انګريزي پوځ د کلابندۀ کړۀ هم تنګوله.

دلته غواړم د مقاومت د وتليو اتلانو نومونه راوړم، چې نومونه يې په درناوی سره خيستل کيدل او په قصيدو کې ابدي کيدل)22(.

محمدجان وردك، چې "د دري ورځو او شپو جنګ" او په غزني کې د ډير فعاليت له امله يې د يوه اتل په شان نوم کتلی و.

ملا مشك عالم، يو عالم او پوه روحاني و، چې د خلکو پوره اعتماد يې ترلاسه کړی و. ددې لپاره چې جنګي لوازم ولري، هغه خپلې ټولې ځمکې او حتی کتابونه هم خرڅ کړل.

مير بچه، چې د کوهستان خلکو هغه خپل مشر غوره کړی و. دغه حقيقت، چې دی د حضرت محمد صلی الله عليه وسلم زوزات ګڼل کيده، د هغو اعتماد يې لا هم پياوړی کړی و.

غلام حيدر څرخي، يو منلی جنګي اتل، چې د هغه په کوښښونو سره د برتانويانو توپونه له اسه مايي غره نه شيرپور ته په شا شول.

په داسې حال کې، چې د شيرپور کلابندۀ دوام لاره، غازيانو چې کابل نيولی وو، پريکړه وکړه چې دوی بايد يوه اجرائيوي شورا ولري، خو دوی حاضر نه وو په خپلو کې يو غوره کړي، نو ځانونه يې اړ وليدل، چې دغسې يو په نامه مشر ولري، چې هغه د دوی ترلاس لاندې وي، نو دوی د امير محمد يعقوب اووه کلن زوی موسی جان خپل امير غوره کړ. داسې هم دوی لازمه وګڼله، چې د هغه د قوم يو مشر د عنعنوي وزير په توګه دنده ترسره کړي. څنګه چې د هغه له پلار نه پرته بل داسې څوك نه و، دوی ټولو فيصله وکړه چې دغه دنده به دوی ترسره کوي، خو دغه ستونزه ډيره ونه پاييده، ځکه چې يو څو ورځې وروسته غازيانو ناڅاپي ماته وکړه او بيا يو هم په ښار کې نه ليدل کيده.

پيښه دا وه، چې ترکانان له کورونو نه وايستل شول او ديته اړ شول، چې په شيرپور باندې د يوه لوی بريد لپاره

زيني جوړي کړي. په يوه تاکلي ورځ سهار د وخته د اسه مايي غره په سر د بريد لپاره د نشي په ډول اور ولګول شو. د "الله اکبر" په تکبير او "ځلورو يارانو مرسته وکړئ!" په ويلو سره دوی له ټولو خواوو نه بريد وکړ. په يوه محاذ کي دوی ديوال ته دغومره ډير نږدي شول، چي يي وکولی شول زيني ودروي. په واقع کي مير بچه او د هغه جنګياليو په ننوتلو پيل وکړ. په داسي حال کي چي په ختيځي خوا کي غازيانو سخته ماتي وکړه، برتانوي سورو پرمخ ودانګل او درانه تلفات يي ورواړول. د معمول په شان هغسي چي په قومي جنګونو کي پيښيږي، کله چي په يوي خوا کي شاته تګ پيل کيږي، اثر يي دغسي زر خپريږي لکه مالکه چي په اوبو کي ويلي کيږي. په دي ډول همدا چي په ختيځه خوا کي بريد په شا وتمبول شو، غازيان په نورو جبهو کي په اسانۀ سره مات شول. کونکوسی دا و، چي يوه خاين مشر) په غالب احتمال محمد شاه(له دښمن نه په بي ننګۀ سره بډي اخيستلي وي.

برتانويان له خپل بري سره سره په سختو ستونزو اخته وو. دوی د **1841** کال د غت مصيبت له بيا پيښيدلو نه ويريدل، چي هلته د هغوی **16000** پوځ پوپناه شوی او يواځي يو ډاکتر برايډن جلال اباد ته ورسيد او هلته يي انګريزي پوځ له دغه مصيبت نه خبرکړ[23]. يو ځل بيا په کابل او کندهار کي د دوی پوځونه محصور شول، د ارتباط لاري بندي شوي، له هند نه ملاتړ وررسيدلی نه شو او)افغان(قومونه سره يو موتی شوي وو، چي له مينځه يي يوسي. بله بده يي لا دا وه، چي دوی دغسي مشر پيدا کولی نه شو چي ددي لپاره چي وخت ترلاسه کړي له هغه سره د ځان په ګټه خبري وکولی شي. د کابل غازيان بي واکه او بي ارادي وو، له سردار محمد ايوب سره سوله کول مصلحت نه و، په دي چي هغه د خپل بريو له امله هم مغرور و، غير له هغه هم هغه په طبيعت کي يو مغرور انسان و[24].

خو دوی په پای کي د هغه د تربور سردار عبدالرحمن په وجود کي، چي دولس کاله يي په بخارا کي د روسي حکومت د ميلمه په شان په کډوالۀ تير کړي وو، د معاملي کولو لپاره يو مناسب او د خوښي شخص وموند. دوی پيغام وړونکی له ليکونو سره ورواستول او له روسي حکومت نه يي وغوښتل، چي له تاشکند نه د هغه وتل اسان کړي[25]. همدا چي دغه سردار له امو نه تير شو او د افغانستان په خاوره کي يي پښه کيښوده، هغه د امير لقب غوره کړ او د کولاب او بدخشان له مشرانو سره يي سخت جنګونه وکړل[26]. په لار کي چي به هرځای تميده، مناسب اصلاحات يي کول او د خپلي خوښي واليان يي ټاکل. د تابعيت ليکونه له ټول ملك نه ورته استول کيدل، خلکو د هغه امير کيدلو ته د بيرغونو په ښورولو او د

ډولونو، چمبو او سرنيو په وهلو سره هرکلی وايه. شاعرانو پخواني او اوسني اتلان او په باندنيو باندي خپل بريالي توبونه په قصيدو او شعرونو سره ستايه.
دا ځل انګريزانو هرڅه ښه پلان کړي وو. د يوي جوړي روغي له مخي چي يي په ذمه کي له عبدالرحمن سره وکړه، دوی بريالي شول چي خپل پوځ په خپلو شرايطو سره خوندي وباسي. هماغه سرحدونه يي چي له امير دوست محمد سره په تړون کي منلي وو او هغه د ګندمك په نومي تړون کي بيا تاييد شوي وو، بيا ياد شول[27].
د خپلواکۀ کلمه ذکر شوي نه وه او د افغانستان باندنی سياست د معمول په شان د برتانويانو په صلاحيت پوري وتړل شو[28]. حقيقت دا دی، چي دوی تل غوښتل، چي زموږ هيواد د ځايي کسانو له لاري په نيغ يا نانيغ ډول تر کنترول لاندي ولري. حتی نن ورځ (1933) هم زه له جاري پيښو نه وينم، چي دوی د محمد نادر په غوښتنه او مرسته سرحد تړلی او قوم يي بندي کړی دی[29].

يو ستونزناك پړاو

اوه کرانه خدايه! څه عجيبه شپه ده، چي غازيان وتښتيدل او څه عجب سهار و، چي موږ د يوه پناه تون په لټه کي شوو. تازه کونکوسی رواني وي، چي انګريزان د غرو دپاسه توپونه پرځای کوي، چي له هغه ځای نه ټول کابل وولي او وران کړي او خلك يي له مينځه يوسي. چندول او مراد خاني به په دغه پروګرام کي نه وي، ځکه چي هغو د انګريزانو خوا نيولي ده. خلکو خپل کورونه خوښي کول او شش ګروهي ته تلل. هغو چي په چندولو کي ملګري او پيژندکلويان لرل، هغي خوا ته بيړه کوله.
لکه هسي چي قسمت و، زموږ تيښتي د صاحبزادګانو کور ته اړ کړو، چي هغو خلکو ته پناه وروړو، چي د انګريزانو تر ساتني لاندي وو. د کورنۀ تړاو دا و، چي د هغه لور يا له سردار ولي محمد سره اوسيدله يا د هغه برعکس او دا چي د هغه ښځه او خپلوان چي له غازيانو نه پټ شوي وو، هلته اوسيدل.
سهار د وخته و، چي د پلار يو نږدي ملګري مامد جان (چي د خان په نامه هم يادېده) له خپل زوی عبدالله سره چي زما په منك و، زموږ کور ته راغی. زما او د عبدالله فکرونه او خوبونه سره يو وو.
خان: "له پرون نه راپه ديخوا زه د يوه پناه تون په لټه کي وم او هغه مي زموږ په کاونديتوب کي، په تويچي باغ کي د صاحبزادګانو په کور کي ومونده، چي هلته د سردار ولي محمد کورنۀ هم هم پناه موندلي ده. ښه به دا وي، چي موږ هلته سمدلاسه لاړ شو، چي د انګريزانو له خوا له خطر نه بچ

شوو."

پلار: "زه فکر نه کوم چې انګرېزان به کابل وران کړي، نو مور ولي بېځايه شو؟"

خان:"حتی که دوی ورانی هم ونه کړي، همدا چې د دوی سرتېرې خواره شول، دغه خطر به وي. عسکر يې په غضب دي او بدل به واخلي. دوی به غازيان او د هغو پلويان او حتی تاته هم ضرر ورسوي. تاته به چې د پاچا زوی وليعهد پخوانی وزير وي لا ډېر خطر وي."

پلار :"ښه ده نو، ستا په فکر چې داسې ده، ځئ چې ځو."

څنګه چې دا وخت د ژمې پای و، لا هم ساړه و او سړکونه په يخو واورو او ختو سره پوښل شوي وو، مور او پلار او خويندې مې په داسې حال کې چې شالونه يې په اوږو وو، په مينځ کې عبدالله، خان او زه دمخه او زمور معلم او رامان تر شا روان شو. سړکونه خالي او يوازې وو، له جوش او خروش نه د ډکو خلکو نښه هم نه وه، نه د سرنيو او ډولونو او نه د غازيانو چيغې وې، چې پرون يې صحنه ځومره غالمغالي او توده کړې وه. داسې فکر کېده، چې ځمکه لکه په ننداري کې د ځوځېدونکې صحنې په شان سمدلاسه ورکه شوې وې.

خه وخت چې مور هلته ورسېدلو، خان، زما پلار او زمور معلم خپل کور ته بوتلل او له ما څخه وغوښتل شول، چې ښځې د صاحبزاده په کور کې دښځوبرخې ته بوځم. ورونه او کړکۍ تړل شوې وې، هيڅ اواز نه اورېدل کېده. مور او خويندې مې د مخکينۍ کوټې دمخه کيناستلې، داسې ښکارېده چې د ونو او ګلانو بن په هديرې بدل شوې وي. بيا نو په دغه وخت کې چې لمر خپلې لومړنۍ سور بخنې وړانګې د اسه مايي او شير دروازه په لوړو څوکو غوړولې، يوه جګه ښځه په سپينې چادرې کې سمدلاسه ښکاره شوه، دارېايي له غيږې نه وايستله او هغسې تودې سندرې يې سر کړې، چې د ودونو او د سنت کولو په جشنونو کې ويلې کيږي. دا د پردو د ليرې کولو لپاره نښه وه. ډېر ژر يوه زړه چاغه ښځه، چې ځان يې په پټو سره پيچلی و، ښکاره شوه. په ژور اواز سره يې ناري کړې چې "د جبار موري! ووايه چې څه خبره ده؟."

"اوه کرانې ميرمنې! ته بايد ددغه زيرې لپاره ماته انعام راکړي، هغه سپې غازيان مات شوي دي."

"اه! نه مې درته ويلی چې ته څنګه هغه پښې ابله ګدايګر له انګرېزي حکومت سره پرتله کوې. يو يې هم په کابل کې نه دی پاتې شوي، بايد همدغسې شوي وای. ددغې ورځې لپاره له خدای پاك نه زر واري مننه."

نوري ميرمنې او د هغو کنيزې رانغوتلې او له هغې زړې ميرمنې نه يې د زړه نه مننه وکړه. هغه د سردار)ولي محمد(

ميـرمن وه او د جبـار مـور پـه خپلـو سـندرو او غازيـانو تـه پـه بـد ويلـو سـره د دوی وخـت تيـر کـړ. زمـوږ پـه غـم لړلـي ډلـه يواځينـۀ اســتثې وه. مــوږ پــه اوښــکو ډکــو ســترګو او ژورو افسوســونو ســره ننــداره کولــه، پــه ســختۀ ســره مــو نفـس کـاږه. لــه عبـدالله نـه پرتــه چــې شــوخي يــې کولــه، زه يــې پوښــتلم چــې "دغــه کــاپران څــوك دي؟ دوی يــا رابــرتس يــا چمبــرلين؟"[30] "لعنــت دي پــر دواړو خواوو وي."

"کرانـــه وروره! دوی زمـــوږ خپلـــوان دي، وبـــه ګـــورو چـــې هغوی اوس له تاسو سره څه ډول چلند کوي؟."

پـه دغـه وخـت کـې يـو ځـوان هلـك دېښـځوپه جامـه کـې لـه بلـې کــوتي نــه راننــوت، هغــه بــه ارومــرو د کورنــۀ هلــك و، چــې جــامې يـې د غازيـانو لــه ډار نــه بــدلي کــړي وي. دا نــو د عبــدالله لپــاره د توکــو ملنــډو يــو لــوی کــان شــو. مــا هــم لــه دينــه ډډه ونکــړه، چــې د ټـول هغـه خـه ملاتـړ وکـړم، چـې هغـه ويـل. پـه دې ډول مـوږ ددغـو ميرمنو او د جبار د مور د طعنو يو خه جوکه شوو.

تـر دغـه وختـه پـورې د کـور د مشـرې ميرمنـې پـام مـوږ تـه نـه و، سمدلاسه يې په موږ نظر شو"اوه! دوی څوك دي؟"

"دا زه يم د استاد محمود مور، نه مې پيژني؟"

"اوه، بلـې! ښـه راغلـې! هيلـه کـوم چـې حـال مـو ښـه وي. خــدای دي کــړي، چــې وضــع مــو خرابــه نــه وي، چــې پــه دغــه سهار کې دلته راغلی يې."

"دا يقينــې ده، چــې غازيــان مــات شــوي دي او خلــك وايــې، چـې ټـول وژنـه بـه وي، مـوږ پـه دغـه دليـل ستاسـې کـور تـه پنـاه راوړې ده."

"غـواړم تاسـې يـو بـل ځـای پيـدا کـړئ. زه هغـو تـه پنـاه نـه شـم ورکولی، چې برتانويانو ته بد نيت لري."

بيـا نـو هغـه لـه کړکـۀ نـه ليـرې شـوه. مـور مـې هـم جکـه شـوه او وروســته لــه هغــه چــې يــو خــو زيــږې خبــرې يــې وکــړې او طعنـې يـې واورولـې، مـوږ ووتلـو. مـوږ لا يـو څـو کامـه اخيسـتې نــه وو، چــې پــلار، خــان، زمــوږ معلــم او ســوداګر عبــداللطيف راښکاره شول.

لطيــف چــې د پــلار پخــوانی او رښــتينی ملکــې و او پــه چنــدولو کــې اوسـيده، د احتيـاط لـه مخـې زمـوږ کـور تـه پـه بيـړه تللـی و، چـې مـوږ خپـل کـور تـه بـوځي. هلتـه يـې چـې څـوك ونـه مونـدل، د خـان کـور تـه لاړ او هلتـه زمـا لـه پـلار او نـورو سـره يوځـای شـو. د صاحبزادګانو خوا ته لاړ، څه ښه تصادف.

مـوږ د لطيـف تـر شـا روان د چنـدولو پـه لـور حرکـت وکـړ، لـه وړې کړکـۀ نـه پرتـه ور تـړل شـوی و، لـه کابـل نـه د بـې شـميره نارينـه وو،ښـځواو کوچنيـانو ډلـو يـوه لويـه ګڼـه ګونـه جـوړه کـړې وه. يـو پـه بـل پسـې لـه تنګـې کړکـۀ نـه واوښـتل، چـې پـه هغـه ورځ بايـد د "ژغـورني ور" بلـل شـوی وای. دغـه سـوداګر او ملګـرې يـې پوهيـدل، چـې څنګـه مـوږ لـه دغـې ګڼـه ګـونې نـه تيـر

کړي او په پای کې په ډېر کړاو سره مور خپل هدف ته ورسيدلو. ټوله کورنۀ مور ته په درناوي سره هرکلی ووايه. دوی په خپلو تودو او پاکو صندليو کې ځای کړو. ورسته له دې چې زر تياره شوي ډوډۀ مو خوړله، خپلو کوټو ته لاړو.

د سهار نږدې دوه بجې وې، چې د ترومونو اوازونه مو واورېدل، چې د ټوپونو له ډزو سره کډ شوي وو. ما په هيلې او انتظار سره خبر کړل، ما خيال وکړ چې غازيانو په متقابل بريد لاس پوري کړی دی. په دهليز کې د کوربه له مشر زوی سره مخ شوم، ويې پوښتلم چې چېرته روان يې ؟

"غواړم بام ته وخيژم، چې د غازيانو بريدونه وګورم."

"ته به هسې خيال کوې، دا برتانوي سرتيري دي، چې د خپل بريالي توب جشن نيسي او په ښار کې ډله ډله کرځي."

دا ډېرې دردناکې کلمې وې، خپلې کوټې ته ستون شوم او سر مې تر خپلې برستنې لاندې کړ او دومره ډېرې اوښکې مې تويې کړې، چې هغه نمجنه شوه، د زړه درد مې ښايسته ارام شو.

د پلار ليدنه له جنرال رابرتس سره

د لطيف په کور کې مو درې ترخې او له انديښنې نه ډکې ورځې تېرې کړې. د څلورمې ورځې په سهار يو افسر له دوو هندي نوکرانو سره له يوه ليک سره زما پلار ته راغی. په ليک کې کښل شوي، چې پلار له جنرال رابرتس سره وګوري. يوه هيبتناکه غوغا جوړه شوه، مور ټولو فکر کاوه چې له هغه نه به تحقيق وشي او جزا به ورته ورکړ شي. مور او خويندو مې په ژړا او واويلا پيل وکړ.

پلار مې د خان، زمور د معلم، لطيف او زما او عبدالله او البته د هغه افسر او د هغه د نوکرانو په ملګرتوب د شيرپور په لور روان شوو. هر چېرې برتانوي سرتيري وو. د "وزير مور")د امير دوست محمد ملکه او د وزير محمد اکبر مور(هستوګنځی يو ځل بيا د برتانوي حکومت د ښاروالۀ او ضبط دفتر غوره شوی و. ځينې غازيان هلته د مجازات کيدلو لپاره وړل شوي وو. مور په شيرپور کې وليدل، چې د برتانوي افسرانو جنازې، چې د کنډکونو په رنګونو پوښل شوي وې، په ټوپونو باندې هديرې ته وړل کېدلې. د نظامي موسيقۀ يوې ډلې د جنازې موزيک واهه او سرتيري په دواړو خواوو کې ورو ورو روان وو، په داسې حال کې چې د ټوپکو سرونه يې مخ ښکته وو. زمور د پګړيو په ليدلو سره دوی "ملا، ملا" ويل او غابښونه يې له ډېر غضب نه چيچل. دغو خطرناکو منظرو د يوې ناورې پايلې وړاندوينه کوله.

چاونۀ ته په ننوتلو سره مور هغې ودانۀ ته بوتلل شو، چې د رابرتس هستوګنځی، دفتر او نظامي قوماندانۀ وه. يواځې پلار دننه بوتلل شو. عبدالله او ما په يوه ميدان کې د

يـــوې ويـــالي پـــه غـــاړه ژړل، پـــه داســـي حـــال كـــي چـــي نـــورو لمونځونـــه كـــول. زمـــوږ زړونـــه رپيـــدل، ځانونـــه مـــو ريږديـــدل او ســـترګي مـــو د وره پـــه لـــور نيـــولي وې. هـــره دقيقـــه د يـــوه كـــال پـــه شـــان وه. بيـــا نـــو پـــه پـــای كـــي د عـــزتمن پـــلار مبـــارك او درونـــد مـــخ پـــه وره كـــي وځليـــد. دوه نـــوكران ورپســـي روان و، چـــي د هـــر يـــوه په شا يوه بوجۀ وه.

خان: "ماته خوښ ښكاري، زه هرڅه ښه وينم."

"هـــو، لـــوی ځښـــتن او د وليـــانو زور دوی ړانـــده كـــړل. هغـــوی بـــا ادبـــه وو او څلـــور زره روپـــۀ زمـــا د تنخـــواه پـــاتي يـــي راكـــړي. زه بـــه تولـــه قصـــه وروســـته وكـــړم، اوس د خـــدای مهربـــاني ده، ځئ چي ځو."

نـــوري كورنـــۀ چـــي د هيبتنـــاك خبـــر پـــه فكـــر وه، افســـوس او واويـــلا كولـــه. د نـــه فكـــر كيـــدونكي زيـــري پـــه اوريـــدلو ســـره پـــه دوی كـــي ســـاه بيرتـــه ورغړيدلـــه. پـــلار لـــه يـــو څـــه وخـــت نـــه وروســـته پـــه دغه ډول قصه وكړه.

"يـــوه هنـــدي چـــي جـــك لنګـــوټی يـــي پـــه ســـر و، زه ومـــنلم. هغـــه د جنـــرال رابـــرټس نايـــب و، هغـــه ولاړ او يـــو څـــو دقيقـــي وروســـته راوګرځيـــد. "مهربـــاني وكـــړه پـــه دغـــه لار ځـــه، جنـــرال رابـــرټس درتـــه ســـترګي پـــه لار دی." زه چـــي كـــوټي تـــه ننـــوتلم، رابـــرټس قـــدم واهـــه، جـــګ بوټـــان يـــي لـــه يـــو څـــو پيونـــدونو او تنـــګ غـــاړي يونيفـــورم ســـره پـــه پښـــو و، لـــه يـــو څـــو ګامـــه نـــږدي كيـــدلو نـــه وروســـته يـــي وويـــل چـــي "تـــه ســـردار غـــلام محمـــد يـــي؟ زه يـــم، جنـــرال رابـــرټس." "مهربـــاني وكـــړه كينـــه." دی د ميـــز تـــر شـــا كيناســـت او د مخـــي څوكـــۀ يـــي ماتـــه پريښـــوده "تـــه د وليعهـــد پاچـــا زوی وزير وې، ايا همدغسي نه وه؟"

"نـــه، د وليعهـــد پاچـــا زوی نـــه، بلكـــي د اميـــر موســـی." زمـــا ضـــمني انتقـــاد دی يـــو څـــه نـــارام كـــړ او دا موضـــوع يـــي كـــرد ســـره پريښـــوده. "ايـــا تـــه لـــه اميـــر عبـــدالرحمن ســـره اشـــنايي لـــري او يـــا تاتـــه خپلـــه تنخـــواه دررســـيږي؟" "هـــو، زه نـــه يـــواځي د هغـــه پـــر خـــوا بلكـــي د هغـــه د پـــلار اميـــر محمـــد افضـــل او تـــره پلـــوی هـــم وم. اميـــر شـــير علـــي وپاريـــده او مـــا د هغـــه او د هغـــه د زوی محمـــد يعقـــوب د يوولســـو كلونـــو پـــه واكمنـــۀ كـــي ځـــان ګوښـــه ونيـــوه او پـــه يوه كم عايد مي ګوزاره وكړه."

"البتـــه، پـــه دغـــو ســـختو كلونـــو كـــي بـــه معـــاش دررســـيدلی نـــه وي؟"

"دا سمه ده، البته يوه پيسه هم نه."

هغـــه زنـــك ووهـــه او لـــه نـــوكر نـــه يـــي وغوښـــتل، چـــي نايـــب تـــه غـــږ كـــړي. پخـــوا لـــه دي چـــي هغـــه زمـــوږ خبـــرو تـــه بيرتـــه وګرځـــي، هغـــه تـــه يـــي يـــو څـــه وويـــل. رابـــرټس لـــه مانـــه د اميـــر شـــير علـــي او لـــه ورونـــو ســـره يـــي د جنګونـــو پـــه اړه پوښـــتني وكـــړي. د اميـــر عبـــدالرحمن د ځانګړتيـــاوو او د هغـــه د طريقـــو پـــه اړه يـــي هـــم وپوښـــتلم ترڅـــو چـــي نايـــب يـــي لـــه دوو نوكرانـــو ســـره راننـــوت. د

هر نوکر په شا يوه بورۀ وه، په داسي حال کي چي د صورت حساب پاني ته يي کتل رابرتس وويل چي "ددغي محاسبي له مخي ته د ځلور زره روپيو مستحق يي او هغه دا دي."

موږ سره خداى په اماني وکړه او دا دى زه دلته يم.

د امير عبدالرحمن د واکمنۍ لومړی کال (1881_1880)

اوازې وې، چې امير چاريکارو ته نږدې کيږي. له بدخشان نه يو ډاډ ورکوونکی ليك راورسيد، د نورو څيزونو په ترڅ کې پکې ليکل شوي وو، چې "زه به له خپلوانو او دوستانو سره هغسې چلند وکړم، چې زما نيکه)امير دوست محمد(کاوه او کوښښ به وکړم، چې ستاسې د ملاتړ او دوستۍ حق ادا کړم."

وروسته څرګنده شوه، چې زما د پلار نوم د هغه د دوستانو په ډله کې دی، چې د انګريزانو په سپارښتني سره د هغه له خوا برابر شوی و. برتانويان چاريکارو ته د هغه تر راتلك نه دمخه له هغه سره د سولې د شرايطو په اړه پوهاوي ته رسيدلي وو. خلك خوښ وو، چې په پای کې يو افغان پاچا زوی او د تخت وارث وموندل شو. امير په خپل وار خانانو ته ليکونه استول او په هغو کې يې د سولې کوښښونه د ملي ګټو پر بنسټ شرح کول. په دغه مقصد چې هيواد د باندنيو له منګولو نه ازاد کړي. هغه خپل پيغامونه په وعدو او انعامونو سره خواږه کول.

پلار د هغه يوه ليك ته ځواب وليکه، چې شخصاً زه به يې وررسوم. درې ورونه، چې وزيرخيل قوم ته منسوب وو، د پلار له دوستانو سره به چاريکارو ته زما د تګ ملګري وي. په دريمه ورځ زه له خپل اس نه ولويدلم او بجلکه مې بيځايه شوه. زما د درد چيغې اسمان ته رسيدلې، په ډير کړاو سره په هماغه ماښام د امير ديره ځای ته ورسيدلو. څنګه چې له هغو درې ورونو ته يوه يې د امير او انګريزانو ترمينځ پيغامونه وړي وو، دغه ليك يې وروسپاره. دوی زما مشکل هم ورته بيان کړ. امير حکم وکړ، چې زه بايد هغه ته ورروستل شم. دغو ورونو ورته کړه، چې هغه په سخت درد اخته دی او له علاج نه وروسته به يې په حضور مشرف شي، خو امير تينك و او ويل يې چې "د هغه علاج بايد دلته زما په مخ کې وشي."

يو څو نوکرو زه هغه ته يووړم، په داسې حال کې چې له ويرې نه ريږديدم، ما خپل احترام ورته ادا کړ. "اوه، ته خوارکی، نو ته د کاکا طرزي زوی يې؟" بيا يې نو خپل جراح يو ازبك راوغوښت، چې زما د بجلکې چاره وکړي. جراح راته نږدې شو او ارامولم يې. د قالينې يوه څنده يې جکه کړه او په چاکو سره يې په ځمکه کې يو سوری وکاږه. زه يې ستونی ستغ کينولم او بې له دې چې زما دردونو او واويلاوو ته توجه وکړي، زما بيځايه شوي بجلکه يې په سوري کې ننويستله. هغه يې په خپلې پښې سره په زور کيکاږله ترڅو

چې زما بجلکه بيرته پرځای شوه. بيا يې تينګه بنداز کړه، سمدلاسه زه له درد نه خلاص شوم.

امير خپله مهرباني په نورو بنو هم وښودله. يو خاورين برك اس او دوه نوکران يې زما په اختيار کړل. ما په دغې زده کړي پيل وکړ، چې اس څنګه زين او قيضه کړم؟ ماته د لومړي ځل لپاره د عسکر کيدو او سفر کولو ذوق پيدا شو.

بيا نو موږ د امير او پوځ ملګري شو، چې د ذمي غونډۀ ته ورشو، چې له پلازميني نه دوه کړۀ ليري پرته وه. په يوې شني غونډۀ باندې يوه لويه خيمه وه، چې شاوخوا يې نورې خيمې وهل شوې وې. هلته د افغانستان امير او انګريزانو د دوستۀ يو تړون لاسليك کړ، چې د هغه له مخې برتانويان به په 48 کړيو کې خپل پوځ له کابل نه راوباسي او هيواد به عبدالرحمن ته سپاري.

ښه به دا وي، چې ددغه تړون نوري مهمې مادې دلته راوړم:

1_ د کوکناري د غميزې په بدل کې به بالاحصار، چې ټول وران شوی، بيرته ودان نه شي.

2_ موجودې پولې به د اعتبار وړ وي او د يوه ټاکلي کميسيون له خوا به حدبندي شي.

3_ د دواړو حکومتونو ترمينځ به هغه سياسي اړيکې پرځای وي، چې د امير دوست محمد وختو ته به رسيږي.

4_ برتانويان به د روسيې د تيري په مقابل کې هر کال د دفاعي مقصد لپاره يو نيم ميليون روپۀ ورکوي.

5_ د افغانستان يو استازی به د وايسرای له خوا منل کيږي او يو مسلمان هندی به د دوايسرای د استازي په توګه د امير له خوا منل کيږي[31].

دغه مادې په څرګند ډول ښيي، چې افغانستان د امير دوست محمد له واکمنۀ نه وروسته خپلواکي نه لرله او دا سړی په فکر کې اچوي، چې ولې دغسې وشول[32]. زما په نظر ددې لپاره دغه لاملونه راوړل کيدلی شي. يو دا چې افغانان د پوره خپلواکۀ په مفهوم نه پوهيدل[33]. نو دا عجيبه نه ده، چې د خپلواکۀ ذکر نه په سراج التواريخ او نه په تاج التواريخ کې شوی دی، چې دواړه د امير حبيب الله په دستور کښل شوي دي[34]. داسې ښکاري، چې افغانان هم د مزاج او هم د طبيعت له مخې د نورو عقيدو له خلکو سره يو خه دښمني لري. دوی د ميني تعصب دغه کار ته هڅوي، نو په دې ډول دوی ښه کني، چې د څو کاپرو پرځای له يوه کاپر سره معامله وکړي. که په ذمه کې د خپلواکۀ مفهوم او پايلې يې شي درك شوي وای، تر هغه به يو عزتمن تړون لاسليك شوی وای. د هرڅه په نظر کې نيولو سره په کندهار کې برتانوي پوځ ټول مات شوی او محصور شوی او خلك هر چيري د جهاد لپاره تيار وو. يوازې په کوهستان کې يو نيم لك

جنګيالي امر ته سترګي په لار وو. که دوی او نورو او داسي هم د کندهار غازيانو خپل قومونه سره يوځای کړي وای. برتانويان به اړ شوي وای، چي د افغانستان پوره خپلواکي ومني.

خو افسوس او زر افسوس، د دوو تربورانو ترمينځ سيالي او دښمني)امير عبدالرحمن او سردار محمد ايوب(دوی دومره سره ليري کړي وو، چي دوی انګريزانو ته د لا نږدي والي احساس کاوه حتی د سکه او ناسکه ورونو ترمينځ دومره مخالفت و، چي امير محمد يعقوب ويل:"خدای دي نه کړي چي زه د ايوب په رسته تخت ونيسم."

په ذمه کي وضع ورته وه، بلکي لا بده وه. دبيلګي په ډول برتانويانو له عبدالرحمن سره د مرستي په نامه محمد ايوب په کندهار کي وواهه. د ايوب عکس العمل دا و، چي تر لاس لاندي روحانيانو څخه وغواړي چي د هغه د تربور په مقابل کي جهاد اعلام کړي. ددي مانا دا کيدله، چي هغه او د هغه پلويان نور نو مسلمانان نه دي. برتانويان د تل په شان ډير خوښ وو، چي له دغو دښمنيو او کينه ناکو رقابتونو نه ګټه اوچته کړي.

په پای کي د يادولو وړ ده، چي د افغان قومونو سريله توب په اړه، چي انګريزان يي مات کړي وو، د امير عبدالرحمن انديښنه رښتيني وه. ددي لپاره چي هغوی لاندي کړي، هغه په عاجل ډول وسلو او پيسو ته اړه لرله. ذمي ته چي بيرته وګرځو، جنرال رابرتس ځيني پوځونه له لوازمو او يو شمير "عزتمنو" متحدو سردارانو سره پيښور ته واستول. بيا نو په خپله يي د يوه غوره شوي پوځ په قوماندانۀ کندهار ته مارش وکړ، چي خپل محصور شوی پوځ له ماتيدلو نه وژغوري. د هغه بل مقصد دا و، چي کندهار د امير مامورانو ته وسپاري)35(. رابرتس په مشکي کي په يوه سخت جنګ کي افغان قومونه، چي پخواني ايسار شوي عسکر هم ورسره يو ځای شوي وو، مات کړل او سردار محمد ايوب او پوځ ته يي دغسي ضربه ورکړه، چي هرات ته په شا شو، بي له دي چي په لاري کي تم شي. رابرتس ته ددغه بريالي توب په وياړ د "کندهار رابرتس" لقب ورکړل شو.

په عين حال کي امير عبدالرحمن کابل ته ننوت او د شيرپور کندهاري ور يي خپل موقتي مرکز وګرځاوه. پلار مي ورته ځان حاضر کړ او له هماغي ورځي نه د هغه مصاحب شو. هره ورځ به زه له ده سره دربار ته تللم او تر ماښام پوري به هلته پاتي کيدلم. په نتيجه کي زموږ په ژوند طرز کي پوره بدلون راغی، له هغي ورځي نه چي امير ماته خاورين برك اس وباښه له اسونو سره مي شوق تر دي حده پيدا شو، چي حتی په خوب کي به مي هم ليدل. ماته نوکران او ساتونکي هم راکړل شول، چي د دربار د سردارانو لپاره

ضروري وو. د پلار معاش مې ځلور واري ډېر شو او يو ښه کور زموږ په اختيار کې شو. دغو تجربو نه يوائې زما پوهه ډېره کړه، ديته يې هم وهڅولم، چې د ډېرو نويو چيلنجونو لپاره ځان تيار کړم.

په دې ډول زه د سورو لرونکيو مشرانو په قطار کې حساب شوم او د پنځوسو سورو ساتلو امتياز مې ترلاسه کړ. تاسې د ټولو هغو څيزونو تصور کولی شئ، چې زه يې بايد وکړم: پنځوس ځوان وړ سواره استخدام کړم، پنځوس پياوړي او روغ اسونه واخلم او هغو ته ضروري څيزونه لکه وسلې، جامې او نور برابر کړم. دلته بايد اعتراف وکړم، چې ددغو ټولو په زړه پورو چارو په څنګ کې د عربي ژبې صرف او نحو زده کول نه يوائې زړه بدوونکی وو، بلکې د زغم وړ هم نه و، په تيره چې زما د خپلې ژبې ګرامر پوره له ياده وتلی و. خو وخت چې ما دغه ذهني قيدونه خپل معلم ته ويل، هغه به ځواب راکاوه چې له عربي ګرامر نه پرته يو څوك حتی قرآن مجيد هم سم ويلی نه شي.

دمخه مې د ځينو افغانانو د سرايله توب موضوع، چې تينګه وه بيان کړه، چې په هغو کې سرداران، خانان او روحانيان راځي. دوی په واقع کې ډېر زړور شوي وو او امير عبدالرحمن يې تر خپل لاس لاندې (Protégé) کانه. د بېلګې په ډول ملا مشك عالم، چې به کله دربار ته، ته مريدان به يې له کور نه تر شيرپور پوري د سړك په دواړو غاړو کې درېدل. بل مشر محمد جان له ورته قدرت نه بهره من شو. امير دغې نتيجې ته ورسيد، چې د هغو د له مينځه وړلو لپاره يوې اغيزناکې نظامي قوې او پاخه سياست ته اړينه ده. د يو خو مياشتو په بهير کې يې دري دغسې کنډکونه، چې هر يوه يې اته سوه کسه لرل، تنظيم او په عصري وسلو سمبال کړل[36]. دی د خپل لومړي حرکت لپاره اماده و. يوه ورځ چې دواړه مشران په دربار کې وو، د مخکې تجويز شوي پلان له مخې يې دواړه احاطه او بې وسلې کړل. دواړه يې بندي کړل او محمدجان يې په هاغه ورځ شمال ته واستاوه او چيرته په لار کې له مينځه يووړل شو. ملا مشك عالم بيا په کور کې بندي شو[37].

د امير عبدالرحمن د واکمنۍ لومړی کال

لومړی څيز چې په ياد راځي هغه د امير عبدالرحمن واده دی، د هغه له ترلې بې بې حليمې سره. د واده جشن د رواج له مخې نيول شوی و. د ورا په ورځ ناوې د امير هستوګنځي ته وړل کيدله. هغه په دغسې ښکلي او انځور شوي ډولۍ کې ناسته وه، چې څو کسانو په اوږو وړله. په ډولۍ پسې په سلکونو جپه نونه)Jappans(وړل کيدل، چې د وړې ډولۍ په شان د يوه او يا دوه کسانو لپاره و. سرداران او خانان په يو شمير پيلانو باندې سواره روان وو، د ډولۍ ترمخه د موزيک ډلې او پلټنو نه روان وو. دوی به په خاصو ګامونو سره مارش کاوه او په هر سل فوټه فاصله کې به يې په ټوپکو سره ډزې کولې. د اشرافو زامن، زما په ګډون، پاچايي غلام بچه ګانو او نورو ځوانانو د ناوې په مخ کې د پريټ په حال کې د خپلو وسلو او اسونو ننداره جوړوله.

زه د خوښۍ دوه نور جشنونه هم په ياد لرم، چې زمونږ په کور کې ونيول شول. يو يې د واده او بل يې د يادونې لپاره و. د واده جشن زما د خور و، چې له يوه سدوزي ويزر زوی سره واده شوه. د شادۍ دغه ځلانده پيښه د امير په غوښتنه او د ستور و، چې ټول لګښت يې هغه په غاړه اخيستی و. زمونږ کور د يوې اونۍ لپاره د خوښۍ او سات تيرۍ په جنت بدل شوی و.

د يادونې غونډه زما د نيا بې بې هوا لپاره وه، چې په کندهار کې مړه شوې وه. امير د غم لړلې کورنۍ د غړې په شان پکې ګډون وکړ. بې بې هوا د يوې نوميالۍ او درنې ميرمن په شان په کندهار کې ډير اوږد عمر تير کړی و. په ميان جوی کې يې چې د ارغنداو د سين په خولې کې يې چې د ښې هوا په لرلو سره يو په زړه پورې کلی دی، ځمکه، باغونه او لوی کور لاره. داسې پيښه شوې وه، چې عبدالرحمن پخوا له دې چې په روسيه کې مهاجر شې، د هغه زوی او ښځه په کندهار کې د امير شير علي په امر تر سختې څارنې لاندې نيول شوي وو. سره له دې هم بې بې هوا هغوی په منظم ډول ليدل او هر ډول مرسته يې ورسره کوله. ځنګه چې هغه د سردار رحمدل ميرمن وه او هغه د امير شير علي تره و، هغه کوم اعتراض ونه کړ. د هغه بر عکس هغه هر وخت د هغه د احساساتو قدر کاوه.

د عبدالرحمن بله ښځه په روسې ترکستان کې پاتې شوې وه، چې د هغې سيمې د کوم نامتو مشر لور وه. هغه چې د "مير لور" په نامه يادېدله، بې اولاده وه. نو يې له خپلو په نامه شويو نجونو څخه يوه چې د هغې کنيزه وينځه وه، امير ته وړاندې کړه. له دغه پيوستون څخه دوه زامن پيدا شول.

امير يو حبيب الله (چي له هغه وروسته په **1901** كي امير شو) او بل نصرالله ونوماوه[37 الف]. امير پخوا له دي چي كندهار ته لښكر وباسي، كابل ته يي د خپلي كورنۍ د راوړلو ترتيب ونيوه. څنګه چي د امير شير علي د پلان له مخي د شيرپور د چاونۍ تكميلول ډيرو پيسو او وخت ته اړه لرله امير فيصله وكړه، چي يو ډيره ښكلي، ښه ساتل كيدونكي او ډيره ساده مانۍ ودانه كړي او د "ارك" نوم پري كښيږدي.

كندهار ته لښكر ايستل

په عين حال كي په هرات كي سردار محمد ايوب د واك كتلو لپاره د پلان په جوړولو بوخت شو. د رپوټونو له مخي دى له يوه لوى پوځ سره د كندهار پر لور روان شو. وروسته د امير عبدالرحمن پوځ په ګرشك كي مات او د غلزيو كلات ته په شا شو. په پاى كي كندهار هم د سردار ايوب په لاس ورغى. امير سخت ټكان وخوړ. په يوي اونۍ كي يي خپل لښكر راټول كړ او كندهار ته په بيړه روان شو. د هغه پوځ له **25000** پخو جنګياليو نه جوړ وو. د هغه دري قومندانان په تصادفي ډول غلام حيدر نوميدل، چي هر يو يي بيا د خپل قوم په نامه ياديده لكه توخى اوركزى او څرخي[38]. څرخي د سرښندني، زړورتيا او هوښيارۍ له امله ګام په ګام پرمخ تللى او سپاه سالار شوى و.

امير غوښتل چي څومره ژر كيدلى شي كلات ته ځان ورسوي، چي په خپل مات شوي پوځ باندي د بلي حملي مخه ونيسي. كه په دغه كار كي بيرته پاتي شوى واى، د برياليتوب چانس به يي ډير لږ شوى واى. له ښه مرغه سردار محمد ايوب د كندهار له نيولو نه وروسته او ملګرو يي په څښلو او سات تيري كولو پيل وكړ. هغه يوه ورځ په غزني كي تيره كړه. څنګه چي ما د هغه د ستړتوب، كلتور، شتمنۍ او ښكلا په هكله ډير څه لوستلي وو، زه په ژور ډول ناهيلى شوم. هغه څه چي ما وليدل زيارتونه او كنډوالي دي. غزني په واقع كي د يوي غونډۍ دپاسه او تر هغي نور هم دپاسه يوه تينګه كلا وه، چي د جنګي حصار فكر پري كيږي. موږ په ښار كي له ننوتلو نه ډډه وكړه، كه څه هم ما يي د ليدلو تلوسه لرله، ځكه چي ما هلته د لومړي ځل لپاره سترګي غړولي وي.

امير وكولى شول، چي په يوي اونۍ كي كلات ته ورسيږي. زموږ د ورتلو ورځ رخصتي وه، امير د دري ورځو د تم كيدو امر وكړ، ددي لپاره چي پوځ ارام وكړي او مات شوى پوځ پياوړى شي. امير پخوا له دي چي له كابل نه حركت وكړي، خپل يو قومندان سردار عبدالقدوس يي مامور كړى و، چي له هزاره جات نه په هرات حمله وكړي. مقصد دا و، چي سردار محمد ايوب د ماتيدو په حال كي د بيرته تللو

ځای نه محروم وي. سردار عبدالقدوس په لار كي د امير له خوا ډير خلك او د هغو لويان وهڅول، چي ورسره يوځای شي. هرات بي له سختۀ نه ونيول شو.

امير عبدالرحمن د زمري په شان چي خپل ښكار ته نږدي كيږي، په دريو ورځو كي او په غور او فكر سره كندهار ته ورسيدل، چي خپل ويروونكی حضور څرګند كړي.له بلي خوا نه د نه غبرګون په ښوولو سره هغه په دي فكر شو، چي ايوب دفاعي حال غوره كړی دی. هغه سمدلاسه يو نظامي پريت ونيوه، چي د هرات د نيولو جشن ونيسي. دغه جشن او دغه كار ايوب په تعجب كي كړ[39]. د امير مقصد دا و، چي د خپل رقيب معنويات خراب كړي او د خپل نوي ترلاسه شوي قدرت ننداره جوړه كړي.

پوځ په نيمه شپه كي د ښار په مخامخ غونډيو كي ځای پرځای شوی و. امير په خپلي خيمي كي چي قومندانان يي شاوخوا ولاړ وو، د دوو شمعو په رڼا كي د جنګ پلان وايست. زما د سورو معنويات لوړ و، ما د جنګ له خطر نه انديښنه نه لرله. زما ټول فكر ديته متوجه و، چي زه به په جنګ كي څنګه تبارز وكړم، چي د امير توجه جلب شي؟ زما ډير خوبونه د نشتو په اړه وو، چي په هغو كي زما اس تر ټولو دمخه وي.

بل سهار د وخته چي د لمر روښانه كوونكي لومړۀ وړانګي د غرونو په څوكو كي وځليدلي، زموږ ټوپونو ډزي وكړي او بيا پريتونه او مارشونه پيل شول. مقصد دا و، چي د ايوب توجه ختيځي خوا ته واړوله شي او موږ له لويديځي خوا نه يرغل وكړو، چيرته چي زموږ ټولي لښكري په واقع كي ورو ورو ټولي شوي وي. مقابل لوري ته وخت له وخت نه تير و، چي خپل پوځونه په اغيزناك ډول له سره ځای پرځای كړي. د دواړو خواوو د مخكينيو واحدونو ترمينځ نشتي پيل شوي. د جګړي لاندينی بيان زما د خپلو ليدنو كتنو له مخي دی.

كندهار زموږ په شي خوا كي و، مخامخ مو د نكار غونډۀ د ديوال ډولي غونډۀ په خير ولاړه وه، چي د سر په اخره كي يي د نيمروز نامتو ښار) چي اوس زوړ ښار نوميږي(پروت و. له ډډي نه يي چي باغونه او پټي غځيدلي وو، زموږ په كيني خوا كي پراته وو. د سردار ايوب سواره كنډكونه چي ټول شمير به يي دوه زره وو، په ډډو كي زموږ دقرارګاه او كيني خوا باندي د حملي كولو لپاره ځای پرځای شوي وو. سردار او ملګرو يي د زاړه ښار د تينګ حصار د كنډوالو ترمينځ سباناری كاوه. كندهار په ټوليز ډول د يوي جنګي كلا بڼه غوره كړي وه او د ارتباط محفوظي لاري جوړي شوي وي.

د امير د خپلي شخصي قوماندانۀ لاندي دري كنډكونه او

خاص ساتونكي وو، چي په سرو واسكتونو، سپينو پرتګونو سره د خاتول ميدان ته ورته وو. دوی زموږ كېنې خوا ته د باغونو او خندقو تر شا ځای پرځای شوي وو. سورو لرونكيو لويانو دغسې موقع نيولي وه، چې كولی يې شول هري خوا ته يې چي زړه وشي، ورشي. د امير مقصد دا و، چې كندهار ګوښه كړي او په پرله پسې حملو سره يې محصور كړي. داسې ښكاريده، چې دی د جنګ پوره كنترول په لاس كې لري. په داسي حال كي چي په خپل نصواري رنګ اس سپور و او د ګوليو د بارانونو پروا يې نه كوله، دی هر چيري حاضر و او خپل پوځ يې ځای پرځای كاوه او لا پياوړی كاوه. يو وخت مې وليد، چې يوه وران شوي توپ ته منډه كوي، چې د ترميم كولو او امتحان كولو څارنه يي په خپله وكړي.

د هغه پرخلاف ايوب په داسې حال كي چي پوځونو يې له زاړه ښار نه دفاع كوله، لا هم په سباناري بوخت و. د كندهار رضاكاران له لونګونو، چاكوګانو او ډنډو سره د خپلو ملايانو او طالبانو په تينګار د جهاد لپاره سره ټوليدل. دوه مهم ملايان چي خلكو ته د اعتبار وړ وو، د ايوب له خوا اړ شوي وو چي فتوا وركړي، چې له امير سره جنګ كول لكه د كاپرو سره چي جنګ وي. كندهاريان چي يې فكر كاوه د جنت ورونه يې پرمخ خلاص دي، د ګوليو او ډزو د بارانونو په مقابل كې په بيړه روان وو.

زه له يوې عجيبې صحني سره مخ شوم، زموږ پر وړاندي له توپچيو سره يوه ډله توپونه وو، بې له دي چي له ملايانو او طالبانو نه پرته بل څوك ورسره وي او دوی چيغې وهلې چې "ياچاريار! دا جهاد دی، دا د كاپرو پر ضد جهاد دی." له بلې خوا د هغوی ملاتړ سواره بيل شوي وو، چې د خپل حرص له كبله زموږ كيمپ چور كړي.

د جنګ صحنه ناڅاپه بدله شوه، له مقابلي خوا د توپونو اواز غلی شو. وروسته چي زوړ ښار زموږ له خوا پرلپسې او په تينګه وويشتل شي، سردار محمد ايوب د ترصد د برج له سر نه خپله پياله په ځمكه ووهله، په خپل اس باندي يې توپ كړ او وتښتيد او په سختو لارو ايران ته لاړ[40]. كندهار تسليم شو، امير عبدالرحمن پوره بريالی او په ټول هيواد باندي يې حكم جاري شو.

زما پلار د امير د مصاحبانو د مهم غړي په توګه كوښښ وكړ، چې څومره كولی شي كندهاريان وژغوري. موږ هم چې صحني ته ورسيدلو، د هغه په پله روان شو. موږ د امير له حكم سره سره چي په جنګ كي ګډ شوي ټول كسان بايد ووژل شي، اټكل دوه سوه كسان له وژل كيدلو نه وژغورل. امير پلار ته د درناوي له لامله زموږ كوښښونه وزغمل، خو په زړه كي يي واچوله.

د مړو او ټپي شويو تيتو جسدونو د چمنونو، باغونو او د

پاکو ميرو د نښتو ځايونه د ذبح په ډګر بدل کړي وو. امير په داسې حال کې چې په يوې صفې ناست وو او قوماندانان او مهم سرداران يې شاوخوا ولاړ وو، د خپل پوځ د تګ ننداره وکړه. همدا چې پريټ پای ته ورسيد، هر يوه خپلې خيمې ته مخه وکړه. ما خپلې خيمې ته په رسيدلو سره حس کړه، چې ډير ستړی شوی وم او همدا چې خپله بستره مې وليدله، هغه څه مې چې کولی شوه دا و چې ملاوستني او توپك ايسته وغورځوم او په بستره باندي اوږد وغځيږم.

زه تر سهاره پوري په درانده خوب ويده وم او سهار د لمانځه لپاره پاڅيدم. پلار غوښتل چې ميان جوی ته ولاړ شم، چې خپل کور له تالاکرو او سرتيرو نه وژغورم. امير څرګنده کړي وه، چې سرتيري کولی شي کندهار)په يوې شپې او ورځې کې(تر شپږ کيلومتري پوري چور کړي. دا يوائې د انعام لپاره نه و، بلکې د مغلوبو د جزا لپاره هم و، چې د ملايانو په هڅوني سره يې په جنګ لاس پوري کړی وو. ما ځان ناتوانه او بې حرکته حس کاوه، له خپلو نورو ملګرو سره چې پينځه يې وژل شوي يا ټپي شوي وو، مورږ د ميان جوی په لور روان شوو. په لار کې مو د خلکو له چيغو او واويلا او د سرتيرو له چور نه پرته نور څه نه ليدل، خو دوی له دينه منع شوي وو، چې وژل وکړي يا ټپي او باغونه له حد نه ډير چور کړي.

مورږ د اروابښادي مور واړه انګړ ته ورسيدلو، دننني انګړ يې له دوو باغونو سره د شخصي هستوګنځي لپاره و. دا په معمول ډول د اوړي کور او کوټي، حمام، پلخنځی او نور څه يې لرل. سرتيرو هغه د ځلورم ځل لپاره تالا کړی و. ټوله کورنۀ د پلار د هرکلي لپاره سترګي په لار وه، زما ناسکه ورونه ګل محمد او خالق او د هغوی مور هلته وو. وروسته له اوږده بيلتون نه چې خه روغبړ کول، افسوس خوړل، ژړل او خندل چې هلته نه وو. دغه خاوري ليکونکی که خه هم په اصل کې د کندهار دی او د خپل وړوکتوب دوه لومړي کلونه يې هلته تير کړي وو، دا په غم لړلی حال و چې د لومړي ځل لپاره يې خپل وطن، مور، ورينددار او وريرونه وليدل. په خاص ډول د خالق ورور ليدل، چې هغه يو خوږ ملګری هم و، د هغه له سترګو نه يي اوښکي و بهولي.

مورږ په کور کې ناست وو او چای مو لا خلاص کړی نه و، چې د جنرال فراموز د راتګ مو واوريدل. څنګه چې هغه له پلار سره خاص اخلاص او تينګه ملګرتيا لرله، مورږ داسې ګڼله چې هغه ددي لپاره راغلی، چې له مورږ سره ورځ تيره کړي او د کباب، چلاو او شيرچای مزه وڅکي. مورږ چې ننوتلو، فراموز او ورسره يو څو نورو منصبدارانو ملګرو يې قدم واهه. په منده يې پلار، زه او خالق په غيږ کې ونيولو او په داسې حال کې، چې پلار ته يې کتل، وويل چې "محترم

سردار صاحب! د ملګرتيا لپار دا نه ده، چي ته دلته له موږ نه پرته ميله او مزه وړي. پردي سربيره دا يوه مناسبه ورځ هم نه ده، ځکه چي پاچا دربار خلاص کړی او هر يو ورته ورځي او مبارکي وايي."

پلار په ځواب کي وويل، چي "له معلوماتو نه دي مننه، خو زه دلته راغلم چي کور مي له تالاکرو نه وژغورم، ما هيڅ فکر نه کاوه چي نن به دربار وي، خو راځه چي پخوا له دي چي هلته لاړ شو، يوه پياله چای وڅښو."

يو څه وخت وروسته موږ په اسونو سپاره د کندهار په لور وخوځېدلو. د عادت له مخي ما د ويالو او خندقو له پاسه خپل اس ځغلوه او خيزونه وهل، چي په دغه وخت کي زما مصاحب ورسيد او راته يي کړه چي "څنګه دي زړه دی، هغسي خيز وهه، خيز وهه. ويرېږم چي دا به دي وروسته ځغستا وي. شاوخوا دي وګوره." ما وليدل چي د سورو ډلي موږ نه چارپيرېږي او جنرال فراموز له موږ نه ليري کيږي. د هغو له وضع نه ښکاريده، چي موږ معزول شوي يو او دوی زموږ د نيولو اراده لري. همدا چي د امير هستوګنځي ته ورسيدو، ګومان مو په يقين بدل شو. همدا چي موږ پلي شو، پاچايي سرتيرو زموږ سړيو او اسونو ته منډه کړه. د امير خيمه له افسرانو، خانانو او سردارانو نه ډکه وه. امير زما له پلار نه وغوښتل، چي مخي ته يي کيني. په داسي حال کي چي يو ليك يي ورښوده)چي بي له شکه د ايوب په پلوي و(ويي پوښته چي "دا ستا ليك دی؟".

پلار ليك ولوست او په ځواب کي يي وويل چي "نه، دا زما ليك نه دی." "ته څنګه له دينه انکار کوي؟" بل څوك په دغه ډول ليکل کوی شي؟؟"[41]. زه نه پوهيږم، چي بل څوك به دغسي ليکنه وکړي، خو په دي پوهيږم چي دا زما ليکنه نه ده او دغه حقيقت دی." په دغه وخت کي د کوهستان يوه خان د پلار هغه ليك له جب نه وايست، چي څو ورځي دمخه يي وراستولی و. "راځئ وګورو که دغه دوه ليکونه سره ورته وي." يو درجن نورو ملګرو هم هغه ليکونه وړاندي کړل، چي پلار په دغو نږدي وختو کي وراستولي وو. ما هم د پلار په قلم يو څو شعرونه وړاندي کړل، چي ټول يي ووينې. هغه يو شان نه وو.

امير لومړی کس و، چي وغږيد. "ګوره دغه ليکونه سره ورته نه دي. داسي ښکاري چي ته په هر ډول وغواړي ليکلی شي. پلار مي وويل چي "دا يوه پلمه ده، ته په زړه کي څه اصلاحات لري، چي پخوا دي له ما سره پري خبري کړي وي. اوس چي غواړي پلي يي کړي، شرع يي له ما نه کوي." "زه

له دينه پرته بل هيڅ په زړه کي نه لرم، چي ته بايد د حج ادا کولو لپاره مکي ته ولاړ شي." "دا به ستا ډيره مهرباني وي چي له ما سره يي کوي." تحقيق پای ته ورسيد او امير خپل د دربار آمر بای محمد ته امر وکړ، چي تر تبعيدلو پوري مو بندي وساتي. له دغي دقيقي نه وروسته زمونږ نه پای ته رسيدونکي نيکمرغي په سختي بدمرغي واوښته.

د دوزخ او د هغه د ساتونکیو یوه منظره

هو، بې له مبالغې نه موږ د دوزخ د ساتونکیو له نمونو سره چې په مبارك قرآن او نورو كې يې ذكر شوی، مخامخ شو. د امر مطابق موږ د دربار په هغه مامور پسې روان شولو، چې يو ناشولته، ناوړی، بيسواده، جلاد ډوله ازبك و. له مخ نه يې د بې رحمۀ او ناوړي چلند نښې ښكاريدلې، د بڼ آخر ته يې ورسولو چې هلته د هغه او دنورو نوكرو د اوسيدلو لپاره خيمې قطار ولاړې وې. هغو ته نږدې يوه لويه خيمه وهل شوې وه، چې له هغې نه د بندي خاني كار اخيستل كيده، خو نور بنديان چې په غاړو او پښو كې يې زولنې وې، د يو څو رژيدونكيو پلو دپاسه په نيم لوڅې حال كې ناست وو.

موږ چې په خيمه كې دننه شوو راته امر وشو، چې په هغه گلم باندې كينو چې پكې خوړ و. صاحب په داسې حال كې، چې په يوه كټكې باندې ناست و، په دوو شډلو او ربړ وركوونكيو نوكرو باندې غږ كړ، چې "جامې يې وباسې، نور نو هغه ته اړه نه شته." هغو د پلار په لور منډه كړه، چې قيمتي، طلاكاري شوی شال او بالاپوش يې وباسي. پلار په سوچه كندهاري او محمدزي ډوله غضب سره هغوی وايستل او وويل چې "دوی ته نه شايي زما جامې وباسي. كه حاجب صاحب جامو ته اړ وي، زه به يې په خپله وباسم." د جامو په ايستلو يې پيل وكړ او خپل قيمتي كالي يې ور غوزار كړل: بالاپوش، يو ډير ښكلی واسكټ او د سراو ملا خامك دوزي شوي ډيري ښكلي پټۀ گاني، چې د هغه حرص يې پارولی. څنگه چې زموږ جامې گرانې نه وې، هغه موږ ته توجه ونه كړه، خو هغو زما ملاوستنی، توره، توپانچه، بوټان او ځړيدلي چاړه يا خنجر، د شعرونو يوه وړه كتابچه چې په ښكلي خط ليكل شوي وو او يو وظيفات چې مور مې زما په غاړه كې اچولي و، رانه واخيستل.

په لږ وخت كې دوی زما د پلار له نوكرو څخه يو له كاليو او نورو څيزونو سره رادننه كړ، ټول څه يې ترينه په زور خپل كړل او هغه يې له بڼ نه وشاړه. په لمر پريوتو سره دغه خيمې ډارونكي او دوزخ ته ورته منظرې وې. يوه ژوره تياره راخوره شوه، د بندي خاني مخې ته اور بليده، سربيره پردې چې شاوخوا يې يو څه روښانه كړ، له هغه نه يو گڼ تريخ لوگی وته، چې بندي خانه او زموږ سترگې يې ډكې كړې او په دغې ناڅاپي غميزې يې زموږ اوښكي د درد له ژړا سره گډې كړې.

بای محمد دوه كړۀ وروسته له امير نه راغی او په خپل كټكې باندې كيناست، چې ددغې پريكړې اعلام وكړې:"لومړی دا چې تر هغو چې د محترم غلام محمد طرزي او زامنو د سفر ترتيب نيول كيږي، دوی به د حاجب تر

ځارني لاندي وي. دويم، سردار ته به هر ځاشت او مابنام له پاچايي پخلنځي نه دوه غوري پلاو له قورمي سره رسيږي. دريیم، سردار له دينه منع دی، چي له باندي سره اړيکي تينګ کړي، خو له کور نه به يي دغسي ځيزونه لکه ډوډۍ او جامي وررسيږي. ده ته دا د پاچا حکم دی، ورته دعا کوه."

پلار:" موږ به هيڅ داسي نه کړو، دعا بايد په خپله وشي او له زړه نه راووځي." بای کړه چي "ته دا ځيزونه په خپله پوهيږي، زه نه پوهيږم." هغه نو بيا امر وکړ، چي ډکروال دي حاضر شي. دوه نوکران په خيمه راننوتل او له نيم درجن زنځير شويو بنديانو نه يي هغه ونيوه، چي له ځان نه يي شال راتاو کړی او پريښانۀ وړی و. هغه يي لاس نيولی په کشولو سره حاجب ته بوته.

"ډکرواله! راځه حقيقت وايه، ولي ځان او موږ ربړوي. د ايوب د يوه نږدي مصاحب په شان ته بايد په دي پوه شي چي دغه ليکونه چا استولي وو؟" بيچاره ډکروال چي لنډ قدی هراتی و، په خپلي خاصي لهجي سره وويل چي "محترم حاجب صاحب! په ټول احترام سره ته له پرون راهيسي له مانه همدغه پوښتنه کوي، تا پرون سل واره په ډنډي سره وهلی يم، د يوه عسکر په توګه زما کار د بيرون و، دغه خوار روح به ځنګه په هغه ځيز خبر شي، چي دننه پيښيدل؟."

حاجب په خپل خاص ازبکي قار سره ريږديده)وايي چي صد رحم ازبك، يك قهر افغان.("ته که حقيقت نه وايي، تاته به وښييم چي حقيقت څه ځيز دی." هغه يوه نوکر ته اشاره وکړه، چي د ډکروال د پښي پونده تر يوه نيمايي شوي ميوکي پوري وتړي. نوکر يوه پانه ننويستله او په داسي حال کي، چي ميوکی يي نيولی و، نورو هدايتو ته منتظر ودريد. زه نو اوس پوره پوه شوم، چي له پاني نه د کړولو د يوي وسيلي په توکه ځنګه کار اخيستل کيږي؟.

پلار ددي لپاره، چي دغه غم لړلي صحنه يي ونه ځوروي، د خوب په بستره کي پريوت او په داسي حال کي، چي خپلي سترګي يي په لنکوټي سره پټي کړي وي، ويده شو خو ما او خالق په ناطاقتۀ سره انتظار کاوه، چي نور به څه پيښيږي.

"ووايه! وبه يي وايي يا به يي ونه وايي؟" "صاحبه! زه څه ووايم؟ ځنګه د يوه ځيز په اړه څه ووايم، چي پري خبر نه يم؟" "اوه! ته لعنتي کاپر، ته هيڅ په درد نه خوري." بيا نو هغه په نوکر باندي امر وکړ، چي ميوکي ته تك ورکړي. بيچاره ډکروال چيغي کړي:"د خدای لپاره والله که راته معلوم وي." ناري يي سر کړي، دغه سخت زړي سړي په دغومره قوت سره تك ورکړ، چي د بندي له ګوتو نهويني وبهيدي. په زړه سوځوونکي چيغي سره بي هوشه شو، نوکر پښه ورخلاصه کړه چي بيرته په هوش راشي.

بيا نو د يوه ميرزا وار راغی، چې دغه بدبخت هم د هرات او د ايوب د حساب د دفتر غړی و. هغه چيغې کړي، چې "د خدای لپاره زه نور دغه پانه زغملی نه شم، لاسونه او پښې مې شل شوي دي." لعنتي حاجب په غضب سره چيغې کړي، چې "غم مه کوه، زه به ستا ښکلي لاسونه او پښې تپې نه کړم، نن شپه د سرو تيلو وار دی، د سرو تيلو!" خوارکی محاسب په داسې حال کې، چې زاري او عذر يې کاوه، د دوو نوکرو له خوا په زور يووړل شو. يو څو شيبې وروسته دوی يو څه تيل په يوه لوښي کې واچول او په منقل باندې يې کيښود. په ليدلو سره يې بيچاره بندي زاره پيل کړي:"حاجب صاحب! زه به زر ځله خپل ځان له تا نه قربان کړم، زه يې زغملی نه شم، سمدلاسه مې ووژنه." "ميرزا صاحب! موضوع ستا په لاس کې ده، راته ووايه چې يو نيم لك ورکې شوي روپۍ چيري دي؟" "دغه او هغه کاپر حقيقت هيڅ نه وايي، شا يې لوڅه کړئ." هغه جارو په تيلو کې تخته کړه او يو څاڅکی يې پريښود، چې په ملا يې ولويږي. ميرزا په ساه نيولي اواز وستميده "مهربانه خدايه!" او بې هوشه شو.

اوس نو د دريم بندي وار و. "قوماندانه! رادمخه ښه." حاجب په پوچو ويلو شروع وکړه. يو دنګ ځوان او د خوښې طبع خاوند په وقار سره جك شو، په داسې حال کې چې د زولنو څوکه يې نيولې وه، د هغو د کړپ او کړوپ په مينځ کې رابښکاره شو. "قوماندان صاحبه! راځه حقيقت ووايه، ځله موږ او ځان ربړوي. ووايه چې چا له کابل نه ايوب ته ليکونه استول وو؟". د قوماندان قواري او کړو شودله چې د درنې کورنۍ سړی دی او دا اول ځل دی، چې له تحقيق او کړاو سره مخ کيږي.

" زه د ايوب نږدې مصاحب نه وم، زه به د ورځې يو ځل دربار ته تللم، کله به مې سلام وکړ او ستون به شوم. په نورو وختو کې به مې د څاښت ډوډۍ خوړله او بيا به رخصتيدلم. څنګه به له دغسې شخصي موضوع ګانو نه خبريدلی شوم؟ که ته زما په خبرو باور نه کوي هر ښه مسلمان وپوښته. زه په دې پوهيږم، چې ته به د نورو په شان ما هم وکړوي. څنګه چې زه د قين او پاني تاب نه لرم، ځان به ووژنم. ښه به دا وي چې ته ماته هغه سړی وښيي، چې غواړې ته يې تورن کړي او زه به د هغه نوم درکړم او خپله ازادي به وګتم." "له هزاره حسن علي نه يو ليك رارسيدلی دی." "دا لومړی ځل دی، چې ته د هغه نوم اخلې. څنګه غواړې چې ځواب درکړم؟ هو، يا نه؟" حاجب په تعجب کې شو، هيجاني او ګډوډ شو، په خپلو سړيو باندې يې غږ وکړ چې "دغه سړی ډير سپين سترګی دی، دا به ټوله ورځ او زموږ د کړولو د ټولو وسيلو استعمال ونيسي، چې دی د بلبلې په شان په خبرو راوستل شي. ته بدکاره انسانه! ځغله،

ښه ويده ښه، د سبا لپاره تيار اوسه."

دا د باى محمد د بي رحمۀ او كړولو د ډرامي وروستۀ پرده وه، چي له هغه وروسته جك شو او لاړ.

د دوزخ د تيلو بوى ناك سور رنګه دود ورو ورو لړيده، د دوزخ ساتونكي خپلو خيمو ته ستنيدل، سرتيري له نيغو نيزو سره خوريدل. د سوځول شوي پوتكي د مخ د ويښتو مردار بوى چي له خپه كوونكيو او تينګو زاريو سره ګډيدل، زما احساسونه يي ډړي وړي كړل، تر دي حده چي له خوب نه يي محروم كړم او له سترګو نه يي راته ترخي اوښكي وبهولي. موږ نه پوهيږو چي د حاجب دغه كړه ددي لپاره وو، چي موږ وډار كړي يا د كوم بل مقصد لپاره؟ كيدلى شول چي هغه په كومي بلي خيمي كي شوي واى.

دغه ويرونكي او د بيخوبۀ شپه پاى ته ورسيده، په سبا يي حاجب راښكاره شو چي وواييي "ټوله اوږده شپه مي كار وكړ، چي د تاسو لپاره ددغه بڼ په تهكاوي كي يوه كوټه پيدا كړم. تاسي به هلته ښه ارام اوسئ، جك شئ چي ځو." دغه كوټه نمجنه وه او يو څو توتي ګلمونه پكي غوړيدلي وو. د پلار لپاره مي له بستري سره يو كټ او زما او زما د ورور لپاره دوه توشكي، دوه بالښتونه او دوه خيرني كمپلي پرتي وي. د اوبو يو صراحي او يوه مسي كاسه هم زموږ لپاره هلته ليدل كيدل. په مثبته خوا كي يو څه كورنۀ غذا، ميوي او نور خه له كور نه استول كيدل.

كوم څيز چي زه يي وساتلم او د بندي توب كړاو يي راته كم كړ، هغه زموږ د تبعيد او د پلار لپاره د حج د ترتيب نيولو هيله وه. دا به په ما كي د سفر لپاره يوه ژوره علاقمني وتخنوي او شي هيلي او خيالونه به مي روښانه كړي. حاجب به مي هره ورځ پوښته چي "دوى به څه وخت موږ حج ته واستوي؟" هغه به ويل چي "غم اندېښنه مه كوه، هغه به زر وشي."

د امير سرتيرو دوه ورځي وروسته د هيلي پرخلاف زموږ ورونه ګل محمد او شير محمد ونيول او زموږ بندي خاني ته يي راوستل. پلار چي ورسره خپه و، په دي چي هغوى په ظاهر كي په يوي حساسي شيبي كي هغه پري ايښي وو، ورسره په بي ميلي سره روغبړ وكړ. خالق او زه ډير خوښ شوو چي دلته به يي ولرو، كه څه هم په بندي توب يي خپه وو. موږ يوائې سره ورونه نه وو، ښه ملګري هم وو.

كه زه ټول هغه څه بيان كړم، چي هره ورځ پيښيدل، هغه به پاى ونه لري. په لنډ ډول زموږ بندي توب دري مياشتي اوږد شو. موږ ځلور ځلي حركت وكړ او د حاجب بنديان مخ په ډيريدو وو. اوسنۀ بندي خانه يو رارو)كاريډور(و، چي په هري خوا كي يي برنډه وه. پلار او موږ ځلور ورونو يورارو په كډه لاره او نور يي د نورو سردارانو او خانانو لپاره وو،

چې په هغو کې د سردار شير علي ورونه او د هغو يو تربور)انور(هم و، چې تېې شوی و. درارو په غولي باندې يو عجب او نوم بدی شخص هم پروت و. عجب په دې چې شکل او ځان يې ډير ويروونکی و، اوږد قد يې لاره، له اوږدو غړيو سره، ږيره يې د ژړا ولې د ځانګو په شان په غير منظم ډول د هغه د سترګو له کونجونو نه لاندې ځړيدله او بيا د يوه بوتې په څير تر نامه يې رسيدله. سترګې يې چې نيمايې يې په وريځو سره پټې وې، د يوه وحشي ځناور د سترګو په څير ځليدلې. د پريړې خمتا يو لنډ کميس يې په ځان او دومره خيرن و، چې په سختهٔ سره يې د توتې تميز کيده. خلاص او بې تنهٔ کريوان يې د هغه د سيني او ږيرې د ويښتانو يو مخلوط ښوده، چې له قد سره يې سيالي کوله او د لينکيو او ليچو ويښتانو يې د وزې ويښتان شرمول. له سر نه تر پوندو پورې يې ځان د پسه په خام اوږده پوستين پوښلی و. له غاړې نه يې دغسې زنځير راتاو و، چې ان تر بجلکو يې رسيده، چې شايد شپږ کيلوګرامه وزن يې درلوده. له موږ پنځو نه پرته ټول بنديان زنځير او غراب وو.

دغه سړی سدو نوميده، چې د يوه بل بدنامه داړه مار د دو ملګری و. دغو دواړو او د دوی په شان نورو د لټه بند په هسکو او شاوخوا درو کې لاروې شکول، په کاروانونو باندې يې بريدونه کول او خاروې او پيسې يې ترينه خپلولې، سړې يې ترينه وژل او د هغو واړه او ښځې به يې خرڅولې. امير پخوا له دې چې کابل ته ستون شي، د کابل قوماندن [پروانه خان] ته امر کړی و، چې دغه ياغيان له مينځه يوسي)42(. د قوماندان عسکرو او سورو دغه سيمه احاطه کړه او د سدو او د دو په کډون يې ډير داړه ماران ونيول او امير ته يې د سوغات په توکه وليږل.

د تياري په خوريدلو سره به له خاص احتياط نه کار اخيستل کيده. بای محمد به بنديان د غولي دپاسه سره وتړل او قلف کړل او کلي به يې په خپل جيب کې واچوله او لاړ به. دغه کار بنديان په کړاو او بيخوبه کول. پلار چې په نسبي ډول يو څه امتياز لاره، د بنديانو په دفاع کې يې له حاجب سره په پرله پسې ډول دليل وايه. "دا چې هغوی په زنځيرونو کې دي او دلته يواځې يو ور دی، چې دولس سرتيري يې تر شا ولاړ دي، ته ولې هغوی له خوب او ارامتيا نه محروموې؟ په داسې حال کې چې د هغو پرار ناشونی دی." "دا زما کار دی او ته حق نه لرې، چې زما په چارو کې ګوتې ووهې."

پلار په بيړه صراحي ته لاس کړ او د حاجب په لور يې په قوت سره ګوزار کړ. که يې ځان ګوښه کړی نه وای، نيغ به يې په سر لګيدلی او د سر کوپړهٔ به يې ورماته کړې وای. د هغه په ځای يې په سينه ولګيد او ډير يې ودرداوه. هغه نيغ

امير ته د شکايت لپاره لاړ، امير څه ونه ويل، يواځې د احتياط او فکر خبري يې وکړې، خو کنداغونه ليري شول او بنديان يو څه ارام شول.

يو څو ورځې وروسته ژمی راغی او ساړه شول حتی ډنډ هم يخ ونيوه. ښاغلی سدو له خپلې رږيري او وحشي قواري سره په ځان فرض ګانه، چې غسل وکړي. خپل د وړيو پوستين يې له خپلو اوږو نه ليري واچوه او په داسې حال کې، چې خپله درنده او شرنګ او شرونګ لرونکې زولانه يې په ځان پسې خشوله، په بې پروايۀ سره د وره په لور روان شو. ساتونکي سرتيري ته يې يو څه وويل او هغه سمدلاسه د ډنډ غاړې ته وروست. سدو کالي وايستل او په داسې حال کې چې د زولانې په څوکه يې يخ مات کړ، پکې ننوت. د مذهبي رسومونو له مخې يې درې ځله په اوبو کې غوته کړه، کالي يې بيرته په ځان کړه او په داسې حال کې چې يخ يې په وېښتو، رږيري او ځان باندې اوبه کېده، بيرته بندي خانې ته راغی. نور بنديان مجبور شول په بخارۀ کې ډير لرګي واچوي، چې تود اور د هغه په انتظار کې وي. سدو بې له دې، چې د مننې يوه کلمه هم ادا کړي، د بخارۀ ترڅنګه کيناست او ځان يې تود او وچ کړ.

دلته د يادولو او اند کولو وړ ده، چې ملايانو او روحاني ښوونکيو ددغو نااېلو او قانون نه منونکيو خلکو په دماغونو کې څنګه سره متناقض تعصبونه ورننويستې دي. دی ويده کېږي، شهواني خوب ويني او خالي کېږي، چې په هغه سره هيڅ ګناه نه کوي، خو ملا صاحب بې د شرايطو له کتنې نه هغه واقعيت ګڼي او د غسل حکم ورته کوي او دغه حکم په دغسې عقيدې او اجبار سره اجرا کېږي، چې د سړو او کنګل پروا هيڅ نه کېږي. په عين حال کې هغه خلك کړوي، وژني، کورونه ورانوي او د مريو په نامحدودي سوداګرۀ بوخت کېږي. دغه ټول جرمونه په ټينګه منع شوي دي، نه يواځې د اسلام په رښتيني دين کې، بلکې په نورو دينونو کې هم. سدو او د هغه په شان نور چې په ټول هيواد کې په زرګونو ميندل کېږي، په دې عقيده شوي چې د بد پر ضد حکمونه عين هغه دي، چې د ښو لپاره دي لکه په اصطلاح له شيطان غولولو نه وروسته، چې تلپاتې جنت يې انعام وي. که دا د مذهبي مکتبونو او روحاني مشرانو ملايانو له خوا نه وي، نو دغه جاهل او بې لارې شوي د بل چا له خوا او په خه ډول په ناسمه لار باندې رهي کړل شوي دي؟.

په پای کې زما د معمولي پوښتنې په ځواب کې حاجب وويل چې "امير به په يوې اونۀ کې کابل ته ستون شي او تاسې به هندوستان ته وليږل شئ، خو باور وکړه چې تاسې به هلته هم بندي اوسئ. څه وخت چې باندني جيل وانان ووينئ، بيا به په ما شکر وکړئ."

ماته د انتظار هره ورځ د كال په شان وه، نوكرانو به هره ورځ مور ته له كور نه ځيزونه راوړل، نن يي مور ته وويل چي سرتيرو بيبيانو ته خبر وركړى چي "ځانونه اماده كړئ او ځيزونه بار كړئ، ذاكر ته به لاړ شئ، چي هغه د هند په لور لومړى ګام دى." په دغه خبر سره خپګان او شورماشور جك شو، ما ويل چي "خپګان ولي؟" "عجبه پوښتنه! كورونه چور شوي دي او سردار او نور ټول په بندي خانه كي اچول شوي دي، تر هغو بده دا ده چي له خپل پلارني هيواد څخه شړل كيږي او د كاپرو له خوا بندي كيږي او ته بيا هم وايي چي ولي؟"

ما په ځواب كي وويل، چي "مور به بندي نه شو، حتى كه بندي هم شو هغه به د هند په شان يو پراخ هيواد كي وي، چي د هغه ښارونه د كركي وړ له دغي بندي خاني نه ښه دي. زه پوهيږم ځكه چي دا مي له لطيف او سوداګر نه دغسي اوريدلي دي."

"صاحبه! زه بايد درته ووايم چي كنيزي له خوښۀ نه په جامو كي نه ځاييږي." "هغوى ولي دومره خوښي دي؟" "وايي چي هندوستان د راج او ازاد ملك دى، همدا چي هلته ورسيدلو هغوى به د دوى ازادي اعلام كړي او دوى به ازادي شي."

مور يو ځل بيا په ظاهر كي له يوه تناقص سره مخ شو. د اسلام د ريښتيني دين له مخي همدا چي يو څوك په دغه دين له زړه نه مشرف شو، مريى توب لغو كيږي. "لا اله الا الله محمد رسول الله" مور دغسي ويناوي هم مومو لكه "په اسلام كي مريي توب نه شته" او "د عدالت نوكر ښه چي ازاد اوسي." په اسلام كي برابرى چي ټولو ته برابر حقونه مني، تينكه ريښه لري. كه ددغي اساسي اسلامي برابري رعايت په عام ډول شوى واى، د قانون له مخي به خاوند او مريى، شتمن او غريب نه واى او نړۀ به جنت واى، خو له بده مرغه په دي لاري كي كوښښونه برياليي شوي نه دي.

په واقع كي په اسلام كي دغه حقوقي فريضي [په افغانستان كي] تر شلو كالونو لږ دوام كړى او نن ورځ مور ددغسي يوه حال شاهدان يو، چي ځواني ښځينه مرياني ددي لپاره چي ازادي وي، غواړي باندني ملك ته په مهاجرت لاړي شي. دا چي مور د دوى ځپل كيده په نظر كي ولرو، د پوهاوي وړ ده. ه په خپل وار په زړه كي په يقين سره د دوى په خوښۀ كي ځان شريك ګنم.

بل سهار د وخته حاجب له يوه افسر سره راغى، هغه د يوه شپانه په شان چي خپل پسونه مشتري ته سپاري پخوا له دي چي مور يوه سپاره افسر ته وسپاري، وشميرلو. مور مننه وكړه او له سدو او نورو بنديانو سره مو خداى په اماني وكړه. مور چي له دغه ځايه وتلو، د خاصو سورو **16** سواره

له مور سره يوځای شول. په ذاکر کي دري ورځي پاتي شو، ددي لپاره چي نور هم د تللو لپاره هلته ټول شي. په پای کي مور وخوځيدلو، خو څه يوه صحنه! دښځويوه شپيته کسيزه ډله، چي په هغو کي پينځلس بيبياني او نوري مرياني او نوري وي، له مور سره يوځای شوي. زه وګومارل شوم، چي د بي بي جان او ببوجان په نومونو د خپلو ميرو مسوْليت ولرم. دا لومړی ځل و، چي له ماشومتيا نه وروسته زه خپل دغه نږدي خپلوان وينم)د ورونو کورنۀ، حاضري او غايبي(. زه دوه کلن وم، چي کابل ته ولاړم او دوی په کندهار کي پاتي شول. کلونه کلونه مي هيله کوله او خوب مي ليده، چي کندهار ته او خپلي کورنۀ ته بيرته وګرځم، خو ما هيڅ فکر نه کاوه چي هغه به په دغسي ناوړي حالت کي وي. دا يو غم لړلی او زړه ماتوونکی پيوستون و، په خاص ډول زمونږ ميندو ته ډيره ګرانه تماميده، چي له پينځلسو کلونو نه وروسته خپل ميړه د لوړ نسب يو سردار او د کورنۀ يو بچوړی او رسيدلی جوهر د بندي توب او درد په حال کي ويني. مور ژړل، يو بل مو په غيږ کي نيول، لاسونه مو سره ورکول او نرمي خوږي خبري مو سره کولي.

له دغو تودو احساساتو سره سره زر مي درك کړه، چي لويي کورنۀ په خاصه توګه هغوی، چي د سر سړی يي خو ماينې لري، په خپلو کي خاص سياست او ديپلوماسي کوي. د بيلګي په ډول هره ماينه په مهارت او هوشيارۀ سره هڅه کوي، چي د ميړه په زړه کي ځای ونيسي. زمونږ په قضيه کي زه د پلار د منلي په توګه سمدلاسه د خاصي توجه مرکز شوم.)دغه حقيقت چي زه ناروغ او له خپلي سکه مور نه محروم شوی وم، هم رول لاره.(هر هغه څه چي زړه مي غوښتل، لرلی مي شوه. ميرو مي ددي لپاره چي په خپلو سياليو سره د پلار زړه خپل کړي، په تودوشي او مهرباني کولو کي تر يوي بلي نه زياتی کاوه. زمونږ په کاروان کي نوري کورنۀ هم وي لکه د سردار شير علي کورنۀ له پنځوسوښځواو بي شميرو ښځينه مريو او کنيزو او مريانو سره. هلته د تره زوی انور، د هغه کورنۀ او له ښځويا بي له ښځوسره ځيني خانان هم وو. اسلم چي د يوولسو کلونو او يو خپلوان و، يواځينی کس و چي زما نږدي ملګری شو. د سيمي جګ او خواخوږی خو د انتقال يوه د ډاډ وړ وسيله وه. يواځي د اسلم نيا او يوي بلي ميرمني چي له اتيا کلونو نه اوښتي وه، يو اوښ لاره. د تره زوی انور هم يو اوښ او هم يو اس لاره او ددي لپاره، چي پلار خوښ کړي، ماته به يي په هغو باندي د سپريدلو اجازه راکوله. هر سهار مونږ د سورو تر څارني لاندي خوځيدلو او دوی په تورو او نيزو سمبال وو. دا چي د هغوی وسلي د کار نه وي او اسونه يي هم پياوړي نه وو، د خالق ياغي طبيعت يي هڅاوه، هغه به

ويل چې "که د پلار ډار نه واى ما به دغه خرکاران لاندي کړى او له اسونو او وسلو سره به تښتيدلى واى."

اوس به د سفر موضوع پرېږدم او د کندهار له دوو نامتو ملايانو سره به د امير په چلند وغږيږم. سردار محمد ايوب دوى اړ کړى و، چې فتوا ورکړي چې له امير عبدالرحمن سره جنګيدل به داسي وي لکه د کاپرانو پر ضد جهاد وي. دغه قصه موږ په بندي خانه کي واوريدله.

د مبارکي خرقي په مخ کي د هغو وژنه د افغانستان په تاريخ کي يو بيسارى عمل و. په دغه کار سره د هغه د پناه غوښتلو هغه رواج نقض کړ، چې خلکو په خرقه او نورو زيارتونو کي پناه موندله. د ګناه دغه بدعت په واقع کي د جزا په اړه د مذهبي او مدني قانونو د استعمال رسم له مينځه يووړ.

امير عبدالرحمن د جمعي له لمانځه نه وروسته په داسي حال کي چې د جومات نه دباندي ولاړ او توره يي په لاس کي وه، امر وکړ چې مولوى واسع چې يو تن من سړى و او نکريزي ږيره يي لرله، ورته راوړل شي[43]. عبدالرحمن په عربي کي کلمه ورته په لوړ اواز وويله. "ملا! ښه غوږ ونيسه." بيا يي خپلو ملګرو او سرتيرو ته کړه، چې دوى هم کلمه ووايي. غږ يي په کبندي او ډيوډۀ کي هيبتناك انعاكس وکړ. په داسي حال کي چې روحانيانو او ديني پوهانو ته يي کتل، امير وويل چې "ستا ديني حکم څه دى؟ موږ خوك يو؟" "تاسي ټول مسلمانان يئ، سوچه مسلمانان!" "ښه بيا نو ستا حکم د هغه چا په اړه څه دى، چې په هغو معتقدانو باندي د کفر حکم کوي، چې نه يواځي په خپله مسلمانان دي، بلکي تير شوي يي هم مسلمانان دي؟" دغه نامتو مولوى په ځواب کي وويل، چې "د الياس د تفسير له مخي هغه کس کاپر دى." هغه دا هم وويل، چې "ما دغسي فتوا ورکړي نه ده، چې په هغي کي مي د تا يا ستا د سرتيرو نوم اخيستى وي." "ټول هغه څه چې ما ويلي دي، دا دي چې له کفر سره مرسته کول، بيديني ده. زه پوهيدم چې که مي دغومره نه واى ويلي، ايوب به زه په کړولو سره د هغه لاسليك کولو ته اړ کړى واى."

امير په غضب سره چيغي کړي، چې "څنګه مي له کاپرو سره مرسته کړي وه؟ په يقين سره نه د کندهار سردار شير علي په شان او نه د کابل محمد ولي يا د پيښوري سردار په شان، چې د کاپرانو پر خوا له مسلمانانو سره وجنګيدل. زه راغلم، چې هيواد د باندنيو له اشغال نه ازاد کړم. اوه، ته لعنتي! ته، نه زه کاپر يم." بيا يي خپله ققفازي توره له تيکي نه وايستله، يو کام دمخه شو او د ملا په شي اوږه يي په دغسي قوت سره ګوزار وکړ، چې هغه له کمره نه دوه ځايه شو. بيا يي امر وکړ، چې هغه بل مولوى عبدالرحيم ورته

راوړانـدي كـړي. پـه يـوه وار سـره يـي د هغـه سـر لـه ضـعيف بـدن نه بيل كړ او د فوتبال د توپ په شان يي وړاندي وغورځاوه.

دغـو وژنـو او د پلاربنـدي تـوب د كنـدهار د وړو او زړو پـه زړونـو كـي ويـره واچولـه. د وروسـتۀ پيښـى اهميـت ځكـه غـت شـو، چـي پـلار د كنـدهار پـه حاضـرو سـردارانو كـي يـو وتلـى كـس و. اميـر تـه د هغـه نږديـوالى او د هغـه احساسـونو تـه د هغـه درنـاوى ټولـو تـه معلـوم و. لـه اميـر سـره كنـدهار تـه د هغـه ملګرتـوب د هغـو پـه زړونـو كـي هيلـي غـوړولي وي. پـه پـاى كـي د هغـه، هغـه تينـګ كوښښـونو تـه د هغـو پـه دفـاع كـي، چـي د خپـل رضـايت پـرخلاف پـه جنـګ كـي ښـكيل شـوي وو، د قـدر پـه سـترګه كتـل كيـدل. نـو اميـر عبـدالرحمن دغـي پـايلي تـه ورسـيد، چـي كـه اول يـي د سـردار غـلام محمـد طـرزي چـاره كـړي نـه وي، د هغـه لپاره به د اصلاحاتو عملي كول ناشوني وي.

سرحد ته رسيدل

(د 1882 کال اول)

دغه سفر چې په عادي ډول څلور ورځې نيسي، موږ په لسو ورځو کې پای ته ورساوه، ځکه چې زموږ کاروان د خرو و. موږ په پای کې عبدالله کلا ته ورسيدلو، چې زموږ د هيواد اخره برخه ده، چې زموږ د ځپل کيدلو له امله موږ ته له ليري نه د يوه هيبتناك اعراف يا د ګناه توييدلو ځای په شان ښکاره شو. زموږ ساتونکي خوښ شول، چې دوی وکولی شول موږ مقصد ځې ته ورسوي، بې له دې چې څوك تښتيدلي وي، خو د دوی غرور او خوښي پوره بيځايه او بې دليله ښکاره شوه. ښځينه مرياني او مريان خوښ وو، چې خپله خپلواکي به ترلاسه کړي، په داسي حال کې چې خاوندان او بيبياني خپه وي، ځکه چې هغوی خپله شتمني او ځمکې له لاسه ورکوي. حقيقت دا دی، چې په دغه کاروان کې هيڅ يو)زما په کډون(د هيواد لپاره احساسونه، نه لرل. د برتانيي د نفوذ او قدرت په هسکيدو او په افغانستان کې د هغو په خوريدلو سره د هيوادپالني، ازادۍ او خپلواکۍ ايډيالونه د خلکو له ذهنونو نه ورو ورو وتلي وو. دا ډير وروسته و، چې هغه بيرته ژوندي شول. ما له ښځينه مريو سره خواخوږي کوله، خو تر هغه زيات ما غوښتل هغه هيواد ترك کړم، چې بې له کوم څرګند دليل نه يې څومره ډير دردولی وم.

زموږ کرنيل، چې خپل توند او غوڅ امرونه يې په زوره ورکول، اړ کړو چې سبا د وختې تيار اوسو. له دغې ويرې نه چې هسې نه په دغې بيطرفې سيمي کې له موږ نه څوك وتښتي، له برتانويانو نه يې وغوښتل، چې د انتقال لپاره راشي. د هغه د غوښتني پروا ونه شوه، ځکه چې د افغان په خاوره کې د برتانويانو ننوتل غير قانوني وو. موږ چې له بيطرفې سيمي نه سرحد ته واوښتو، دري ملکې سواره چې اوږده لنګوټې يې په سر او عادي خاکي دريشي يې په ځان وي، راښکاره شول. يو يې زموږ خوا ته راغی او وويل چې "زه ددغو برخو د محصول ټولوونکی يم."

کرنيل:" زه د هژده نهر کرنيل ياور يم، ما بنديان راوستي دي او رسيد غواړم."

محصول ټولوونکی:" ماته هدايت دی چې هغوی تسليم کړم او د چمن تر نظامي هډې پوري اوبه او خواړه ورته ورسوم."

کرنيل چې په ناوړو او طعنه يې کلمو سره غړمبيده، وويل چې "د ماليانو مامور صاحبه! ستا په خبرو زموږ سر نه خلاصيږي، زه به دغه بنديان يو په يو درتسليم کړم، ته يې

شميره او رسيد راکړه. خبره نوره خلاصه ده."

مامور: "زه او ته پسونه، نه اخلو او نه خرڅوو، چې زه يې يو يو وشميرم، بنديان پريږده او په خير سره ستون شه."

هغه د يوې توتي کاغذ له پاسه زمونږ د رسيدلو يو څو کرښې وليکلې او ليك يې کرنيل ته ورکړ "صاحبه! دغه دی رسيد."

کرنيل پوهيده، چې د دوو بې وسلو مامورانو په وړاندې څه شی نه شي کولی، نو په دې ډول وغړمبيده"اوه! که د امير عبدالرحمن له ډار نه، نه وای ستا د ژوندانه قمچينې به مې درکړې وای."

هغه په خپلو سورو باندې غږ کړ، چې بنديان وشميرې، چې باورې شي چې څوك تبديلې نه دې بيا يې نو خپل سرې قطار ودرول او د ستنيدو امر يې ورکړ.

په دغه ډول زمونږ د خپلو خلکو له خوا او زمونږ له خپل هيواد څخه باندنيو ته او په باندني ملك کې زمونږ د انتقال ډرامه پای ته ورسيده.

پای

يادښتونه

د محمود طرزي ليکنه په فارسي ده، حميد طرزي هغه په انګريزي اړولي، چې ما په دغه ډول پښتو کړي ده. د حميد طرزي د يادښتونو په اخر کې د هغه نوم ليکم او خپل يادښتونه بې نومه پرېږدم.
"محمد حسن کاکړ"

1. ددغې لومړنۍ فقرې اخرې جمله په يقين سره په خپله د محمود طرزي نه ده، ځکه چې هغه په کال **1933** زېږديز کې مړ شوی و.
2. د افغان_انګليس په لومړي جنګ کې د انګريز پوځ د کابل_جلال اباد په پخوانۍ لار کې د **1942** کال په ډېر سخت ژمي کې د شاوخوا خلکو ياني د غلزيو له خوا د غازي محمد اکبر او محمد شاه بابکرخيل په سروالۀ له مينځه وړل شوي، يو شمير يې يرغمل شوي او يواځي جراح ويليم برايډن په نيم ژواندي حالت کې جلال اباد ته ورسيد او هلته يې بل انګريز پوځ، چې د جنګ په سر کې ديره شوي وو، په موضوع خبر کړه.
3. امير هغه د "منلي پوه" په لقب ياد کړ او د کال **120000** روپۀ يي ورته معاش وتاکه.)حميد طرزي(
4. امير دوست محمد د پيښور د بيرته نيولو لپاره ډېر کوښښونه وکړل، خو په خپلو کوښښونو کې پاتې راغی.

4)الف(: دغه پيښه چې د غلزي کلات په کج باز کې شوي ده، په کال **1863** کې نه، بلکې په کال **1865** کې شوي وه.

5. د امير شير علي په واکمنۀ کې په کابل، کوهدامن او نورو ځايونو کې الکولي خشني او واين)WINE(جوړيدل، خرڅيدل او څښل کيدل. د امير او نورو ډلو واين او نڅاکرې لرلي. (حميد طرزي)
6. نظامي څانګه له يو شمير سردارانو او مشرانو نه جوړه وه، چې هغو ته مواجب ورکول کيدل او هغوی له پنځوسو نه تر سلو پوري سواره ساتل. هغه نوري دوه څانګې د پليو، سورو عسکرو او توپخاني وي او خاص کنډکونه د ژاندارم وو. (حميد طرزي)
7. روسان وروسته له هغه، چې د کريميا په جنګ کې په)**1854_1856**(کې د نورو اروپايي هيوادونو له لاسه مات شول او مديترانه يې په مخ کې د ازاد تګ راتګ خنډ وګرځول شو، منځنۍ اسيا ته په تينګه مخه وکړه. په کال

1868 کې يې بخارا لاندې کړه او د امو غاړې ته ورسېدل او په دغه ډول د افغانستان ګاونډي شول.

8. د محمود طرزي دغه وينا صحيح نه ده، د شاه شجاع دويمه واکمني، چې له نظره وغورځوو ځکه چې افغانانو هغه زر له افغانستان نه د انګريزي پوځ په ايستلو سره پای ته ورسوله. افغانستان تر **1880** پورې له باندني او دننني خپلواکۍ نه برخمن و. دغه حقيقت له هغو تړونونو نه هم ښرګند دی، چې د امير دوست محمد او برتانوي هند حکومت ترمينځ په کال **1855** او **1857** کې وشول. طرزي هم په ضمني ډول د روسي جنرال ستالي توف په راتګ سره د امير شير علي په وخت کې د افغانستان په پوره خپلواکۍ اعتراف کوي. انګريزانو چې د **1878** کال په نومبر کې په افغانستان باندې په نظامي يرغل لاس پورې کړ، په اصل کې ددې لپاره و چې امير شير علي نه غوښتل خپله باندنۍ خپلواکي د هغو په غوښتنه محدوده کړي.

9. د امير شير علي په دويمې واکمنۍ کې په کال **1876** کې د هند برتانوي حکومت د قلات خان، چې د احمد شاه دراني له وخت راهيسې د افغانستان تابع و. د يوه توافق ليك له لارې تر خپل نفوذ لاندې ونيوه او له بولان او کوټي نه يې چې د افغانستان ختيځ ته پروت وه، د افغانستان د حکومت لاس لنډ کړ، خو خيبر د امير شير علي په واکمنۍ کې د افغانستان تر حاکميت لاندې او چترال ازاد و. خيبر وروسته د ګندمك په تړون سره د برتانوي هند حکومت لاس ته ورغی او دا کلونه وروسته په کال **1995** کې و، چې انګريزانو چترال لاندې کړ.

10. سردار محمد يعقوب له **1874** نه تر **1878** پورې د کابل په بالاحصار کې څلور کاله بندي و، نه شپږ کاله.

11. د ګندمك په تړون سره افغانستان له کرمې نه، چې يوه برخه يې وه، تېر شوی نه و. داسې هم له پښين او سوي يا سبي څخه تېر شوی نه و. په دغه تړون سره ددغو سيمو اداره د انګريزانو لاس ته ورغله او هغوی منلې وه، چې د افغانستان د امير په نامه به دغه سيمې اداره کوي او اضافي عوايد به يې افغانستان ته ورکوي. دغه سيمې انګريزانو وروسته له عبدالرحمن سره د لومړيو مذاکرو په وخت کې تصرف کړې.

12. له لويې کوکناري سره د هغه منشي، طبيب او نظامي اتاشه او **25** سواره او **50** پلي عسکر د امير محمد يعقوب د هستوګنځي تر څنګه د امير محمد اعظم په حويلۍ کې د **1879** کال د جولای په **24**مه ميشته شوي وو.

13. د محمود طرزي ددغه پاڅون د لامل تشخيص سم نه دی، يا لږ تر لږه د هغه دغه تشخيص ساده دی. دا سمه ده،

چې د معاش موضوع د عسكرو لپاره سملاسي محرك شو، خو دا په اصل كې په ډگر كې د كندمك د ترون پلي كيدل، په حكومتي چارو كې د كوكناري لاس وهنه او له هغو سره د سردار محمد ايوب، ډيرو نظامي افسرانو او نورو مخالفت وو، چې د هغو افسران او د كابل خلك يې د پاڅون لپاره وهڅول. دغه موضوع ما د هغه وخت د رسمي او نورو رپوټونو پر بنسټ چې په لندن كې مې د انډيا افس)اوس د برتانيي كتابتون(نه راټول كړي وو، په خپل يوه اثر "جنگ دوم افغان_انگليس" كې په قانع كوونكي ډول بيان او شرح كړي ده. دغه اثر، چې په اصل كې مې د پوهاندۀ رتبې لپاره ليكلى و، په كال **1989** كې په پيښور كې د افغانستان د ملي اسلامي محاذ له خوا خپور شوى دى.

14. د محمود طرزي دغه وينا هم سمه نه ده، چې امير محمد يعقوب د پاڅون په وخت كې څه ونه كړل. هغه لومړى خپل د پوځ سپاه سالار داود شاه، بيا خپل خسر سردار يحيى، له خپل واره زوى سردار موسى جان او بيا جنرال عبدالكريم د غلزيو او كوهستان له يو شمير مشرانو سره پاڅون كوونكيو ته واستول، خو پاڅون كوونكيو د هغو په خوله ونكړل. وروستيو لا هغوى وهڅول چې " خپل كار زر خلاص كړئ." پاڅون كوونكيو ته لا د شپږو مياشتو معاش وركولو وعده هم وركړل شوه، خو هغوى سره له دي هم خپل پاڅون ته دوام وركړ. په دغه ډول د معاش موضوع د پاڅون اصلي انگيرنه، نه بلكي يوه پلمه وه. د تفصيل لپاره وكتل شي، زما كتاب "جنگ دوم افغان_انگليس" ياد شوى اثر، **59_60**مخونه.

15. د جنرال رابرتس په وينا **97** افغانان او د محقق فريدرك هري سن په وينا **122** كسه د كوكناري او د هغه د ملگرو په بدل كي غرغره شوي دي. پورتنى اثر، **82**.

16. د محمود طرزي د ليكنې پرخلاف د امير خسر سردار يحيى، چې د پاچا محمد نادر نيكه و، د انگريزانو مخالف و. په هغه وخت كې په محمدزي سردارانو كې دوه ډلي هسكي شوي وي، يوه يې د سردار ولي محمد، د امير محمد يعقوب د تره په مشرۀ انگريزي پلوه او بله يې د سردار يحيى په مشرۀ د انگريزانو مخالفه وه. لومړنۀ ډلې ته خلكو "كوكناري زي" او بلې ته "يعقوب زي" ويلې. كاكړ، پورتنى اثر، **52**مخ.

17. د محمود طرزي دغه خبري سطحي دي. يعقوب خان د همدغه كال په پاى ياني دسمبر كې هند ته تبعيد شو او سردار محمد ايوب د بل كال په جون كي ياني شپږ مياشتي وروسته له هغه نه، له خپل پوځ سره له هرات نه د كندهار په لور روان شو او د جولاى په مياشت كې يې د

ميوند په دښته کي انګريزي پوځ ته ماتي ورکړه.

18. دا پښـوا لــه هغــه و، چــي هغــه بــه د انګلــيس د اســتخباراتو لــه خوا کنترول شوی وي.

19. محمــد جــان وردك دمخــه د عســکرو لــه خــوا غــټ مشــر يــا جنـــرال غـــوره شـــوی و. پـــه دې ډول محمـــد جـــان وردك د افغانســـتان لـــومړنی غـــوره شـــوی جنـــرال دی. ده لـــه افغانســـتان نــه د انګريـــزي پـــوځ تـــر وتلـــو پـــورې د پښـــتنو او تـــاجکو د يـــو مـــوټي کولـــو لپـــاره د غـــزا پـــه نامـــه بيخـــي ډيـــر کوښښـــونه وکـــړل، چـــي د هغـــو لـــه املـــه خلکـــو ورتـــه د يـــوه پيـــر پـــه شـــان درناوی کاوه.

20. جنـــرال رابـــرټس پـــه اولـــه درجـــه "کوکنـــاري زي" او نـــور انګريـــزي پلـــوه ســـرداران پـــه واك کـــړل، لـــه "يعقـــوب زي" ســـردارانو نـــه يـــي لـــر. هغـــه هـــم پـــه اطـــراف کـــي پـــه مقـــامونو وګومارل.

21. د ميونـد پـه جګـړه کـي د مـك لـين پـه نامـه يـو انګلـيس بنـدي لـــه افغانـــانو ســـره و، چـــي هغـــه هـــم وروســـته ووژل شـــو، نـــور يي شايد په هماغه اول سر کي وژل شوي وي.

22. لـــه انګريزانـــو ســـره د جنـــګ افغـــان اتـــلان د فارســـي او پښـــتو په ولسي شعرونو کي هم ستايل شوي دي:

محمـــد جـــان خـــان مـــرد ميـــدان اســـت
ايـــوب خـــان شـــير غـــران اســـت
ميـــر بچـــه خـــان رس رســـان اســـت
آزادي فخـــــر افغـــــان اســـــت
راپـــــت کـــــل لات کـــــلان اســـــت
بيـــــا بيـــــا در انګـــــور بخـــــو

)غبار، مير غلام محمد، افغانستان در مسير تاريخ،
موسسه چاپ کتب، کابل **1967**، **624**(.

يعقـــوب خـــان يـــي ونيـــوه زمـــا وروره
نـــور يـــي زر کـــوز کـــه لـــه لاهـــوره
اوس د خاونـــــد کارونـــــه ګـــــوره
شـاباش پـه محمـد جـان بنـه پـور يـي وګاتـه عالمـه
پوځونه يي کړل جمعه

محمـــــد جـــــان وکړلـــــه تـــــوره
ده پـــــه هرځـــــای کـــــي مشـــــهوره
کـــه خپـــل خاونـــد تـــه شـــي مشـــهوره
راويـــي شـــکه پرنګـــي کـــړو لـــه خيبـــره يـــي بهـــار
خاوند که تار په تار

محمـــــد جـــــان خـــــان وکـــــړ مطلـــــب
راضـــــي پـــــه ده بانـــــدي و رب
دی پـــه هرځـــای کـــي يـــي دبـــدب
خپـه پـري پرنګيـان شـول سـترکي يـي ډکـي دي لـه نمـه
پوځونه يي کړل جمعه

پرنګيان راغله په ماتي
کولي به دوی زياتي
کابل ښه له دوی پاتي
شاباش په محمد جان ښه مدام به و خوشرنك
اختيار کوي د جنګ

)باغ و بهار، د پښتو چاربيتي، تاليف قاضي عبدالحليم اثر افغاني سالارزی، خپرونه د پښتو اکاډمي، پېښور يونيورستي، **2006**، **156**. په دغه اثر کي د پېښور د شاوخوا شاعرانو چاربيتي راټولي شوي دي. له محترم ډاکټر فضل رحيم مروت نه مننه کوم، چي د هغه يوه نسخه يي ماته ښښلی ده.(

23. لکه چي په دويم لمبر يادښت کي راغلي، د انګريزانو دغه پوځ د کابل او ګندمك ترمينځ له مينځه يوړل شول. دغه پوځ له **4500** منظم انګريزي سرتيرو او **12000** هندي خدمتکارو نه جوړ و. دري سوه تنه يي يرغمل ونيول شول او يو څه نامعلوم شمير يي په کليو او باندو کي خواره شول او يوائي يو تن جراح ويليم برايډن ځان په نيم ژواندي حال کي جلال اباد ته ورساوه او هلته يي انګريز پوځ له دغه مصيبت نه خبر کړ.

24. د محمود طرزي د ليکني پرخلاف سردار محمد ايوب د ميوند له بريالي جنګ نه وروسته د کندهار له پوځي قوماندان جنرال پرم اوزر سره د بي بي هوا له لاري، چي د سردار رحيم دل کونډه وه او دغه انګريزي جنرال يي خپل "زوی" بللی و، د خبرو ور پرانيست او هغه ته يي مهلت ورکړ، خو مهلت لا پای ته رسيدلی نه و، چي جنرال رابرتس له لسو زرو غوره شوي پوځ سره له کابل نه کندهار ته ورسيد او د سردار محمد ايوب پوځ ته يي ماتي ورکړه او هغه بيرته هرات ته په شا شو.

25. انګريزانو يا په دقيق ډول د هند برتانوي حکومت، د سردار عبدالرحمن په اړه د روسيي حکومت ته په دي اړه، چي افغانستان ته د هغه راتګ اسان کړي، ليك استولی نه دی، خو څه وخت چي امير محمد يعقوب له خپلو ځينو لوړ رتبه مامورانو سره هند ته واستول شو، سردار عبدالرحمن په خپل نوښت او د روسانو په هڅوني سره د کولاب له لاري د **1880** کال په جنوري کي بدخشان ته راغی او چي خان آباد ته ورسيد او انګريزان يي په راتك خبر شول، په کابل کي د انګليس سياسي استازي "ليپل کريفن" د خپل حکومت په امر دري افغانان ورواستول او د امير کيدو لپاره يي ورسره خبري پيل کړي.

26. سردار عبدالرحمن د جولای په **20**مه د افغان مشرانو له خوا په چاريکارو کي نه، په بدخشان کي د امير په توګه غوره شو. تر هغه دمخه د سردار او انګريزانو ترمينځ د هغه د امير کيدو په اړه سره موافقه شوي وه.

27. د محمود طرزي دغه وينا هم سمه نه ده، امير عبدالرحمن په خبرو کې له انګريزانو نه په ټينګه وغوښتل، چې دی بايد د امير دوست محمد د وخت افغانستان امير وي، خو انګريزانو ورسره ونه منله. انګريزانو له امير سره حتی هغه افغانستان هم ونه مانه، چې د ګندمك په تړون سره يې منلی و. امير عبدالرحمن له انګريزانو سره له کندهار او هرات نه پرته يواځې د "شمالي افغانستان" په نامه امارت منلی و. وروسته دا د ميوند د جګړې زور او د انګريزي پوځ ماتې وه، چې انګريزانو کندهار چې د والي سردار شير علي په کورنۍ کې يې "خپلواك" اعلان کړی و، امير عبدالرحمن ته د **1881** کال په اپريل کې تسليم کړ. امير د همدغه کال په سپتمبر کې فاتح سردار محمد ايوب چې کندهار يې بيا نيولی و، په کندهار کې مات کړ او هرات يې هم له ملك سره يوځای کړ او ټول افغانستان يې سره يو موټی کړ او يو ټينك مرکزي حکومت يې پکې په پښو ودراوه.
28. دلته د محمود طرزي "د معمول په شان" افاده بيځايه ده. لکه چې دمخه ويل شوي، افغانستان د امير دوست محمد او د هغه د زامنو په واکمنۍ کې خپلواك و او يواځې د امير عبدالرحمن په وخت کې يې باندني روابط د انګريزانو له لارې ترسره کيدل.
29. د اد انګريزانو په مقابل کې د اپريديو پاڅون ته اشاره ده. پاچا محمد نادر له دينه ډډه وکړه، چې د هغو ملاتړ وکړي او په کابل کې يې د هغو جرګه د ميلمنو په شان د يو څه وخت لپاره وساتله.
30. سرنيوال چمبرلين هغه څوك دی، چې تر جنګ نه دمخه بايد کابل ته تللی وای. (حميد طرزي)
31. واقعيت دا دی، چې د ذمې په دوه ورځنۍ غونډه کې)**31**جولای_اګست**1**، **1880**(د امير عبدالرحمن او د برتانوي سياسي استازي ليپل کريفن ترمينځ کوم تړون شوی نه دی. په دغه وخت کې د هند برتانوي حکومت شك لاره، چې امير به د سردار محمد ايوب په مقابل کې بريالی شي. سردار محمد ايوب وروسته له هغه، چې د جولای په **27**مه يې د ميوند جګړه کټلې وه، په کندهار ښار کې يې د انګريز پوځ محاصره کړی و. په دي ډول کندهار او هرات د هغه په کنترول کې و. امير عبدالرحمن سره له دي، چې له انګريزانو سره يې د تړون کولو لپاره ټينګار وکړ، ليپل کريفن د تړون لپاره حاضر نه و. د تړون پرځای يې هغه هم په پټه امير ته يو ليك ورکړ، چې په هغه کې انګريزانو دغومره منلي و، چې که په افغانستان باندي له پارول کيدو نه پرته يرغل وشي، له امير سره به د يرغل په شا کولو کې مرسته وکړي، خو چې امير د خپلو باندنيو اړيکو

اجرا هغوى ته پرېږدي. ددغو دوو ورځو د خبرو ټول متن او جريان په لسو مخونو کې د ليکونکي په دغه اثر کې نيول شوى دى: کاکړ، افغانستان، د داخلي سياسي انکشافونو مطالعه، **1880_1896** لاهور، **1971**، **261_280**. د طرزي د ياد شوي تړون له مادو نه يواځې پېنځمه يې په ذمه کې د دوارو خواوو له خوا منل شوي وه. دا سمه ده، چې د درېيمې مادې له مخې د افغانستان باندنۍ اړيکې امير ته په سپارل شوي ليک کې د برتانوي هند حکومت ته منحصر شوي وو، خو نه په هغه ډول چې د امير دوست محمد په وخت کې و. له دغه ليك او وروسته د ډيورنډ له توافق ليك نه پرته د امير عبدالرحمن او برتانوي هند حکومت ترمينځ د هغو د اړيکيو په اړه نه کومه بله موافقه او نه کوم بل تړون لاسليك شوى دى. ددغه ليك ټول متن د ليکونکي په يوه بل اثر کې، چې تازه چاپ شوى لوستل کيدلى شي: کاکړ، د افغانستان سياسي او ديپلوماتيك تاريخ **1863_1901**، د برل خپرونه، هاليند، لندن، **2006**، **167_168**.

32. لکه چې دمخه ويل شوي، افغانستان له اول افغان_انګليس جنګ نه تر دويم افغان_انګليس جنګ پورې خپلواک هيواد و. امير شير علي خپله واکمني په اصل کې له دي امله بايلله، چې د انګريزانو د غوښتني پرخلاف حاضر نه شو، چې افغانستان له باندني خپلواکۍ نه محروم وي.

33. دا يو ډير زيږ او په واقع کې يو ناسم حکم دى.

34. "تاج التواريخ" په اصل کې د منشي سلطان محمد په قلم د امير عبدالرحمن ژوند (The life of Adbur Rahman(د انګريزي متن ترجمه ده. دا امير عبدالرحمن و، نه امير حبيب الله، چې سلطان محمد يې چې د هغه منشي و، په کال **1894** کې د هغه د ليکلو لپاره وګوماره. ددغه کتاب بله مهمه ځانګړتيا دا ده، چې د هغه وروستۍ برخه يا دويم توک په لندن کې جعل شوى دى. ددغه ټول کتاب په اړه ما په خپل يوه بل اثر کې په تفصيل او مستند ډول بحث کړى دى: کاکړ، په افغانستان کې حکومت او ټولنه، د امير عبدالرحمن واکمني، په استين کې د تکساس پوهنتون خپرونه، **1979**. استين، لندن، **246_249**.

35. په دغه وخت کې انګريزانو فيصله کړي نه وه، چې کندهار به امير عبدالرحمن ته سپاري. کندهار دوى له اوږده بحث نه وروسته د **1881** کال په اپريل کې امير ته وسپاره.

36. امير عبدالرحمن په خان اباد کې د پوځ خاوند شوى و، په دغه ډول چې د مزار هغه پوځ، چې قطغن ته استول شوى و، هغه ته تسليم شو. د امير د بريالي توب غټ راز

دا و، چې دی د پوځ د تنظيمولو متخصص و او د خپلې واکمنۀ تر پايه پورې يې نږدې يو لك منظم پوځ تنظيم او په ډول ډول عصري وسلو سمبال كړی و.

37. محمد جان وردك، چې د انګريزانو په مقابل كې يې د ملي مقاومت په دوره كې بيساري فعاليتونه وكړل او د هغو له امله عامه خلكو د پير په شان د هغه لاسونه ښكلول د 1881 كال په پای كې په كوتل ابدو كې د عبدالغفور اخوندزاده او نورو په ګډون د امير په حكم ووژل شو.

37)الف(: د طرزي دغه وينا هم سمه نه ده. د امير دغه ماينه د روسي تركستان د كوم مشر لور نه وه، هغه په اصل كې د بدخشان او د امير د هغې ښځې وينځه وه، چې د بدخشان د يوه نامتو مير، مير جهاندار شاه لور وه. ددغې ميرمنې له مرګ نه وروسته امير د هغې وينځه، چې ګلريز نوميده، په نكاح كړه. امير حبيب الله او سردار نصرالله ددغې بدخشانۀ ميرمنې زامن وو.

38. څرخ د قوم نوم نه دی، په لوګر كې د يوې سيمې نوم دی. دغه غلام حيدر په قوم يوسف زی و.

39. هرات د كندهار له سقوط نه لس ورځې وروسته د اكتوبر په دويمه نيول شوی و.

40. دغه تاكونكې پيښه د 1881 كال د سپتمبر په 22مه وشوه، چې ما په خپلو دوو اثرونو كې بيان كړې ده. د سردار محمد ايوب پوځ اوولس زره او د امير دا څوارلس زره و. د سردار پوځ د امير په پوځ يرغل وكړ او لومړی بری يې هم ترلاسه كړ. مخكې هم ويل كيده، چې د سردار پوځ به بريالی وي، خو په عين جنګ كې وضع اپوته شوه. د ښتې په تودوښې كې د سردار د شاليكو سرتيرو د خپلو مخكې ليكو پر سرتيرو ناڅاپه ډزې وكړې، چې د هغو له امله ټول پوځ په شا او تيت شو او د امير پوځ په دې ډول بريالی شو. دغه بري امير په دې بريالی كړ، چې له ميمنې نه پرته ټول افغانستان سره يو موټی كړي. په كال 1884 كې يې ميمنه هم وكتله. سردار محمد ايوب غازي اول مشهد ته او بيا په 1887 كې له خپلو اتو سوو پلويانو سره د فارس او هند حكومت په موافقه د عراق او كراچۀ په لار لاهور ته لاړ او هلته هستوګن شو او په كال 1914 كې د زړه په يرغل مړ شو.

41. لوی طرزي په ښه ليكلو كې جوړه نه لرله. (حميد طرزي)

42. سدو، چې په اصل كې كروخيل غلزی و، په رښتيا يو ويروونكی ياغي او داړه مار و. دی به يا له بندي خانې نه

خوشي شوی یا تبنتیدلی وي، چې څو کاله وروسته له سردار نور محمد او نورو سره د امیر په مخالفت له شنوارو سره ملګری شو. سردار نور محمد د سردار ولي محمد زوی و، چې د انګریزانو له خوا د کابل والي ټاکل شوی و او خلکو "لاتي سردار" باله.

43. امیر عبدالرحمن د سردار محمد ایوب له ماتولو نه وروسته د کندهار له خرقې نه په خپل امر یوائې یو مولوي وایست، چې هلته یې د رواج له مخې پناه وړې وه. دغه مولوي عبدالرحیم)کاکړ(نومیده، چې د تاریخپوه عبدالحی حبیبي پلار و. سلطان محمد، د عبدالرحمن ژوند، لومړی توک، **216**. کاکړ، د افغانستان سیاسي او ډیپلوماتیکي تاریخ، **61**.

❋ ❋ ❋

Download from: aghalibrary.com